ފެކަލްޓީ އޮފް އާޓްސް

މޯލްޑިވްސް ކޮލެޖް އޮފް ހަޔަރ އެޑިއުކޭޝަން

ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކޮލިފުޅާއި ކޮލިފުޅުގައި ދިވެހިން ގެންގުޅެފައިވާ ސަޤާފީ އުސޫލު ތަކަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ.؟

ދިވެހިބަހުގެ ޑިގްރީ ކޯސް -4 (2008)

21 ނޮވެމްބަރ 2010

6 ވަނަ ސެމިސްޓަރ

މާއްދާ: އަސްދަރު ތަހްޒީބުގެ މަސްދޫރު DHI 307

ދިން ބަޔާންކުރީ: އާމިނަތު ސަޢީދާ 14595

ސުޕަރވައިޒަރ: ޑރ. އަހުމަދު އަލީ ދީދީ

ޝުކުރު

ދިވެހިބަހުގެ ޑިގްރީ ކޯހުގެ 4 ވަނަ ބުރުގެ އެންމެ ފަހު ސެމިސްޓަރުގެ މާއްދާ، "އެޑްވާންސް ތަޙްޤީޤު"ގެ މަޝްރޫޢު ފުރިހަމަ ގޮތެއްގައި ނިމިފައި ވަނީ މިމަސައްކަތަށް އެހީތެރިވެދެއްވި ގިނަ ފަރާތްތަކެއްގެ އެހީއާ އެކުގައެވެ. އެގޮތުން މިމަސައްކަތް ފެށުމާއި ނިންމުމުގެ ހުރި ތަކުލީފު ދެއްވި ކިރިޔާވަންތަ މާތް الله ސުބުޙާނަހޫ ވަތަޢާލާއަށް ޙަމްދާއި ޝުކުރު ކުރަމެވެ. މިދިރާސާ ނިމުމަކާއި ހަމައަށް އައި ވަރަށް ބުރަ މަސައްކަތުން ކުރުމުގައިވީ ނަމަވެސް ވަރަށް އުފާވެރި އިޙްސާސެއް ކުރެވިއްޖެވެ.

މިމަސައްކަތް ފެށުނީއްސުރެ ނިމެންދެން އެހީތެރިވެދެއްވި އެންމެ އިސްފަރާތެއް ކަމުގައި އަޅުގަނޑު ދެކެނީ ދިރާސާއަށް ފުރިހަމަ ގޮތެއްގައި މަގު ދައްކަވައިދެއްވުމުގައި އަޅުގަނޑުގެ ސުޕަރވައިޒަރ ޑރ. އަޙުމަދު އަލިފަރީދުގެ މިންނެތް މަސައްކަތަށެވެ. އެހެންކަމުން އެބޭފުޅާއަށް ވަރަށް އިޚްލާސްތެރިކަމާއެކު ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ. އަދި މިދިރާސާ މިހާ ކާމިޔާބު ގޮތެއްގައި ނިންމާލެވުނީ އަޅުގަނޑަށް ބަސްތިރިކުރުމުގައި ލިބުނު މަޢުލޫމާތުގެ އަލިގައި ކަމާބެހޭ ސަރުކާރު އިދާރާތަކާއި ފަރުދުންނަށް، ވަރަށް އިޚްލާސްތެރިކަމާއެކު ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ. މިދިރާސާގެ ބަޔަކީ މަސައްކަތާ ހަވާލުވެ ތިބޭފުޅުންނަށް ފުރުޞަތު ދެއްވިފައިވާ ގޮތުން އެ ދިރާސާ ކުރިއަށް ގެންދިޔުމުގައި އެހީތެރިވެދެއްވި ފަރާތްތަކުގެ ޖަވާބުދާރީ ފޯނުކޮށްފައި ޑރ. ހަވާ ޝަކީލާ ވަރަށް ހާއްސަ ޝުކުރެއް ދަންނަވަމެވެ. މިގޮތުގައި މިދިރާސާއަށް ބޭނުންވާ ޤާނޫނުގެ ބައިތައް ކުރިއަށް ގެންދިޔުމުގައި އެހީތެރިވެދެއްވި ސިވިލް ކޯޓު ޝަރީޢަތުން ފަރާތްތަކުން ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ. އަދި ހަމައެއާއެކު މިމަސައްކަތަށް ބޭނުންވާ އިލާޤާ ކަންކަމުގައި ފުރަތަމަ ޗާޕު އާބާދީގެ އެހީތެރިކަން ލިބިދެއްވިއެވެ. އެހެންކަމުން ފުރަތަމަ އާބާދީގެ ޖެހެން އަތްފޯރާ އެއްބަސްވުމާ ހަޖި އަދި ވަރަށް ހާއްސަ ޝުކުރެއް ދަންނަވަމެވެ. މިގޮތުން މިދިރާސާގެ މަސައްކަތް ކުރިއަށް ގެންދިޔުމަށް އަޅުގަނޑަށް ހިތްވަރުދެއްވި އަޅުގަނޑުގެ ޢާއިލާ އަދި ނުހަނު އިޚްލާސްތެރިކަމާއެކު ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ. އަދި މިފުރުޞަތުގައި އަޅުގަނޑަށް އެހީތެރިވެދެއްވި ހުރިހާ ފަރާތްތަކަށް ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ.

ފިހުރިސްތު:

ޝުކުރު...2

ދިރާސާގެ ހުލާސާ...9

ފުރަތަމަ ބައި...10

1. ތަޢާރަފު...10

1.1 މައްސަލަ...10

1.2 ދިރާސާގެ ސުވާލު...11

1.3 ދިރާސާގެ ބޭނުން...11

1.4 ދިރާސާއިން ހާސިލްކުރަން ބޭނުން ވަނީ ކޮންކަމެއް...11

1.5 ޑެފިނިޝަން އަދި ޓަރމްސް...12

1.6 ދިރާސާގެ ހުދޫދު...14

1.7 ލިމިޓޭޝަން އަދި ދަ ސްކޯޕް...14

ދެވަނަ ބައި...15

2 ލިޓްރޭޗަރ ރިވިއު...15

2.1 ކޮލިފުލުމަކީ ކޮބާ...15

2.2 ކޮލިފުލުމަށް ފަހު ދުވާ ލަފަޒު...16

2.3 ކޮލިފާ އުފުން ކަންތައްތަކަކީ ކޮބާ 16

2.3.1 ރަސްކަލަން ކޮލިފުން (ރަސްކޮލި) 17

2.3.2 ހަތްދުރު ކިޔުގެކަލަން ކޮލިފުން (ހަތްދުރުކޮލި)...18

2.3.3 ހަތްތަރު ކިޔާގެ ބާކަފުން (އިސްލާމީ ޝަރުޢުން)....................................... 19

2.3.3 ހ. ފުރަސާ ކިޔާގެ....................................... 20

2.3.3 ށ. ދުރިމާސާ ކިޔާގެ....................................... 20

2.3.3 ނ. ހަސްނަބަނާޢީ ކިޔާގެ....................................... 20

2.3.3 ރ. ފާމުދާރި ކިޔާގެ....................................... 21

2.3.3 ބ. މާޔަތް ކިޔާގެ....................................... 21

2.3.4 ކަންގަޑި ކޯޓު (ކަންގަޑި ކޯޓުގެ އިއްޖަތު)....................................... 21

2.3.5 އިޔަވައި ކޯޓު 23

2.3.6 ތީރިކޯޓު 24

2.3.7 ހިޔާކޯޓު....................................... 24

2.3.8 ނައިބުކަމާ ހިނގުމުގެ ކޯޓު....................................... 25

2.3.9 ޖުމްހޫރިއްޔާއަށްވާ ކޯޓު....................................... 25

2.4 ރާއްޖޭގައި ކޯޓުތަކުގައި ހައްޤުތަކުގެ ބައިވެރިވުމާއި ގެންގުޅުން ސަލާމީ ގޮތްތައް....................... 26

2.4.1 ހަސްކަމަށް ކޯޓުތަކުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަލާމީ ގޮތްތައް....................................... 26

2.4.2 އިޔަވައިކޯޓު ދުވާއިދެއިގެން ގެންގުޅުއްވާ ސަލާމީ ގޮތްތައް....................................... 27

2.4.3 ތީރިކޯޓު ދުވާއިދެއިގެން ގެންގުޅުއްވާ ސަލާމީ ގޮތްތައް....................................... 28

2.4.4 ހިޔާކޯޓު ދުވާއި ދެއިގެން ގެންގުޅުއްވާ ސަލާމީ ގޮތްތައް....................................... 28

2.4.5 ނައިބުކަމާ ހިނގުމަށް ކޯޓުތަކުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަލާމީ ގޮތްތައް....................................... 30

2.5 ހަސްމީ ކަންތައްތަކަށް ކޯޓުތަކަށް ދަށުވަތް....................................... 30

2.5.1 ހަސްކަމަށް ދަށުވަތް....................................... 31

2.5.2 ނައިބުކަމާހިނގުމަން ދާ ދައުލަތް..31

2.5.3 ހިމާޔަތްއަރަން ދާ ދައުލަތް..31

2.5.4 ޖުމްހޫރީ ކޮލިގެ ދައުލަތް...32

2.6 ކޮލި ކަނޑާއަށް ކޮލިފުމަން އެންގުން...32

2.7 ރަސްކަމަން ކޮލިފުޅުގެ ރަސްމީ ހަރަކާތް......................................32

2.8 ރާއްޖޭގައި ކޮލިފުން ހުއްޓުނުގޮތް..34

ތިންވަނަ ބައި...36

3 މުޤައްދިމާ...36

3.1 ރިސާލާތު ޖިޤައިންގެ ބަޔާން...36

3.2 ސާމްޕަލްގެ ބަޔާން...37

3.3 ޖޯޖް އެއްކަލަމުން ގޮތާއި ބޮނޮންކޯޓު ވަރިވާ އިންސްޓްރުމެންޓްގެ ބަޔާން..................37

3.4 ދިރާސާކުރި ގޮތުގެ ބަޔާން..38

3.5 ދިރާސާގެ ވެލިޑިޓީ އާއި ރިލައިބިލިޓީ.......................................38

3.6 ނަތީޖާ ތަހުލީލްކުރުމަން ބޭނުންކުރުނު ގޮތަކުގެ ބަޔާން (އެނަލިސިސް).........................39

3.7 އޮބްޖެކްޓިވިޓީ އަދި ދަ ސްބަޖެ...39

3.8 އެތިކަލް ކޮންސިޑެރޭޝަން (ސުވާލީ ކަރަފަރުކަން).......................................40

ހަތަރުވަނަ ބައި...41

4. ހޯދުން..41

4.1 ކޮލިފުން..41

4.2 ކޮލިގެ ފައްތަރުތަކާއި ކޮލި ނިސްބަތްވާ ބައިތައް...44

4.2.1 އިޖުތިމާޢީ ތަފާތު ދިރުމަށް ކާލި……………………………………47

4.2.2 އިޤްތިޞާދީ ކަންކަމާ ކާލި……………………………………49

4.2.3 ދީނީ ކަންކަމާ ކާލި……………………………………51

4.2.4 އެހެނިހެން އަންގަނޑާ ކާލި……………………………………51

4.3 ކާލިފުޅުގެ ކަންތައްތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އަތްމަތި……………………52

4.3.1 އިޖުތިމާޢީ ތަފާތު ދިރުމުގެ ކާލިތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އަތްމަތި……………53

4.3.1.1 ރަސްކަމުގެ ކާލިގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އަތްމަތި……………………53

4.3.2 އިޤްތިޞާދީ ކަންކަމުގެ ކާލިތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އަތްމަތި……………55

4.3.3 ދީނީ ކަންކަމުގެ ކާލިތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އަތްމަތި……………55

4.3.4 އެހެނިހެން އަންގަނޑާ ކާލިތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އަތްމަތި……………56

4.4 އިޖުތިމާޢީ ތަފާތުދިރުމުގެ ކާލިތަކުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ އުސޫލު……………56

4.4.1 ރަސްކަމުގެ ކާލިގައިވާ ސަގާފީ އެއްގޮތްކަންތައް……………………58

4.4.1.1 ރަސްކަމުގެ ކާލިގައިވާ ސަގާފީ ތަފާތު ކަންތައްތައް……………………59

4.4.2 އިޤްތިޞާދީކަންކަމުގެކާލިތަކުގައިވާސަގާފީ އުސޫލު ތައް……………………60

4.4.3 ދީނީ ކަންކަމުގެ ކާލިތަކުގައިވާ ސަގާފީ އުސޫލު ތައް……………………60

4.4.4 އެހެނިހެންއަންގަނޑާކާލިތަކުގައިވާ ސަގާފީ އުސޫލު ތައް……………………61

4.5 ރާއްޖޭގައި ކާލިފުން ހުއްޓާލުން……………………………………61

ފަސްވަނަ ބައި ……………………………………63

5. ޚުލާޞާކަން……………………………………63

5.1 ކާލިފުން ……………………………………63

5.2 ކޮލި ނިސްބަތްވާބައިތަކާއި ބާވަތްތައް...66

5.2.1 ބިއްޖަހާއިލަފަބް ދިސްމަނުލާ ކޮލި..66

5.2.2 އިޓްބިމާއިކަންކަމުލާ ކޮލި...68

5.2.3 ދިރީކަންކަމުލާ ކޮލި...70

5.2.4 އެންގުނުބައް އަންގަނުލާ ކޮލި...71

5.3 ރާއްޖޭގައި ކޮލިފޯމުގެ ކަށްބޮއްބޮކުގައި ރަށްރިކުންގެ ބައިވެރިވުމާއި ސަމާލު އުސޫލު.........71

5.4 ކޮލިފުންހުއްޓާފުން...74

ހަވަރަބައި...76

6 ނިންމުން...76

6.1 ރިކޮމެންޑޭޝަން...78

7 ރެފަރެންސް ލިސްޓް...79

އެޕެންޑިކްސް 1 ދިރާސާގެ ބަސްދީގަތުމަށް ހުރައްޖުން ސުވާލުތަކުގެ ނަމޫނާ ....

އެޕެންޑިކްސް 2 މައުލޫމާތު ދިނުމުގެ އެއްބަސްވުމުގެ ނަމޫނާ ....

އެޕެންޑިކްސް 3 ދިރާސާ އަށް މައުލޫމާތު ހޯދުމަށް ފެކަލްޓީން ދެއްވި ސިޓީގެ ނަމޫނާ.........

އެޕެންޑިކްސް 4 ތާވަލުތައް ....

ޗާޓްތަކުގެ ލިސްޓު:

ޗާޓު: 1 ކޮލިނިސްޓަބްލާ ބައިތަކާއި ކޮލީގެ ބާވަތްތައް..45

ޗާޓު: 2 ކަންގަޑި ކޮލީގެ ބިއްޔަށް ދެއްވާފައިވާ ބޯކަލުން..46

ޗާޓު: 3 ހޮޓަރު ޒިލުގެކަމަށް ކޮލިފޯމިފައިވާ ބޯކަލުން..46

ޗާޓު: 4 ކޮލިފޯމިފައިވާ ބޭފުޅުންނާއިއެބޭފުޅުންގެ މަސްއޫލިއްޔަތަށް ދެއްވާފައިވާ ނަންބަރު...........47

ޗާޓު: 5 ރަސްކަމުގެ ކޮލީގައިވާ ސަމާލު އެއްގޮތްކަންތައް..58

ޗާޓު: 6 ރަސްކަމުގެ ކޮލީގައިވާ ސަމާލު ތަފާތު ކަންތައްތައް..59

ދިރާސާގެ ޚުލާސާ:

މިދިރާސާ އަކީ ކޮލިޖުތަކުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަޤާފީ އުސޫލުތަކަކީ ކޮބައިތޯ ބެލުމަށް ކުރެވުނު ދިރާސާއެކެވެ. އެހެންކަމުން މިދިރާސާގައި ބަލައިލާފައި ވަނީ ކޮލިޖުތަކީ ކޮބާ އާއި ކޮލިޖުތަކުގެ ފައިދާތަކާއި އަދި ކޮލިޖުތަކުގެ ކަންތައްތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތާއި ސަޤާފީ ގޮތުން އެކަމާ ގުޅުން ހުރި ކަންތައްތަކުގެ އިތުރުން ޢަމަލުކުރާ ގޮތުގެ ކޮލިޖުތަކަށް ހުށަހެޅުމާ ރައްޔިތުން ކަމާއި ދެނެ ގަތުމެވެ.

މިދިރާސާއިން ހޯދުނު މައުލޫމާތުން ފާހަގަ ކުރެވުނީ ކޮލިޖުތަކުގެ ރަސްމީ ބައެއް ތަފާތު އިދާރީ ކަންތައްތަކުގައި ރަސްމީ ކަމެއްކަމުގެ ގޮތުން ކަންތައްތައް ވަކިވަކިން ރަސްމީ ގޮތުގެ ރަސްމީ ގޮތުން ކަމުގެ މަރުޙަލާގެ އިޖުތިމާޢީ ގޮތުން ކަންތައްތައް ރާވާ ކޮލިޖުތަކުގެ އިޖުތިމާޢީ ގުޅުންތައް ކުރިއަރުވާ ކުރެވޭނެ ކަމެވެ. ކޮލިޖުތަކުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ކަންތައްތަކުގެ ތަފާތު ކަންކަމުގައި ރަސްމީ ސިފައެއްގައި ރަސްމީ ގޮތުން އެކަން އިދާރީ ގޮތުން ކުރެވޭނެކަމެވެ. އަދި އެކިއެކި ސަރުކާރުގެ ކަނޑައެޅުންތަކުގެ ދިރާސާވެ. ނަތީޖާ އުސޫލުން ސިޔާސަތު ތަކެއް ކަނޑައަޅާ ކުރެވޭ ގޮތްތައް ކޮލިޖުތަކުގައި ބޭނުން ކުރެވެއެވެ. މިކޮލިޖުތަކުގެ މައިގަނޑު 5 ބަޔަކަށް ނިސްބަތްވާ ބައިވެރިވާ ވާހަކަ. އަދި ފިކުރުގެ ވަރުގަދަ އިޖުތިމާޢީ ރަސްމީ ކޮށް ކޮލިޖުތަކަށް އޮތް ތަފާތު ކޮލިޖުތައް ދޭ ކޮލިޖުތަކުގެ އަދި އިދާރީ ހިންގުމުގައި ރަސްމީ ކަމާގުޅޭ އިތުރުން މަސްއޫލިއްޔަތު ގުޅިގެން މަޤާމަށް ނިސްބަތްވާ ފާހަގަ ހިފެހެއްޓެވެ. އަދި މިޢާމިލުން ރަސްމީ ގޮތުން އެއްބަސް ކަން އެކުގައި ގޮތް ފަދަ ކޮށްލެއްވުމެވެ. ކޮލިޖުތަކުގެ ކަންތައްތައް ކުރުމުގައި އާންމު ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުމާއި ކޮލިޖުތަކުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަޤާފީ އުސޫލުތަކަށް ބިނާވެފައިވާ އެކަމުގެ ބާރުބޮޑުކުރުމާއި ޤާނޫނީ އަސާސީ ވަޒީފާ ކޮށް ރައްޔިތުންގެ ގާތުން އޮތުމަށް ސަރަޙައްދުތަކުގެ

މަޢުލޫމާތު ދިރާސާގެ ހުށަހެޅުން ފާހަގަ ކުރެވުނެވެ.

ފުރަތަމަ ބައި

1- ތައާރަފު:

ދިވެހިރާއްޖޭގައި އިންސާނުން އުޅެންފެށިއްސުރެ އަދިއަދަށް ވެރިކަމުގެ އޮތޯރިޓީއާކަން ތާރީޚުން ފެންނަންހުރި ހާލަތުން ސާބިތުވެއެވެ. ރާއްޖެ އިސްލާމްދީން ޤަބޫލުކުރި ހިސާބުން ފެށިގެން ފުރަތަމަ ޖުމްހޫރިއްޔާ އާއި ހަމައަށް މުޅިންހެން ހިނގަމުން އައިސްފައިވަނީ ރަސްކަމެވެ. މިގޮތުން ފުރަތަމަ ކޮންފައިވަނީ ވިރާސީ ރަސްކަމެވެ. އެއަށްފަހު ވިރާސީ އިންތިޚާބީ ރަސްކަމެވެ. ދެން އިންތިޚާބީ ރަސްކަމެވެ. އޭގެފަހުގާ ޖުމްހޫރީ ވެރިކަމަކަށް ބަދަލުވިނަމަވެސް ވެރިކަން އުފެ އަލުން އިންތިޚާބީ ރަސްކަމަކަށް ބަދަލުވިއެވެ. އޭގެފަހުން މިއަދާއި ހަމައަށްވެސް ހިނގަމުން މިދަނީ ޖުމްހޫރީ ވެރިކަމެވެ. އެހެންކަމުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވެރިކަން ރަސްކަމުގެ ގޮތުގައި ދެމިއޮތް ޒަމާނުތަކުގައި ރަސްރަސްކަލުން ރަސްކަމުން އިސްތިއުފާދިނުމަށް ކޮށިފުވެއްވެ. އަދި ތަޚުތުން ގެއްލިގެން ކޮންމެ ރަސްކަލަކާއި ނަސްލުގައި ޤާނޫނީ ރަސްކަން ތަޚުތަށް އިޤްތިދާރުގެ އިޢުތިރާފުކުރެވެއެވެ. މިގޮތުން އިޤްތިދާރުގެ އެހެނިހެން މަގާމުތަކަށްވެސް ތަޚުތަށް ދިނުމުގެ ހިތްވަރުދެއްވާ ކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި ބޭނުމެއްކުރާ ޖުމްހޫރީ ރަސްކަލުންގެ ވަޒީފާ ދިނުމުގައި ކޮންމެ އިސްވެރިންނާއި ތަފާތު ކޮރަޕްޝަނަކަށް ބައިވެރިވާކަމުގެ ސާބިތުކުރާ ހެކިތައް ވަނީ ލިބިފައެވެ. ކޮރަޕްޝަނާއި ދިވެހިން ގެންގުޅެފައިވާ ސަގާފީ އުސޫލުތަކަކީ ކޮބާތޯއެވެ. އެހެންކަމުން މިދިރާސާގައި ބަޔާނުކޮށްފައިވާ ހިނގާނޭ ކަންތައް ބަލައިގެން ދިވެހިންގެ ސަގާފީ އުސޫލު ތަކަކީ ކޮބާތޯއެވެ.

1.1 މައްސަލަ:

ދިވެހި ރާއްޖޭގައި ކޮރަޕްޝަނާއި ކޮރަޕްޝަނުގައި ސަގާފީ އުސޫލުތަކުގެ ގުޅުންހުރިކަމެވެ. އަދި ކޮރަޕްޝަނުގެ ކަންތައްތަކުގައި އިޖުތިމާޢީ ގޮތުން ބައިވެރިވާގޮތް ދެވޭ ކޮރަޕްޝަން ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ދެވޭ ކޮރަޕްޝަނަށް ހިފާނެއެވެ. މިޒަމާނުގައި

ކޮލިފުޅުން ހުއްޓުވައިވެ ނަމަވެސް ކާބަފައިން ފަރާތުން ވާހަކަފުޅައިވާ މިފަދަ ސަގާފީ ކަންތައްތައް ފެންނަންނެތިގެން ދިޔުމަކީ ވަރަށް ބޮޑު މައްސަލައެކެވެ. އެހެންކަމުން މިބާވަތުގެ އަންނަން އޮތް ޖީލުތަކަށް ކަށަވަރުކޮށްދިނުމަކީ ވަކި ޒަމާނެއްގެ މަސްއޫލިއްޔަތެއްނޫނެވެ. ކޮންމެ ދިވެހިއަކުއެއްގެ މަސްއޫލިއްޔަތެކެވެ.

1.2 ދިރާސާގެ ސުވާލު:

ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކޮލިފުޅާއި ކޮލިފުޅުގައި ދިވެހިން ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ އުސޫލު ތަކަކީ ކޮބާހެއްޔެވެ.؟

1.3 ދިރާސާގެ ބޭނުން:

މިދިރާސާކުރެވޭ މައިގަނޑު ބޭނުމަކީ ރާއްޖޭގައި ކޮލިފުޅާއި އަދިކޮލިފުޅުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން ބަލައިލުމުންނަށް ފެންނަން ހުރިކަމުގައި ފެހިރަމަޒާރުގައި ފެންނަން ނެތުމެވެ. އަދި ކޮލިފުޅާ ގެންގުޅުއްވާ އުސޫލުތަކަކީ ތަރިކައެއްގެ ވަރަށްބޮޑު ހިއްސާއެއް ހިމެނިފައިވާކަމަށް ވީހިނދު މިހާރަކަށް އަހިސް އެކަން ދަންނަ މީހުން މަދުވެގެން ދިއުމާއި މި ޒަމާނު ޙަޤީޤީ ކަންތައްތައް ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް އެނގެންނަވާއިރު ފެކަށްކޮށްދިނުމަށް މިދިރާސާ ކުރުމުގެ މައިގަނޑު ބޭނުން ކަމުގައިވެސް ބޭނުން ކުރެވިގެން ބޭނުމެއް ކަމުގައި ދަނގެވެ. އިޖްތިމާޢީ ގޮތުން ތަރައްޤީވުމާއެކު ގޮތުގައި އަދި ކަންތައްތައް ހުރި ކަންކަމަކީ ކިޔުންތެރިން ދަސްކުރުމަށް ހިތްވަރު ޙާޟިރުކޮށްދިނުމާއި ދިވެހި ޢާދަކާދަތަކާ އިޙްތިރާމްކޮށް ދަސްކުރުމަށް ބޭނުން ވަރަށް ބޭނުންތެރި އަދި މުހިއްމު ކަމެއްކަމުގައި ދަނގެވެ.

1.4 ދިރާސާއިން ހާސިލު ކުރަން ބޭނުން ލަނޑުދަނޑިތައް:

ކޮލިފުޅާއި ކޮލިފުޅުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ އުސޫލު ތަކާއި ކާބަފައިން ފަރާތުން ވާހަކަފުޅައިވާ ކަމެކެވެ.
އެންމެހާ މިފަދަ ސަގާފީ ކަންތައްތަކާއި ގުޅިފައިވާ ތިކުރު ވަރަށް ހިތްވަރުދިނުމަކީ ކަމެކެވެ. އަދި އަންނަން އޮތް

ޒިޔާރަތަކަށް އެފަދަ ކަންކަން ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް އަޅުއްވާފައިވާތީ ފޮތުގެ ކޮންޓެންޓުން އެއީ އަޅުގަނޑު ހާސިލުކުރަން ބޭނުންވާ ލަނޑުދަނޑިއެވެ.

1.5 ޤިޔާސަން އާދެ ބާރުމިސް:

ދިރާސާގެ ސުވާލު މާނަކުރާގޮތް:

ދިރާސާކުރުމަށް ބޭނުންކޮށްފައިވާ ސުވާލުގައި " ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކޮލިފުން " މި މާނަކުރަނީ ކޮލިފުމަކީ ކަބައިކާމާއި ކޮލިޔާ އުޅުނު ހިރިހާއްކަން އަދި ކޮލިޔާ އުޅުނު ކަންތައްތައް ހިމެނޭގޮތުންނެވެ. ހަމައެހެންމެ ކޮލިފުމުގައި " ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ އުޞޫލު " މި މާނަކުރަނީ އެކަށައަޅާފައިވާ ގޮތަކަށް ކަންތައްތައް ކުރާ ގޮތެވެ. އެހެނީ ސަގާފަތް އާދަކާދައިގެ ބޭރުން ކޮލިފުމުގެ ކަންތައްތަކާއި ދަސްވެއްޖައުމަކަށް ދ ހިލޭސާބަހަށް ގެންދަވާފައިވާ ގޮތުގެ މައްޗަށެވެ.

ބަސްފުޅު (2000) ގައި މާނަކޮށްފައިވާގޮތް:

ކޮލި: ލަސްވި ބައެއް ލަގަބު އިޙްތިރާމްކުރުމަށްޓަކައިކުރާ ލަސްވިކަމެކެވެ. މިކަން ކުރާގޮތަކީ މިކަމަށް ހާއްސަވެފައިވާ މީހުން ފޮށިފޮއްޓެއްގެ ތެރޭގައި ހިފައިގެން ހާއްސަ ބަންބަނުގައި ބޯމަތިއްޔާގެ މަތީން އެގައި ތަޅަމުން ކޮލި ހިނގާ މަގުމަތީގައި ހިނގުމެވެ. މިކަން ކުރަނީ ކޮލިކަނޑާއެވެ.

ކޮލިފުން: ބައެއް ލަސްވި އިޙްތިރާމް ކުރުމުން ކޮލިކަނޑާގެ ފޮށްޓުގައި ބަހަމުން ހިނގުން.

ސަގާފަތަކީ: ސަގާފަތަކީ ވަކި މުޖުތަމަޢުއެއްގެ ނުވަތަ ބައެއް މީހުން ދިރިއުޅުން ބޭނާ ކުރުވިފައިވާގޮތާއި އަދި އުޖޫނުގެ ދިރިއުޅުން ހުންނަނީވީ ކަމަކާއި ގުޅުންހުރި ގޮތަކަށް މުޖުތަމަޢުގެ ކަންކަމާއި ބެހޭގޮތުން ބަލައިގަނެވޭ ކަންކަމެވެ. ހަމައެހެންމެ ކަންކަން ކުރަންވާ ވަރުޙާލަތާއި އެކަންކަން ފޮރުކުރުމުގެ ގޮތުން އެބައެއްގެ ނުވަތަ އެމުޖުތަމަޢުގެ ހާލަތު ނިޒާމުކުރާގޮތުން

ހަމަޖެހިފައިވާ ކަންކަމެވެ. ނުވަތަ ޤަބޫލުކުރާ ޤަބޫލުކުރުމާއި ތަސައްވުރުތަކުގައި ދެކޭ ދެކުންތަކެވެ(އަލީ ޝަމީމް، 2010).

ކަންހިނގިތަން: ރަސްފުޅުގެ ވަޒަން ފެނިންނަން ދެއްވާ ކޮލިގެ އިއްޒަތް .

ހިތިކޮލި: ހިތިދުވަހު ގަސްދުނުއްދުވަހު ހިތި ކިއުމުވަތާއިކިއުވަންތި ތަނަށްދާން ވާކޮލި.

ކިތަގޭ : ހަތްދުވަސް ކޮލިން ލިބޭ ދަރަޖަ.

ފާރަނާ: ރަދުން ދެއްވާ ކޮލިގެ ނަން.

ފާރަނާކަން: ބޮޑުމުސްކުޅި ކަމުގެ ކޮލިގެ ނަން.

ފާރަނާ ކިތަގޭ: ހަތްދުވަސް ކޮލިގެ ފާރަނާކަން ދިފައިވާ މީހާ.

ފުރުވަދާރިކަން: ސިއްހަތުބަސް ވަޒީރު.

ފުރުވަދާރި ކިތަގޭކަން: ހަތްދުވަހުކޮލިގެ ނަން.

ފަސްޖެހުން: ކަމަކާއިމެދު އިންސާފު ކުރާ މީހާ

ހަސަދީރިކަން: އިހުގެ ދަރުމަތު ހިންގާފަން އިސްވެރިއަށަވާ ވެރިންގެ ތަރުއިން ވެރިޔާއެވެ.

ހަވީ: ރަސްކަމުގެ އިއްޒަތްތަކުގައި ގެންގުޅޭ މަސިހަހަރަން ހަމަސް ހުދުކަލާއިގެ ވިހާކަށްދީ ކޮޅެއްއެވެ.

1.6 ދިރާސާގެ ހުދޫދު:

މިދިރާސާ ހުރުވީ ކޯޓުތަކުން ކަންތައްތަކާއި އެކަންތައްތަކުން އުޅުން ގޮތުގެ މައްސަލަތަކެވެ. މިއީ ދިވެހިރާއްޖެއަށް އަމާޒުކޮށް ހުރި ދިރާސާއެއް ނަމަވެސް ކޯޓުތަކުގައިވެސް ވެރިކަމުގެ ޒަރީޢާން ކަމަށްވެފައި ވެރިކަން ކުރާ ރަށަކީ މާލެކަމަށް ވީމާ މާލޭގައި ހުރި ކޯޓުތަކުގެ ކަންތައް ކޯޓުތަކަށް ނުވާތީ މި ދިރާސާ ކޯޓުތަކުގައިވާ މާލޭގައިން ލިބެންހުރި ޤާނޫނުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައެވެ. އަދި މިދިރާސާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވަނީ ރާއްޖޭގައި ކޯޓުތަކުގެ ކޮބާކަމާއި ކޯޓާ އުޅުން ކަންތައްތަކުގައި ދިވެހިން ބައިވެރިވުމާއި ގެންގުޅެވިދާ ސަޤާފީ އުސޫލު ބަލާގެ މައްސަލަތަކެވެ.

1.7 ލިމިޓޭޝަން އޮފް ދަ ސްޓަޑީ:

ކޯޓުތަކާއި ބައެއްގޮތުން މިދިރާސާ ކުރުމުގައިވެސް މާލޭގައިން ލިބެންހުރި މަޢުލޫމާތުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށްފައެވެ. އަދި މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށް އަތޮޅުތަކަށް ދަތުރު އިތުރު މަޢުލޫމާތު ލިބޭނެތަންތަނަށް ދިރާސާ އަށް އިތުރު ފުރުސަތުތަކެއް ލިބުނީއެވެ. މިދިރާސާ ހުރުމަށް ލިބިފައިވަނީ މަދު ފޮތްތަކެކެވެ. އަދި މިފަދަ ދިރާސާއަކަށް މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށް ބޭނުންވާ އުސޫލުތަކުގެ މިނުން ކޯޓުތަކުގައި ލިޔެކިޔުންތަކާއި ލިޔެކި މިންގެ ސިއްރު ހުރުމާ ހުރިހެތުން މަޢުލޫމާތު ހޯދުން ވަރަށްދަތިކަމަކަށް ވިއެވެ. އެހެންކަމުން މިދިރާސާކޮށްފައި މިވަނީ ލިބުނު މަޢުލޫމާތާއި ވަގުތުކޮޅާއި އެކަށީގެންވާގޮތުގައެވެ.

ދެވަނަބައި

2. ލިޓްރޭޗަރ ރިވިއު

2.1 ކޮރަޕްޝަނަކީ ކޮބާ؟

މައިގަނޑު ގޮތެއްގައި ކޮރަޕްޝަނަކީ ރަސްމީ ބާރެއް ލަފުޒު އިޚްލާސްކުރުމަށްޓަކައި ކުރާ ރަސްމީ ކަމެއްކަމުގައި އަބްރަމް ސަޕީރާ (2002) ހާމަކޮށްދީފައެވެ. ޖޯހަން އޮއްޓަރިކެލް (1990) ގައި ހާމަކޮށްދީފައިވާގޮތުގައި ކޮރަޕްޝަނަކީ ރަސްމީކަމުގައި އިންސާފު ރަސްމީވަޒީފާ ރަސްމީކަމުގެ މަތި ދަރަޖައިގެ އިސްރާފުކުރުމެވެ. ކޮރަޕްޝަނަކީ ބާރެއް ރަސްމީ އިދާރާތަކުގެ ކުރުމަން ކޮރަޕްޝަނުގެ ތަފާސްހިސާބުގައި ޖަހާފައިން ހިސާބެވެ. އަދި ކޮރަޕްޝަނުގެ ހިސާބުގެ ފުރިހަމަކަމާއި ތަފާސްހިސާބު ހިފައިގެން ހާއްސަ ތަންތަނުގައި (އުނަމަން ކަނޑައެޅިފައިވާ) ގަވާއިދުތަކުގެ މަތިން އާގައި ތަރަހަން ކޮރަޕްޝަނާ މަޑުވަމުގެންދެވެ. ފުރިހަމަ އަމަލު އިހުގައި ގަނޑުވަރު ބޮޑުގައި ހުސްނަ ދަރަންގާސް ޕީޓަރިއަކާއިގެ ބޮޑުއިން އެންމެ އެބުރުގައި ހުސްނަ އަރިކަމަނާއި ތަފާސް ޖަހަންފަރާއައްޖަރިޕޯސް މުޅިކަމުގައި ބަސްރޯޓް (2000) ގައި ހާމަކޮށްދީފައެވެ. އަދި މިގޮތަށް ކޮރަޕްޝަނުގެ ސަބަބަން ކޮންމެ ރަސްމީކަމެއްގެ ނަތީޖާއަށް ތަރަހަ އިތުރުކުރުވާލެވެ. ދުނިޔޭގެ އެހެންބަޔަން ބަންގައި ފެށި ތަރައްޤީއި އިޤްތިސާދީ ދިރުން ޢާލަމެވެ. އެގޮތުން ހަމްދުން (2008) ހާމަކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި ސްކޮލަރުން ސަރުކާރުން އެންމެ މަތީ ޝަރަފުގެ އޮފީހެ މައްލަން އަޅުދެވ ޖެއްސުމަން ފައްސާފައިވާ ޢަދަދެވެ. އަދި ޑީ. ސަވާސަންކަރ (2010) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ކޮންމެ މުޖުތަމަޢަކަށްގައި ފައިދާހުރި ކަންކަންކުރާ މީހުންގެ ކުރެވިދަނަކަން ފުރަގަ ކުރެއެވެ. މިފަދަ ކަންތައްތައް ކުރާގޮތުގެ ވާހަކަ ސަރާޖު ގޮތުންނައި ތާރީޚު ގޮތުން މާކުރިގައިފެސް އެންމެބޮޑުމިކޮޅުގަޔަސްޓެރީސްޓިން ފުރަގަކޮން ލިޔުފައިވާކަމާއި ފަރާތް ކަނޑައެޅި ފުރަގަ ކުރުނިޔަ އެފަދަ ކުރެވިދަނަ މީހުންގެ ޗާޕު ނުވަތަ މާއްދާގޮތުން އަމިޔުއްގެ ކިބައިގައިވާ ކަމަކަށް ނުންކަމުގަވެ. އެއީ އަމިޔުކަ މުޖުތަމަޢުއަށް ކުރާ ދަރިޔަންނަށް އިނާވާސޮލި ހުދުމައްޗަށް ކަމުގަވެ.

2.2 ކުޑަކުދިންނަށް ދެވޭ ވަގުތު:

އަޙްމަދު ޝަރީފު (2000) ހާމަކުރައްވާގޮތުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ވެރިކަން ރަސްކަލުންގެ ޒަމާނުގައި ދަރިއަށް ޢާއިލާތަކުގައި ރަސްރަސްކަލުން ތަރުބިޔަތު އިސްލާމްދީނާއި ދީން އަރަބީގެ ތަޢުލީމުގައި އަދަބުވެރިކަން ރަސްކަލުކަން ކުޑަކުދިންނަށް އުގަންނައިދިނުމުގެ ނަންދެވިފައިވާ ވަގުތު އިޝާރާތްކުރެވޭ ކަމުގައެވެ. ދެވޭ ވަގުތުތަކުގައި ކުރާ ނަސޭހަތްތައް ސަލަސްލާ ބަރުން އައިސްފައިވާ ވަގުތުތަކާއި ކުރުގަޑީގައި (1351 ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގަދީމީ ހަދާން) ގައި ހާމަކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެވެ. މިސާލެއްގެ ގޮތުން ހަބީބާ ހުސައިން ހަބީބު (1995) ހާމަކުރައްވާފައިވާ އެއްސަފުހާގައި ކުދިއި ކަވަރިނގާ ސިޓީ ދުވަހު އަބަދަކު މަރާރަދުން، އައްސޭރިއަދާން އަދި ސިޓީ ދަނޑުގައި ހާމަ މަރާރަދުން ، އައްސޭރިއަދާން ސިޓީ ރޭކަ ސޮވަރަ މަރާރަދުން ވަރަ ވަގުތުތަކުގެ ނަމުގެ ވަރަބަރު އިސްކުރެވެއެވެ. ރަހިޖ ޖޭސީ އަދި ކުރަހުން (1984) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި " ޝޯރީ " މިވަގުތު ގެ އަސްލު މާނައަކީ ބޮޑުވުން ނުވަތަ ވިދުމެވެ. އާންމުކޮށް "ޝޯރީ" ބޭނުންކުރަނީ އިސްލާމީދީރަކަށެވެ. މިވަގުތު ސަރުކާރީ ބަރުގެ ގަވާއިދުގެ ގަޑިން ނިސްބަތްވާ އަންހެން ޖިންސަށެވެ. ނަމަވެސް އެވަގުތު ފިރިހެނުންނަށް ކަމަށް ބަލައިގެން މިހެނާ އިނދެގެން އެޅޭ އަންހެނުންގެ ނަމުގެ ކުރިއަށް "ޝޯރީމަތީ " މިހެން ކިޔާއުޅޭކަމުގައެވެ.

2.3 ކުޅިވާ އުޅުން ކަންތައްތަކަކީ ކޮބާ؟

ތޮރިޔާނު ހަމް އަލިކަމުދާ (1990)ގައި ހަމަޖެހުމުގައިވާ ކުޅިވާ އުޅުން އެންމެހާ އިމްތިޔާޒްގެ މަސްދަރުތަކެވެ. ބާބާގެ ދަންމަނިކު (1993) މައިގަނޑު ގޮތުގައި ކުޅިވާ އުޅުން ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި ރަސްކަލުން ކުޅިވަރުގައި ހަތަރު ކިޔުގަނޑު ކުޅިވަރު، ކަނދުއި ކުޅޭ އިތުރުން އިރުވައި ކާއްދާ ހިތިކުޅި އަދި ދޮރިކާއްދާ ސަރުބަކަށްލާކުޅި ހިމެނެއެވެ. އަދި މިގެ އިތުރުން ރަސްކަން ޖަމާޢަތްތަކުގައި އުސްބަރުގެންދާކަން އިޖުލާސް ކުރުމަށްޓަކައި ކުޅިވަރުކުރައްވައެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ރަސްކަލާއި ދައުލަތުގެ ފުރިހަމަ ސަރުކާރު ހިންގުމުގެ ހުރިހާކަމެއް އެންމެ އިޚުތިޔާރެއްސުރު ފުރިގެން ހިނގަމުން އައިސްފައިވާ ހަމަތަކާއި ހުރުދަނާ އާދަކާދަތަކާއި ފުރިހަމަ ގަވާއިދުތަކެއްގެ މަތިން ކަމުގައި ދިވެހި ރާއްޖޭގެ ގާނޫނީ ހައިސިއްޔަތު (1351) ގައިހާމަކޮށްފައިވެއެވެ. ކޮލިލާ އުޅުން ކަނޑައެޅުމުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ މައިގަނޑު ކަނޑައެޅުން ލިޔުމުގައި ބަޔާން ކޮށްފައި އޮވެއެވެ.

2.3.1 ރަސްކަމަށް ކޮލިފުން (ރަސްކޮލި)

ބަސްތާމް (2000) ގައި ހާމަކޮށްފައިވާ ފޮތުގައި ރަސްކަމަށް ކޮލިފުމަކީ ރަސްކަލަކަށް ރަސްކަމުގެ އިއްޒަތް ފުރިހަމަ ކުރުމަށްވާ ކޮށްލެވެ. އަހްމަދު ޝަފީޤް (2000) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ރަސްކަމަށް ކޮލިފުމަކީ އެންމެ މަތީ ދަރަޖައިގައި ވާ ރަސްކޮށްލެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ފުރަތަމަ ރަސްކަލުންގެ ގޮތުގައި ދުވިއްޖެ ޒަމާނުތަކުގައި ރަސްރަސްން ތަޚްތަށް އިސްކޮށްފައި ވީން އަހަރު ތެރޭގައި އެބަޖެހެތަކަށް ރަސްކަމަށް ކޮލިފުން ހިނގައެވެ. އެންމެފަހުން ރަސްކަމަށް ކޮލިފުނީ އައްސުލްޠާން ހަސަން ނޫރައްދީން އެވެ. އެންމެފަހުން ފުރުން ކޮލި ނަސްރުކަލު ކުރަސްކުރަސްނުދަރަ ކައްޕިރ ބޮޑަށް މާރަދޫނުވެ އަދި ހަމައެކަނި ކޮލިފުމާއި ގުޅިގެން ކޮށްލު ރަސްކަލުންގެ ނަސްރުވެރި ފަރާތް ނުވަތަ ކޮލި ނަސްރުވެ އިބުރަތަކެވެ.

އުޖާލާގައި މިލަފުޒު އާއި އިއްޔަތަށް ފަރަން ފުރިހަމަ ކަލެކެވެ. އެހެން ފުރައްމަދު އިސްމާޢީލް (2007) ހާމަކުރައްވަނީ ކަލެއްމްކަމާ ރަސްކަމަށްކޮލިފުން ގަސްތުކަލިގެ ހިނދު ކަލެއްމްކަމާއި ބައްޖައަކަ ކޮލިގެއިއްޔަތް ދިބޭފުޅާ އާދައިގެ މިޒަކޮށްވާމީ އުންމައަށް ރަސްކަކުރިނުމާއްދު އުޖާލާގެ ގަދަރުގުޅި ބަޔައްމިފުން އެކަމާ ދަހަވަރަލާފުޅިކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން ކަލުއްމްކަމާގެ ބައްޖަ ގަރުދު ބޯޅަމަ އުމަރު ނިޔާއުމިޒާ 4 އަހަރުވެއިވެންޓަށް މާޒަލިޔާގެ ކަމަށް ކޮލިފުއްމިއަވެ. އެއަށްފަހު ކަލުއްމްކަމާ ރަސްކަމަށް އިސްކޮށް އަށްސުލްޠާން މުހައްމަދު އިމާދުއްދީން ބިން އުމަރު މާޒަލިޔާގެ ނަމުގައި "ސިރީކަލަ ސުންދުރަ ކަށްޔިރި ބަވަނަ މަހާރަދުން" ގެ ނަމުގައި ކޮލިފުއްވިކަމުގައެވެ އަހްމަދު ޝަފީޤް (2002) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި މަދު ބޭކަލަކަށް

އަވައްޓެރިވަންތަކުގައިވެސް މިއުއްޔަތު ދެއްވާފައިހުރިކަމުގައެވެ. އެޖަމާޢަތުގައި ދިވެހިރާއްޖެ ފިޔަވައި އެހެންނޮޅޭކަމު މިގޮތަށް މީހުން ހަރުކުރައި ތިއްބާ ކޯޅުމާއި އިޖްތިމާޢީކަމެއް އެހެނިހެން ވާހަކަތަކުން ފަރާތްތަކުން ދުރައްޖަހާ އިސްވެދިޔަ (2007) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެންމެގިނައިން ދެވުން ކޯޅި ނަންގުޅޭ ކުރަހުންދުރަ ކެއްތިރި ބަލަން މާރަދުންނެވެ. ކޯޅުމެއް ރަސްކަމުގެ ތަރުތީބު އިސްކަމުގެ 3 އަހަރުދުވަސްކަމާއި އަދަސްވެރިޔާން ދުވަހުދަށު އިމާރާތްތަކުން 6 އަހަރު ކޯޅުޖެހި ނުވާކަށް އަހުމަދު ޝާހިދު (2003) ފާހަގަކުރައްވައެވެ.

2.3.2 ހަމަދަރު ކިޔުގެކަމަން ކޯޅުމުން: (ހަމަދަރުކޯޅު)

ދިވެހިބަސްފޮތް (2000) އަދި އަހުމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކޮށްފައިވާގޮތުގައި ހަމަދަރު ކޯއްޓަރި ކިޔުގެކަމަން ފާކޮއްޓެވެ. މިއީ ރަސްކޯޅި ފިލަވައި ދެންކޮޅު އެންމެމީ ދަރަޖައިގެ ކޯއްޓެވެ. އަހުމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވާދޭގޮތުގައި ހަމަދަރުކިޔުގެ މާނައަކީ އިސްޖެހި ބާރުގެ ގަދުން ރަސްކިޔުގެ (ރަދުން) ނުވަތަ ރަނިކިޔުގެ (ރާނި) އާއި އެންމެގާތް ސިއްރާ ފިރިހެނެވެ. އެކިޔާކަމުގައި މިސާލުތަކުގައި އުނިއިތުރުހިންގުމުގައިވެއެވެ. "ހަމަކޯޅު" އަކީ ރަސްރަސް ބޭފުޅަކާ އަދި ވަޒީރުންގެ ހިސްބަށްފުޅަށް ހިމެނޭ ނަމާ މަތީ އިސްވެރިޔެ ކޯޅުކޮށެވެ. ޖަޒީރާގެ އެންމެމަތީ އަމިއްލަކުރުމަކަން ބޭރުހިސާބުވެއްޖާ މިކޯޅުތަކަކީ ކިރިޔާކާ މުރިޔާކަން ފޯނުދުނާ އެންމެމަތީ ނިޝާނުކުރުމެވެ. ބޭރުސްފުށަށް ފެނުން ފަރުގައި ހުރިހަމަކޯޅުކާއި ބަދަރުކަން ކަމުގައި ބަސްފޮތް (2000) ގައި ހާމަކޮށްފައިވެއެވެ. ހަމަދަރުކިޔުގެ މުހިންމުވުން މޮޅު ހަމަކޯޅުގެ ދަރުން އިސްވެރިޔެކަން ސާމަރުކޯޅުކަމުގާއި މިކަންކުރުގެ ފުރާނަވައިގައި އެންމެ އަރިސްޓަރުންނަށް "ހަމަދަރުކިޔުގެ" ނަމުން ނަންދީފައެވެ. އެއިއްޔަތު ދިރިވަޑައިގަތުމުން "ހަމަދަރުކިޔުގެ" މިޒަމަން ކިޔުން ގާނޫނާ އާދަކާދައިން ބާރުދެއެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚީ ހަސަނާ (1351) ގައިހާމަކޮށްފައިވާގޮތުގައި އައިސްލަންޑާން މުހައްމަދު ޝަރަފުއްދީން ގެ ރަސްކަމުގައި އިހުގެ ފިރިކަން ހިނގުން ގޮތުގެ ބާރާއް ތިޔައްސަލަން ކޯޅިޖެއް ދުވާއްސަދާ އެކަންއެވެގޮތަ ހާމަކޮށްފައިވާގޮތުން ފުރަތަމަ އުފައްދަވި 10 ބޭކަލުންގެ ކޯޅިޖެހެކެވެ. ހަމަދަރު ކިޔުގެ ބޭކަލުންގެ ގޮތުގައި އިއްޔަތު

ދެއްވާ މަގާމުދެއްވި ބޭކަލުންނެވެ. އެގޮތުން ހެވްދުރުކިލެގެ ކަމަނާއާ ކޮލިފާ ބޭފުޅުންނަކީ ރަސްގެފާނާއި ދަރިކަލުން އިއްޒަތްތެރިއާ ގޮތުކަމުގައާވާ ބޭކަލުންނެވެ. އެއީ ރަސްގެފާނުން ހެދި ކަމުގައި ނަސޭހަތްތެރިކަމާއި އެހީތެރިކަމާއި ރަސްގެފާނަށް ޚިދުމަތްތެރިއަކަށްވާ ކޮންމެ ބޭކަލެއްގައި ބައިވެރިވާ 10 ބޭކަލުންނެވެ.

2.3.3. ހޮވިދަރު ކިލެގެ ބޭކަލުން (އިސްވެރިޔުން)

1 ފާރަނާކިލެގެ
6 ކުޑަރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ

2 ކައުގަންނާކިލެގެ
7 ކުޑަދޮރިމެނާކިލެގެ

3 ދޮރިމެނާކިލެގެ
8 ހެނެވިރުއިކިލެގެ

4 ރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ
9 ރަންނަބަނޑޭރި

5 ކިލެގެފާފަތުކިލެގެ
10 ދަރަބަދަރުކިލެގެ

(ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚް ހަތަރު، 1351 ހ، 5) .

މިގޮތުގައި ރަސްގެފާނަށް އިހުތިރާމް ދެކޮޅުތަކުގައި ކިލެގެއެކެވެ. އެއީ ރަސްކިލެގެއެވެ. މިހެންވީމާ މިމަގުތިލްސް ފުރިހަމަވަނީ 11 ކިލެގެ ބިއްބުވުންކަމުގެ ހާމަކޮށްފައިވެއެވެ.

ހަސަން ޝަފީޤު (2002) ހާމަކޮށްދެއްވާގޮތުގައި ރަސްމީ ކޮންމެ އެއްވެ ވަޒީރުގަބޫލުކުރުމުގައި ކިރިޔާ މަގާމުދުންނާ އެކުގައި އިސްކޮށް ބިއްބުވުނު ވަޒީރުންގެ ކިލެގެއިންނެވެ.

އެކި ޒަމާނުގައި މިމަގާމުތަކުގައި އުނދަގޫ ހުރިކަމަށްވެއެވެ. އެހެންކަމުން ބާބާގެދޮންމަނިކު (1993)،

ހަސަން ޝަފީޤު (2002) ހާމަކޮށްދެއްވި އެންމެފަހުން އަދުލުވެރިން މުހައްމަދު ޝަމްސުއްދީން ރަސްކަމުގައި

ބިއްބުވި ކިލެގެ ކަމަށް ކޮލިފައްވާފައި ބިއްބުވި ބޭފުޅުންނަކީ ފާރަނާކިލެގެ ،ދޮރިމެނާކިލެގެ، ރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ،

ފުރުޞަތުދިނުމެވެ، މާފަށްދިނުމެވެ. މިބާވަތުގެ ކަންކަން ފަސޭހަ ކުރުމަށް (ފަސްކުރުމަށް) ބާރުދިނުމަށް ކިޔައެވެ. ނުވަތަ ބޭނުންކުރުން ކިޔާކަމަށް ބާބާގެ ދަށުމަތިން (1993) ހާމަކުރައްވައެވެ. އެގޮތުން

2.3.3.ހ. ފާރަނާކިލެގެ:

އަޙްމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވަނީ އުޒާންގައި މިއުއްސޮމުގެ ނަންބަރަކީ ވަޒީފާއަކުގެ މައްޗަށް ހުއްޓުމާއި ނަންބަރުކޮށް.ނަމަވެސް ބަސްރާއި (2000) ގައި ހާމަކުރެއްވި މޮޅުގައި ބޭފުޅުންނާކިލެގެ ކޮށިނަމްކަމުގައެވެ. މުސްތަފާ (1975) ގައި ހާމަކުރެއްވި މޮޅުގައި އެންމެފަހުން ރާއްޖޭގައި ފާރަނާކިލެގެ ކަމަށް ކޮށިފައިވާ އަލިފުސްތާ އަހުމަދު ހިލްމީ ދީދީ އަށް ރައީސުލް ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ނައިބުކަމުގައި ހުންނަވަނީކޮށްނުވެ. އެއީ 21 އޭޕްރީލް 1975 ގައެވެ. އެމަނިކުފާނަށް ކިލެގެކަމަށް ކޮށިފައިވާ ހަނދުރަމަދުގެ ދުވަސްވަރުން ފެށިގެން އެކިރަނގު ރަނގެން ދަށުމަތިން ޒިންމާތަކެއް ކަނޑައަޅައިވާ ބާރުގެއް ކަމުގައިވެއެވެ.

2.3.3.ށ. ދޮރިމޭނާކިލެގެ:

އަޙްމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވާފައި ރަސްކަލަމުގެ ސިޔާ އަމުރުފުޅުގެ ދަށުން ރައްޔިތުންގެ މައްސަލަ އަމުރުވެރިއާއެވެ. މުސްތަފާ (1975) ގައި ހާމަކުރެއްވި މޮޅުގައި އެންމެފަހުން ރާއްޖޭގެ ދޮރިމޭނާކިލެގެކަން ލިބިވަޑައިގެން އަލިފުސްތާ އަބްދުލްރަޙްމާން ހިލްމީއަން 21 އޭޕްރީލް 1975 ގައެވެ. ރާއްޖޭގެ އަމަންއާއި ބާރަށްއޮތް މަރުކަޒު ޒިންމާ ކަނޑައަޅައި އަދި ކޮށިދީ އެއީ ހުވަދު ބައިވެރިވުން މަސްޢޫލިއްޔަތު ވަރަށް އަޅުގަނޑުގެ ޒިންމާތަކެއް ކަނޑައަޅައިފައިވާ އަމާނާތްތަކުގެ ބާރުގެއް ކަމުގައިވެއެވެ ހިމެނެއެވެ.

2.3.3.ނ. ރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ:

އަޙްމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވާ މޮޅުގައި ރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ ކަމަކީ ދައުލަތުގެ މުދަލާއި ފައިސާ ބެލެހެއްޓުމުގެ ޒިންމާ ކިޔައެވެ. އެކަމުގައި ސިޔާސީ ހިންގުމުގެ އެހީ މަޖިލީހަށް ހިއްސާކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ ބާރުތަކުގެ

މަޛްހަބެވެ. އިބްނު ރުޝްދު (1965) ފާހަގަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި 9 އޮގަސްޓު 1965 ވަނަދުވަހުން ފެށިގެން އިބްނު ރުޝްދު ނަޞޭހަތް ކަނޑައެޅުއްވި ޤާނޫނުތަކާ ދެއްވާފައިވާ ތަފްޞީލެވެ.

2.3.3 ރ. ޝާފިޢީ މަޛްހަބު:

އަންމަދު ޝަރީފު (2002) ފާހަގަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ރާއްޖޭގެ ދީނީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ބޭބޭކަލުން އެބަ ހުށަހަޅާ ބާރުއަޅާ ޤަވާޢިދަކީ ހިތްވަރުކަމާ ބެހޭ ދީނީ މަސައްކަތްތަކެވެ. މުޙަންމަދު (1975) ގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި އިސްލާމްދީން ރާއްޖޭގައި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ކަމަށް ކަނޑައަޅާ އަޤީދާ ސިޔާސަތު މުސްލިމް ދިރި ހިންގުމުގައި ޢަމަލުކުރާ ޤާނޫނުތަކުގެ ތެރެއިން އެކެވެ. އަދި 1957 ވަނައަހަރުން ފެށިގެން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުތަކުގައި މިކަން ހުށަހަޅައިފައިވާ ކަނޑައެޅުމާ ބެހޭ ޤަވާޢިދުތަކުގައި ފާހަގަކޮށްފައެވެ. ދިވެހި ޤާނޫނު (2000) ފާހަގަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ޝާފިޢީ މަޛްހަބު ސިޔާސަތަކަށް ވަޒަންކުރެވެ.

2.3.3 ބ. މާލިކީ މަޛްހަބު :

" މާލިކީ މަޛްހަބަކީ އަހުލުސް ސުންނަތުގެ މަޝްހޫރު ހަތަރު ބޮޑު މަޛްހަބުގެ ތެރެއިން މަޛްހަބެކެވެ. އިމާމް މާލިކުގެ ޒަމާނުގައި މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންގެ ޢަމަލުކުރުމުގެ ޤަވާޢިދުތަކެވެ. މާލިކީ މަޛްހަބު ފެތުރުނީ "ހަންބަލީ" ގޮތުގެންނެވެ. އެއީ ސިޔާސީ ސަބަބުތަކާއި ދީނީ ބައެއްޗެވެ (އަހުމަދު ޝަރީފު 2002، ސ 54).

2.3.4 ޙަންބަލީ: (ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އިޖްތިހާދު)

ޙަޞަން ޢަބްދުއްލާ (1993) އާއި އަޙްމަދު ޝަރީފު (2002) ފާހަގަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި މިއީ ޢަރަބިކަރަ ބައެއް ހުޅަނގުގެ ބައިތަކުގައި ބޮޑަށް އިޖްތިހާދު ކުރެއްވި ބޭކަލުންނެވެ. ރާއްޖޭގެ ކާރިޔާ އަޤީދާގެ ޢަމަލުކުރުން ފެންނަނީ އެބޭކަލުން ތަރުޖަމާކުރާ ބަޔަކަށެވެ. އެގޮތުން ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގައި އިޖްތިހާދު ދުވަހުން ދުވަހަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔަގޮތް ފާހަގަކުރެވެއެވެ. ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނީ ހައްޤު (1351) ގައި ހާމަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ރާއްޖޭގެ ޢަދާލަތުގައި ހިނގާ

އަރައިރުންތައް ސުލްހަކުރުމާ އިންސާފު ކުރައްވައި އަދާލަތު ގާއިމުކުރެއްވި ކަންގަތި ބާކަލުން ދުރުވި ކުރައްވައިދެއްނެވެ. ކުރީއްސުރެ ލިއަމުންއައިސް ފެންބޮޑުބަޔަކުން މިކަން އުނދަގޫކުރުމުގައިވެސް ހާމަ ކުރައްވައެވެ. އެޒަމާނުގައި ކަންގަތި ކާލިފާއިރު އަތޮޅުތަކުން ހޮވާ ބާކަލުން ހަމަޖެހިފައިވާ ގޮތް ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

1- ތިލަދުންމަތިއުތުރު ދާންނާކަން

2- މިލަދުއްމަޑުލު ފެންނާކަން

3- މިލަދުންކަރު ކަންނާކަން

4- މާޅޮސްމަޑުލު އުތުރު ދަންނާކަން

5- ފަދިއްޕޮޅު ގަދަހަމާންދިކަން

6-މާލެއަތޮޅު ރަނަހަމާންދިކަން

7- އަރިއަތޮޅު ހިރިހަމާންދިކަން

8-ނިލަންދެއަތޮޅު މާރާދަކަން

9- ކޮޅުމަޑުލު ކުޑަބަނޑޭރިކަން

10- ހައްދުންމަތި ދޮންބަޑެފިކަން

11- ހުވަދު އަތޮޅު ހިރިހަމާންދިކަން

12- ފުވައްމުލަކު އެރެގެރާކަން

13- އައްޑު އަތޮޅު ކުރަލިކަން (އަހުމަދު ޝަފީޤު، 2002، 58).

އަހުމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކޮށްފައިވާގޮތުގައި ކަންގަޑި ކޯއްޓަރީ އެޖެންސީގައި ބަދަލުކުރެވިފައިވުން އިތުރުކުރެވުން ޑޭސްފައިވާ މަޤާމުތަކެކެވެ. ކަންގަޑިކޮޅުގެ އިޚްތިޔާރުވެދާނެ ބަދަލުކުރަނީ އެކަށީގެންވާ މަސައްކަތެއްގެ ހެދުން ދަށް އޮފީސްގެ ހައްދުތަކާ ބަލަހައްޓާ ދަރުމަވެރިކަމާއި ޙަރަކާތްތެރިކަމާ ގުޅޭ ސަރުކާރުގެ ތަޢުލީމީ މަސައްކަތް ސިޔާސަތު ތަރައްގީކުރުމަށް ފަރާތްތަކުން ބާރުއަޅާފައެވެ. ފަންނީ ފަރާތްތަކަށް ތަރައްޤީ "ތަޢުލީމީ ޚިދުމަތްތަކާ" ގެ އިޞްލާޙީ ދަރަޖައެވެ.

އަދި މިބާރުތަކުގެ ތަފާ ހޯދުމާ އަޅުވާ ކަންކަމުގެ ތަރައްގީ ބާރު ހަރުދަނާ ރާއްޖެއާއި ޤައުމީ ސިޔާސީ ޙަޔާތް ހަރަކާތް ބަލާލާ ބަދަލުކުރުމަށް ދާދި ހަމަ ވަޒީފާއަށް ޚިދުމަތް ދިނުމަށް ކުރިޔަށްގެންދާ ޚިދުމަތްތަކެއް ބެލެހެއްޓުމަށް ކުރަމުން ކުރިއަށްދާ ޚިދުމަތްތަކާ ފުރުޞަތު ވަރުގަދަ ރަނގަޅު ހިންގުމުގެ ސަރުކާރުގެ ފިޔަވަޅުތައް އަޅައިފި ބަލާނެ ޚާއްޞަ ކަންކަން ރޭވުނުއިރު ދެވޭ ކަމުގެ ޤާނޫނީ ކަންކަމުގައި ނަހަމަ، ތިހަ، ބަދަލުތަކުގެ އިދާރީ، ޖަމާޢަތްތަކަށް ފަހު ކަންކަމުގައި ބަރުބަދުވެފައިވާ ތަޢުލީމީ ބާރު އެކުލަވާ ދެކެނޑުމާ އަދި ކަންކަމުގައި އަހުމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވައެވެ.

2.3.5 އިންޑަކްޝަން:

ބާބާގެ ގްރިމަސަން (1993) އަދި ޓޯސާ އަލީ (1994) ހާމަކޮށްފައިވާގޮތުގައި އިންޑަކްޝަނަށް ކުރާ އަހަރަށް މުދަރިސުން ފަރާތްތަކުގެ ހަށި އިންޑަކްޝަން ބަލައި ބެލެހެއްޓުމަށް ރަނގަޅު ގަވާއިދު ފުރިހަމައިނގިލާ ފާހަގަކޮށްފައެވެ. އިންޑަކްޝަނަކީ ފުރަތަމަ ސާރަމަސް ތަކުގައި ޙާސިލުވާ ތަޖުރިބާ ދިރާސާތަކާ ފޮނުވާފައި ކާރު ދަރިވަރުން ކަމުގައި ޝަހާދަ ވަޒީފާ ތަމަރުހުން ކަނޑާ ދަރުސް އަނގައިދިނުމަށް ހުރި އަހަރުން އަހަރު އަހަރަކު މައިދާނު ނުވަތަ ބަދަލުވާ ދަރަޖަގައި މިކަން ހަރަކާތްތެރިވުމާ ސަރުކާރު ޤާނޫނީ އެކުލަވާލާފައިވާ ޤާނޫނުތަކުގެ ހިނގާ ކުރިއަށްގެންދަވައެވެ.

ޚާއްޞަކޮށް އިންޑަކްޝަނާއި ގުޅޭ ބަދަލުތަށް ހުށަހެޅުއެވެ. ބާބާގެ ގްރިމަސަން (1993) ގައި ހާމަކޮށްފައިވާގޮތުން ބަދަލުތަކީ އެޖެންސީގައި ކޮންމެއަހަރަކު މުދަރިސުންގެ ތިންވަނަ ދުވަސް ހުށި އިންޑަކްޝަން ބަދަލުކުރަން އެދުވަސް ކުރާ

ރަސްމީ ކަންތައްތަކަށް ހާއްސަ ނުވެއެވެ. މިކަން ކުރާގޮތަކީ ރަދުން ބޭނުންވާއިރު ލަސްކަރާއިގެން އިރުއަރާ ވަގުތު ދޫދޫރި ދޮރުބުރައަށް ވަޑައިގެން ވަރުކަނޑު ގަސްދޮރުގައި އުކަމަށް ތަޅާދު ކޮށްފައި ހުންނަ ބޮކިބާދުއްގައި އިންނަވައި ސަލަވާތް ފޮނުވާ ހިތާވާ ވިދާޅުވެމުންނެވެ، މާބަނޑު ބާކަލު ދުސްވިނުންގެ ނުބައިކަމުން ރާއްޖެ އާއި ރައްޔިތުން ސަލާމަތް ކުރުއްވުން އެދި ދުއާއެއް ވިދާޅުވެފައި ދަރުމަން އަރާވަޑައިގަންނަވާ ދޮރުންގެ ހުރަސް ކައިރިގައި ހުރުމަތިގައި ބާއްވާފައި ހުންނަ ބޮޑުބެލިގައި ދުނބުރުފުވުމަށްފަހު ވަޑައިގަތުން އުބާގެ ހުރިވާލުމާއެކު ބޮޑުކާއްޗޭ ބުރުޖުނގާއި އެހިންހެން ބުރުޖުބަލަން ބަލައިއްޖަހާއްވެ. މިބަޔާ އަޑަށް ރަށުތެރޭގައި ގެޔ އަރުވަށްފަހާ އަދި މިރަސްމިއްޔާތު ނިމުމުން ބުރުދުންމާރި ތޮގަފިލިގައި ރަދުން ގަނޑުވަރަށް ގެންގުޅުން ބަލަހާ ނިމުނީކަމުގައެވެ.

2.3.6 ބޮޑިކާލި:

ޙުސޭނު އަލީ (1994) ހާމަ ކުރައްވާ ގޮތުގައި ބޮޑިކާއްޔަކީ އިހުގައި މާލޭގެ އުމުރު ފުރާތު މަދިވެއްޖެން އެކަންވީމާ ފާހަގަކުރެއެވެ. މިކާލިފުޅުމަށްފަހު މާލޭ ފުރުޅުބޮޑުގައި ހުންނަ އޮޅުދޫނި ފަހަރަށް ފުރުމުގެ އަމުރުއް ނޫންނާނެއެވެ. އެމީހުންނަށް ފުރާނީ ބޮޑި ތިންމުފަހު ބޮޑުބަރު އެރިފައެވެ. ހަމައެފަދައިން މާލޭގެ އެންމެހައި ފިރިހެނުންފަސް ވަނީ އޮޑީއޮޑި މައްޗަށް ބަހައި ހަމަޖެއްސާފައެވެ. ކަނޑުބަރުކަމުފަސް އެދުނީ އެއްޗެއްގެ ބަދަލުކޮށް ދިޔައެވެ. މިގޮތުން ބޮއްބަދުއްގައި ބޮޑީގެ މަސައްކަތުބޮޑުތަކުގައި ބޮޑުން އަރައިގެން އަންނަމުން މަގުމަތީގައި ފޮތިކާލި ހިފައިގެން ނަށަމުން ލަވަކިޔާކަމަށްވެއެވެ. މިލަފާތަށް ކިއަނީ ގާއްޖެލަފާއެވެ.

2.3.7 ހިޕީކާލި

ހިޕީކާއްޔަކީ މައިގަނޑު ގޮތެއްގައި ޖާދޫތަކުތަކަށް ރަސްމީ އިއްޒަތެއްގެ ފޮނިހާވިދެއްވާނަށް ދިއުމެވެ. ބަސްފުޅު (2000) ގައި ހާމަކޮށްފައިވާ ހިޕީދުވަހުގެ ހެނދުން ހިޕީހިކުމަހާއި ހަރާގެނުވި ބަނޑުހާން އެންމެފަހު ދާ ކޮއްޓެއްކަމުގައެވެ. "ހިޕީ" އަކީ ރަމަޟާންމަހުގެ 22، 24، 26، 28 މިދުވަސް ދުވަހާއި ވިދިގެން އަންނަ

ރޯދަމަހާ ޤުރުއާން ކިޔުމުމާއި ޒިޔާރަތް ތަކެއް ފާތިހާ ކިޔުން ފަދަ ރަސްމީ ކަންތައްތައް ކުރުމުގައެވެ . ބޯވާގެ ދޮންމަނިކު(1993) އާއި މޫސާ އަލީ (1994) ހާމަކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި ހިޔާކުރެއްވި ހަބަރުހިފާގެ ނަމުގައި ހިޔާ ހިޔާކުރުމެވެ.

2.3.8 ނަޢުބަކާރިހުގުމުގެ ކާލު:

ބޯވާގެ ދޮންމަނިކު (1993) ހާމަކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި ނަޢުބަކާރާއި ހިނގުމަކީ އިހުޒަމާނުގައި ކޮންމެއަހަރަކު ރަޖަބުމަހުގެ ހަވަނަދުވަހު ދައްކަވާފައިވާ ފަރާތުން ރަސްމީ މަޑިފުރައް ފޮނުއްވައި މާތްވެގެންވާ އިސްލާމްދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ ގޮތަށް އުޅުމަށް ރައްޔިތުންނަށް ފޮނުވާލައްވާ ހިދާޔަތެއް ނަސޭހަތްތެރިވުމެވެ. މާލޭގައި މިކަން އެންމެނަށް ހަމަޖެހިގެންދާގޮތެވެ. ރާއްޖެތެރޭ ރަށްރަށުގައިވެސް މިފަދަކަމެއް ރަޖަބުމަހުގެ 6 ވަނަދުވަހު ރައްޔިތުންނަށް ހިދާޔަތް ނަސޭހަތްތެރިވާނެއެވެ. އެގޮތުން ނާއިބުކަލުގެ ކާލީގެ އިބާރާތަކީ "ރާއްޖޭން ބަގުނާކަން ޖިޔާ ނުކުރާށް އަންހެނުން ބުރުގާ އަޅާށް އަންހެނުން ފިރިހެނުންނަށް މަގުން އަގުން އަރައި ތަންތަން މިސްކިތް މިސްކިތް ވަޑާވާ ދިޔައިއްކަން މިސްކިތް ފަސްއިރު ބަންގިގޮވައި ނަމާދުކުރާށް މިން ކޮންމެކަމަކުން ކަލޭއް އުނިއަދައިރުންކޮށް ދީ މިހާރު އުރެންނައި މިހުން އަހައި ދޫކޮށްލުންތިބެ މިން ކޮންމެ ކަމަކުން ކަލޭއް އުނިއަދައިރުން ކޮށް ދީ ކޮންމެދިހަކު އަހައި ދޫކޮށްލުންގެ ތިރިކަލީ...... މިހެންނެވެ މޫސާ އަލީ (1994، ސ. 162). މިހެންނެވެ.

2.3.9 ޖުމްރާއިއްތާއަރުވާ ކާލު:

ދިވެހިންގެ ރަސްކަން ޖުމްރާއިއްތާއަބަކަށް އުނބުރިގެންދާކަން އިޢުލާންކުރެއްވުމަށްޓަކައި ކޮލިފުޅުވެއެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ޖުމްރާއިއްތާއަރުވެވެ. ފުރައްމަދު އަލީން (1372ހ) ހާމަކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި ކާލި ނުކުތުމަށް އަމުރުކުރެއްވި ވަޒީރުން އަމަން އާމުގެ ވަކިން ސަރިބުން މަޖްލިހީ އިބްރާހީމް މުރައްމަދު ދީދީއެވެ.

2.4 ރާއްޖޭގައި ޓޫރިޒަމުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުމާއި ގެންގުޅުން ސަގާފީ ގޮތްތައް:

ޓޫރިޒަމަކީ އާދަކާދައިގެ ތެރެއިން އަހިސްލުވާ ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް އެކަންތައް މިޒަމާނުގައި މިވަނީ ސަގާފަތުގެ ތެރެއަށް ވަދެގެންފައެވެ. އެހެނީ މިހާރު ޓޫރިޒަމް އުޅެން މިވަނީ ހުއްޓިފައިކަމަށްވުމުންނެވެ. މިފަދަ ސަގާފީ ރަސްމިއްޔާތުތައް ކުރިއަށް ގެންދިއުމުގައި ސަގާފީ އުސޫލުތަކާއި ގެންގުޅެވިފައެވެ. އެއީ ރައްޔިތުން ބައިވެރިކޮށްގެން އާދަކާދައާއި އެއްގޮތްވާގޮތުގެ މަތިން އެކަމުގެ ރަސްމިއްޔާތު ގެންގޮސްފައިވާފަދައެވެ. މިގޮތުން ތަފާތު ކަންކަމަށް ޓޫރިޒަމް އެރަސްމިއްޔާތު ވަރަށް ސަގާފީގޮތަކަށް ގެންގޮސްފައިވެއެވެ.

2.4.1 ރަސްކަލުން ޓޫރިޒަމުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ ގޮތްތައް:

ރާއްޖޭގައި އެންމެފުރަތަމަ ޓޫރިޒަމާ ރަސްކަލަކާ އަލްސުލްޠާން ހަސަން ނޫރައްދީންގެ ރަސްކަން އިޢުލާންކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އެއީ 1935 ން 1943 އަށް ކުރެއްވި ރަސްކަމެވެ. އޭގެ ކުރިން 1903 ން 1935 އަށް ރަސްކަމުގައި ހުންނެވި އަލްސުލްޠާން މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން އެވެ. ހުރަވީ ދަރިކޮޅުގެ މިދެބޭފުޅުންނަށް ބަލާއިރު ޓޫރިޒަމުގެ އާދަ ކާދަ އަށް ހުރި ޚާއްޞަ ބަދަލުތަކެއް އައިސްފައިވާކަމުގައި އަޙްމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން މިބަޔާނުން މިދެ ރަސްކަލުންގެ ތެރެއިން އެންމެފުރަތަމަ ޓޫރިޒަމް ހަސަން ނޫރައްދީނުގެ ރަދުން ރަސްކަމުގެ ޒަމާނުގައެވެ.

އަޙްމަދު ޝަފީޤު (2002) ހާމަކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި ރަސްކަލަކު ޓޫރިޒަމް ކަނޑައެޅިފައިވާ ދުވަހުގެ ހައްލަކުދުވަސް ކުރިން އެކަމަށް ކުރަން ކަނޑައެޅިފައިވާ ތައްޔާރީތައް ކުރަމުން ގެންދިޔައެވެ. އެގޮތުން ރަސްމިއްޔާތާއި ގުޅޭ ވާހަކަތަކުން ވާހަކަ ދައްކަވައި ދަތުރުގެ ސަރުކާރުގެ މީހުންނާއި ބޭފުޅުންނާއި ބާޒާރުގެ މައިގަނޑު ބާރުތަކާ ބޮޑުޖަހައް އަދި މާލޭގެ ބޭބޭ ފޮރިން ޖެހިލުންވެފައިވެއެވެ. މާލޭގެ ދޮރުފަތި ދޯނި (މިސާލަކަށް އިސްކާރިމަތިކޮށް ހުނޑުވެރިން) ގައި "ކަނޑުކޮށް ހިޔުޖެހުމުގެ ދަރުބާރުގެ" ބައްޕާރަސްކަލުގެ ދިރިއުޅުނެވެ. 150 ހުރިގެ ބޭރުވެރިންގައި 24 ދުވަ އެސްވެރިންގައި ބޮޑުވެއްޖެއްސާއި އެކު ދަރަޖަޔާއި ވަރަށްގެން ގޮތުގައި 70x

އުވަދާ ފުރާގެގައި ބިންޖަހައި އުޅަނދުގެ ބިލްތެރިކަމުގައި ޓޫރިޒަމުގައި ސަރުކާރުވާދަވާ މުޅި އިމާރާތް ކުރާތާ ޓޫރިސްޓުންނާއި ކުރުދަރުން ޖީސްޓްހައުސްތަކުގައިވެއެވެ. އަދި ދަރުބާރުގެ ހުރިމަގާއި ގުޅިއާރަށްމަދުގެން ރަދުން އިއްޖެތުގައި ވެއްޓެރުންތަކުން ހިސާބުގައި މަގުޓޫރިޒަމާ ދަނޑުމަތި އަބްރައްގެން ދިރަދަރައި ދިރިދަވިހި ދަމައި ކޮލިހިނާމަދު ދުވާރުތުގައި ދިރިދަރައި ހަތަރަވާއިތާއި ގެނދޭހޭގައި ދިރިދާއި ކާއްޖޭ ނުގުޅި ހަދަރުންވާއިތާގައި ގަނޑުވަރުވާ ދުރާކީ ބައްޖެ ފްރޯރިބާއި ހަރަވާދުނި މައިޖަސްޓޭއަރުދެގައި ދެގެ ހަދައި ހުނަވާރައި ޖީސްޓްހައުސްތަކުގެ ގާތްތަކުން ބާރު ދުނިކަމުގެ ޖީސްޓްހައުސްތަކަށް ނުވަތަ ގެސްޓްހައުސްކުރުން އިންޓަރނެޓްކުރެވުނެވެ.

އަދި ހަމައެހެންމެ ސިފައިންގެ ހެޔޮކުއްޖެހެރާއި އާކިއޮލޮޖީ މަޖީގަޔާ ބެހޭކުދީއާއި ހަވާ އުޅުމުގެ ކަންތައްތައް ރޯވުންކުރުގައިވެއެވެ. އަދި ދަރުބާރުގެ ތައްއާރުކޮންފަރެންސްގައިވާ ރިޕޯޓުގައި 11 ޓާނެ ދުވަސް ބްރޯޝާފުގައި އިއްޖެހޮށްޖެހުނު 147 އަހަރުގެފުރަތަމާއި ޖީންވަސް ދަރަޖައަށް 235 އަހަރުގެ ޓާނެކުރުގައެވެ.

އަހުމަދު ޝާކިރު (2009) ހާމަކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި މަގުބަލް ބައްޔާރުކޮށްފައިހުރި މަގުގެ ދުވަހުގެތަކުގައި 4 ފޫޓުން 4 ފޫޓުން މަގުގައި ސަޔާރަ ފޫޓު ފުށުމިން ހުނަރުވަރަށް ވަނީ ދަރުބާރުގެ އުނދަރި ދިރަދަރުގެ ޖާފައި ކުރުގައެވެ. ހިއްބަން ދާދިހާ އިރިގައި ގުރުދުއާރިގެ ދުވަހުގެތަކުގައި ހަރުގޯރު ދާދިހާ ދުވަހުގެތަކުގައި އަދި ގަނޑުވަރު ދިރާގައި ގެނގެ ހަދާފައިވެއެވެ. ކޮލިހިނާ މަގުބަލް ޖީސްޓްހައުސްތަކުގައިވެސް ކޮލިހިތަން ހަމަޖެއްސުމައި ހުރި ބަންޖަހާކަމުގައި ގައިސަރު ބޭރުގެ މައިޖަސްޓަރުގެއިވަސް އޮޅުހިވާހިވާއި ވަގުތީ މައިޖަސްޓެއް ހަމަ ޖީސްޓްހައުސްތަކުގައި ކުރުގައެވެ.

2.4.2 އިތުވައި ޓޫރިޒަމާއި ގުޅިގެން ގެންގުޅުއްވާ ސަވާރީ ގޮތްތައް:

ބާބާގެ ދާންމަހިކު (1993) ހާމަކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި އިތުވައި ބަޔާކުދާ މަސްތޮހިކާއި ކަނޑުމައްސާއި ބޮޑު އުކިއިކަންކުރުގެ ވަލިފަރިންގެ ޖާރައިބަހާއި މަގާއްބަތަގާ ގޮތާ ފަރިއްކަގެ ކިޔުވުމުގެ ނަމުގައާއި މަސްތޮހިކަންތަ އެޅި ރޮމަހުގެ ނަމުގައި ކިއަވާ ފޮތާއާއިކަމެވެ. ރަސްމީކޮށް މިކަންކުރާތަކާ އިތުވައި ބަޔާކުރުމަށްފަރު އަންނަ ފުރަތަމަ ހުކުރުދުވަހު ދުވަހަކު ޖާރައިބަހާއިދާއި ދުވަހަކުން ހަމަދުވަހު ފަސްއާރައިބަހާކުގެ ހުންނަ ހަށަހިޖާފުންގެ

ވަގާމުފުޅުތަކުގައި ހާލަތުގެ ކިޔަވާކަމުގައިވެއެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިރުވައި ފުރުޅުން ދެއްވާ ރަސްމީ ބޭނުންތަކެއްވެއެވެ. މިކަންކުރަނީ ފުރަތަމަ އިސްތިފާދާ ދިރާސާތަކެވެ. ދެވަނަ ހުރިހާ ދެވަރަށް ހުރިހާ ބަޔަކުވެއެވެ. މިގޮތަށް ހަވަނަވާއި ހަމައަށް ގަވާއިދުން ބޭނުންކުރެވެއެވެ. 4 މަރުޙަލާގެ ބޭނުންކޮށްދީފައެވެ. އެގޮތުގެ ބޭނުންގެ ތެރޭގައި ދަރިވަރުން ބަލަހައްޓާ ކުރިމަގުމަށްކަމުގައި ތިއްބާ ބަހުގެންނަކާއި ގަސްދުކުރެވިފައިވާ ދަރަޖަ ދުރުވާ

ހަނދުބަހުގެންނަކާއި މަޤުލީހަތް އަދި ބަހުގެންނަކަށް މުސްތަގިލުކޮށް މިބަލާ ބަހައްޓެވެ. މިބައި ކަމަކަށް ބޭނުންކުރާ ގޮތުގައި ދެވޭ ހުރިހާ ބަސްތަކެއްކަމަކީ އެކަމަށްދިޔައެވެ. މިބާވަތް ހާއި ހަނދުހުރެ ފޯކަސްތަކުގައި ހަމައެކަނި ކަމެކެވެ.

ބޭނުންކުރުމަށްކުރެއްވިއެވެ.

2.4.3 ޕްރީކޮލިފުޅާއި ކުދިގެން ގެންގުޅުއްވާ ސަވާލީ ގޮތަށް:

ޑޫސާ އަލީ (1994) ހާމަ ކުރައްވާ ދިރާސާތަކުގެ ނަތީޖާ ފުރުޅުތަކުގައި ހުރިހާ ޕްރައިމަރީ ދަރިވަރުން ފުރަތަމަ ބަސްބުނެ ނުނުގެނައުމެވެ. މާލޭގެ އަށްގޮތަށް ވަރަށްގިނަ ދަރިވަރުން ބަހޭ އެކުއެކު މަސައްކަތްތަކެއް ބަހައި ހަމައަށް ސަރަޙައްދަށެވެ. ކުންފުނިތަކުގެ އެހެނީ އެކުއެކުގެ ބަހުހަމަވަސް ދިރާސާކޮށް މިގޮތުން އަތްބޮކުރުން ތަރިގެ މަސައްކަތްތަކަށް ބޭރުން އަހަރެމެން އެންމެހައި މަރުޙަލާތަކުގައި ފަހިވާނެ ހަރުގެ ނަތީޖާ ބޮޑުވާކަމަށްވެއެވެ. މިވާހަކަ ކިޔައި ދަރިވަރުން ގެ ޅޯ ފެށުނީއެވެ.އަދި ސަރަޙައްދުގައި އަދަދު ބައެއް ޑޮސް ދެކުނުގެ ވަރަށް ފަހުރެއް ޗާނުގައި ކުޑަ ކަމުގައެވެ.

2.4.4 ހިޔާކޮލިފުޅާއި ކުދިގެން ގެންގުޅުއްވާ ސަވާލީ ގޮތަށް:

ބާބާގެ ދިރާސާތު (1993)، ޑޫސާ އަލީ (1994) ހާމަކުރައްވާ ދިރާސާތަކުގައި ހިޔާލުތަކާ ހަމަޖެހިފައިވާ ނަތީޖާއި

ކަން ހިޔާލެއެވެ. މައިގަނޑު ބޭނުމުގައި މިކަމަށް ގައި އުޅުނު ސަރަޙައްދު ކުރިމަތިވާ ޒާތުގެ ބައްޓަން ތަރުބިއްޔަތުގެ

ފުރިހަމަވުމުގެ ދިރާސާއެވެ.

ބާބާގެ ދޮންމަނިކު(1993) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ހިވިދުވަހު އަސްކުރަނާގަނޑު ދުންނާރުން ބަންގިޓޯވާ ހިތިބުރިޔާ ބެރުއް ނާބުސޮޅާދުން ޖަހާނެއެވެ. މިއީ ހިތިހިތްވުމަށް ދާން އެންގުމަށް ޖަހާ ބެރުކޮށެވެ. ހިތިހިތްވުން އޮންނާނީ އެދުވަހު އަސްކުރަނާދުގެ ވަގުތުންނެވެ. މިކަމަށްބޭކަލުވެސް ސަވާދިގޭ ތޮން ކަންތައްތަކެއް ކުރެއެވެ. އެގޮތުން މައިޖާނުއް ހުރިބޮޑާއި މާވަނުންނުން ހަދާނެއެވެ. ވަންދުވް ކުރުވަހިން ބޮލުހަދައި އެބޮލުތަކުގައި ދަރަނިމަތި އަނބުރައި މިބޮލުތައް ރިހިބާގޮތަށް މައިޖާންދޮށުގައި ޖަހައި އަދި ދިދަދަނޑިތަކުގައިވެސް ދަނޑިމަތި އަނބުރާ ދިދަޖަހާ ރިހިވާގޮތަށް ދިދަހަރުކޮށް ކުނިކަހާ ދޮންވެލިމައި ކުރުކުރައިގެ ބިއްލޫރި ބޭޅި ބޮލިތަށް އެތުވަރި ޖީނަތުތްރުތަށް ބިގުރުތަށް ދިއްލާ ހަދާކަމަށްވެއެވެ. އަދި ޝާބީދިޔަރި ހުވަޖަހައިގެން ބެޅުވަރިޔާ ހުރިމަތި ސަވާދީ ގޮތަށް މިކަން ކުރާގޮތެވެ. އަދި ހިތިދުވަހު ހަޑުރުވެގެން އަންނައިރު ކުރެކުރިންނާ ބެޅުމިމުހުން ނަފާހުރިގެން ހިއްކަން ވަޖެހިގެންނަވާ މަގުމަގުގައި ކުރިބަވާން ދުކޮޅަން ހިނގާ ކަމުގައިވެސްވެއެވެ. ރަސްމީ އިއްޖެތުގައި ހިއްކަން ވަޖެހިގެންވެމަން ޕާރަލި މަގާރަދުން 9 ދުވާ ރަސްމީ އިއްޖެތުގައި ހިއްކަން ވަޖެހިގަތުމަން ގަނޑުވަރުން ނުކުމެވެހިގަތުމާކު ރިޔާގެ ބެރުޖެހުން ހަތްބޮޑުޖަހާނެއެވެ. ދެން ބެރުދުންމާރި ތަތަރީގައި ގުގުތާ ވަސްގަނޑުން ވައްވާވައި ވެޖެހިގެން ގުދުޖާރަތްމަގުގެން ވަޖެހިގަނެއެވެ. ދިދަ ހަވައިގެން ހުންނާނީ ޖަހަބާވެ. ރަދުނގެ ކަނާތްފުށުގައި ހާއްސަ މީހަކު އޮގަރުކަނު އަތްޖަހަ ހިވައިގެން ވާތްފުށުގައި ވަރި ހާއްސަމީހަކު ބަހާތު ހިވައިގެން ހުންނާނެއެވެ. ހަނދުބާކަލުން ސިފާހަ ހިވައިގެންނެވެ. ވަހަތްފުށުގައި ހުންނާނީ ދާވަނިކަރު ހިވައިގެން ތިބާ މީހުންނައި ހަތްކަރާއި ކުޖެހޭދައި ސަވަރާ ކަރު ހިވައިގެންތިބާ ކަދި ބާކަރުންނެވެ. ޖާރަމަށް ވަހާ ދިޔާގެރުވަން އަރިހުގައި ނަހުބަ ބާކަހުކު ހުންނާނެއެވެ. މިގޮތުގައި ވެޖެހިގެން ހަރުވާރު މައިޖާނުގެ ކައިރިގައި ޤަނަވަ ޖާރަމަށް ހުރިއާ ވިދާދުވައި ހިންގަވައިގަތިމާ ނައިޓާ ބުރުޖެހިއަރިން އަޔަރިމަޔިން 7 ނާރު ޖަހާނެއެވެ. ނާގަރި ވަރަން އަރުގަދަ ބަޖެއްކެވެ. ދެން ކަލިހިނގާ މަގުތަކުން ޖާރަމްތަކަށް ހުރިހާ ވިދާދުވަ ނިމުމުން އަޔަރިމައްކަން ވަޖެހިގަތުމަން ހިނގައި ގަތުމުން ހަރުޔޭ ހުއްޖަމަންހަރު ދެން ވަޖެހިގަންނަވަނި ތަގަޖިއްޔަގައެވެ. ދެން އެކަމަން ތައްޔާރުކަންހަމާވާ ހިޔާއަށް ވަޖެހިގެން ހުރަނާކުގެ ބަދަލު ކަރުއްވުމަށްހަރު ހިޔާ ދަރުމަތީގައި ހުއްޖަވެހިގަތުމުން

ޓޮންޓިޓެކްސްޓަކީ ބުނުމުން ދިން ބަޖެ ޖެހޭހާއިރު ބޮކްސްތަކާ ޖަހަންފުރާނެވެ. ނޮބަރުއްޖުމުން ހަވާ އަރުވައިވެ. އެއަންފަހު ރަދުން ގަނޑުވަރަށް ވަޖެހިގަންނެވެ. ހިޔާރުގެ މިސާލަކީ ކަސްޓަމް ބޮޑުކަން އާންމު ރަށްޔިތުން ބަޔަފިރިފައެވެ.

2.4.5 ނަހުބުކަމާހިނގުމަށް ކޮލިފުޅުގައި ގެންގުޅުނު ސަލާމީވާތަފަށް:

މުސާއަލީ (1994) ހޯމުކުރައްވާފާމުގައި ނަހުބުކަމާ ހިނގާދުވަހަށް މާލޭގެ 4 އަވަށު މައިޖާންގެދޮރަށް ދޮށްފިލިފައި މައިޖާންގޭ ކުރިމަތީ ރިއާދަމައި ހިއްކުރާނެއެވެ. އެރު މާލޭގެ ހުރިހައި ގޭގެއަށް އަވަށު މުދިމުން ދުރުގެ އައަވަށްއެގެ މައިޖާންދޮރަށް ހުރިހާ ފިހާރަތަން ނުކުތުމަށް ގޮވާނެއެވެ. އަދި މިގެއިތުރުން މިމަޖިލީސް އުކުފިގެންވާކަމުގައިވީ ބޭޒުބާކުރުންނާއި ހެޔޮބުން ފަސޭހާރުގޭ ނަހުބު ބާކަރުންނާއި މަތިން ބާކަރުން އަދި އަސްކަރު މުސްކުލިން، މަޖިލިހަން އަރާ ބާކަރުންނާ ދޫވާނިންނަށް. އަދި ދޫވާނީން ތިއްބަވާނީ ދުއްރަ ހިފައިގެން ކަމުގައިވުމެވެ. ދެން މިމަޖިލިސް ބާކަރުން ނިކުންނަވާނީ ނަހުބުކަމާ ހިނގުމަށްކަމުގައިވުމެވެ. މިގޮތުން އެއްގޮތަކަށް ދުރުވާނެކަމާވާނީ ގެފުޅާރަތްމަގުން ހުއްޓެވުމުން މައިޖާން ދޮރަށެވެ. މިދުއްވާ ނަސޫރަތް ތަޑުއްވާ ސަކުރާރުމުޖަރާގެ އެއަވަށްގައި ގަދަފިޔަވައްޔާ ތިބި ފެހިރާނު ބޮޑުގައި އެއްކޮޅި އަވައިގެން ނިކުމެތިބޭއެވެ. ދެން ނަހުބުކަމާ ހިނގި ފަތާނު ކިޔުއްވާ އިސްލާމްދީނުގައި އަންގަވާފައިވާގޮތަށް އުޅުމަށާއި ﷲ ނަހީކުރައްވާ ކަންތައްތަކުން ދުރުހެލިވުމަށް ނަސޭހަތްދެއްވާ ކަމުގައިވުމެވެ.

2.5 ރަސްމީ ކަންތައްތަކަށް ކޮލިފުޅުކަންދޫ ދަރުވަތު:

ރަސްމިއްޔާތުގެފުރުން އާންމުންނަކަށް އިއުލާންކުރުމުގެ ގޮތުން ކޮލިފާ ހަދައެވެ. އަހުމަދު ޝާކިރު (2009) ހޯމުކުރައްވާ ގޮތުގައި ކޮލިފުމަށް ރަސްމީ ދަރުވަތު ދެއްވައިފިހާ ކޮއްދަކުރެއްވެ. އެގޮތުން ކޮންމެކަމެއް ރަސްމީ ކޮން ކުރުމުގެ ކުރިން އެކަން އާންމުކަން އެންގުމަށް ކޮއްދައި ފާކަމުގައެވެ.

2.5.1 ރަސްކަމަށް ދަރުވަތު:

ރަސްކަމަށް ކޮލިފުޅުން އިއްވާން ކުރާއިރު އުޅޭތީގެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ " ރަސްކަމާއި ބިރަސްކަމާއި ކުރިބަޔަށް އަންހެނުން ފިރިހެން އެންމެ އަތުވެދާން ހިނގައި ތާރީޚުގެ ނަސްލުހުން ހުރިހުން އަހުން ގެނެސް ހުރިހުރިން ނަސްލުހުރަށް ދީ، ހުރި ހުވަސްދުވަހި ދުންކަވައިގެން މާދަމާ ހުނދުނާ ގުދުމާ ދޫކުރި ދޫކަން ދިޔައްޔާއި ދުރަށްނަހި، " (ތަހުމަދު ޝާކިރު، 2009 ބ43). މިކޮލިފުޅުމާއި އުނު ހުނދުން އިދުއަރަށްވާއިރަށް ބަޖަޔާ ކޮރިގެ މިހެން ބުރުޖު ބުރުޖަށް ބަޖަހަށް ދިއުމަނާއި ކުރީޖާ މިހެން ހުރިގެން ގަނޑުވަރު ތުރުއަށް ދިއުމަށް މާބަނޑޭރި މަނިކުފާނު އަށްގަވާ ކަމުގައެވެ.

2.5.2 ނާއިބުކަމާ ހިނގުމަށް ދަރުވަތު:

ނާއިބުކަމަށް ދަރުވަތު ދިނުމަށްއުޅި ލާކޮޅުގެ އިބާރާތަކީ "މިގޮތުގައި ބިބިއްޔާ ބިބި ފިރިހެނަކު މާދަމާ ހުނދުން ބޮޑުގައި އުއްމަތް އަދައިގެން ކޮޅު، ގަނޑުވަރަށް ވަނަނައިރަށް މައިޖާން ދޫކަށް ނިކަންނާނެވެ" (މުސާ ޒަކީ،1994، ބ163) އާއި (ބާބާގެ ދުންމަނިކު،1993،ބ93) މިހެންނެވެ. އުއަށްފަހު ދުން ކޮލިފުޅުތަކީ ރަސްމިއްޔާތާ ގުޅިގެންވާ ކޮލިގެއަޔު ކަމުގައިވެސް ހާމަކުރައްވައެވެ.

2.5.3 ހިތި ކޮއްތަށް ދަރުވަތު:

ހިތިކޮއްތަށް ދަރުވަތު ދިނުމަށްއުޅި ލާކޮޅުގެ އިބާރާތަކީ" ކަލިމް ދުދިމް ޒަހިބު ރައްޤިހި، ބިރައްޤިހި، ކަމުތިރި ނުތިރި އުޅޭ އެންމެ އިސްލާމްވެކަން މިއަދު އަސްދުނަމާދުން ފައިބައިގެން ތޮއްޖެހާރައް ކޮޅަށް ދުއާފުރިކަމު ހިތާވަން ދިޔައްޔާއި އުރައްނައި މިހެން އަހައި ދުކުދުންއިބެ މިދުއާފުރިކަމު ނުދިރި ކޮންގެ މިހަކު އަހައި ދުކުދުންގެންފިނަމަ....." (ބާބާގެ ދުންމަނިކު، 1993، ބ 108) . މިހެންކިޔައި ދާންވާބަލުގެ ނަންކިޔާނިއެވެ.

2.5.4 ޖުޑިޝަރީ ކޯޓުގެ ދައުރު:

"ދިވެހިރާއްޖޭގެ ކޯޓުތައް އަންހެން ފިރިހެން އެންމެހައިކަންކަމުގައި ކޯޓަށެވެ.
މަޝްވަރާކުރާނީ ވަޒީރުންނާއި ދިވެހި ޤާނޫނުގެ ޝަރީޢަތުގައި ފަތުވާދޭ މުޤައްރިރުގެ އަމީން އަހުމަދު
ހުކުމް ދިވެހި ބަސްކަން ޖުޑިޝަރީ ޝަރީޢަތުކަން އަސާސީޤާނޫނުގައި ގާނޫނީ ހުކުމްތަކުގެ މަތިން ހިއްސާކުރެވިދާނެ
މިއަދެވެ. ދެކޮޅުދިނުން މިއަދަށްވުރެ މިޝަރީޢަތް ޖުޑިޝަރީ ޝަރީޢަތް ކިޔާއި އުސޫލުތަކި މިހެން އަހަރެ
ދެކޮޅުދިނުން މިހެންހިއްޔާއި ހަމަ ދެކޮޅުދިނުގެންދިޔަވެ......" (މުޙައްމަދު އަމީން، 1372 ހ 43-).
މިހެންނެވެ.

2.6 ކޯޓުތަކުގެ އަދި ކޯޓުތަކުގެ ބަސްބަސް:

ބާބާ ޤާނޫނީހުކު (1993) ހަމަކުރައްވާ ޤާނޫނުގައި ކޯޓުތަކުގައި ކޯޓުތަކުން ދޭން ގަސްތުވަރަށް އެންމެން
އެންމެފަހު ރަސްމީ ހުކުމުގައި ކޯޓުތަކުގެ އަދިސް ގަސްތުވަރުބަލައިގައި ހުކުމް ދޭގެ ދައުރު އާ ހިއްސާކުރަން ހުއްޖަތުތާ
ކުރިބަކުރުމުގެ ސަރުކާރުކަން ހުކުމާ ބަކުރު ރަދުންގެ އަމުރުފުރަން މިޝަރީޢަތަކަން ނުވަތަ މިޝަ ބަކުރަކަން
ކޯޓުފައި އެންމެން ދޭނޭ ބެންއާރާފައި މުގުރުގަނޑު ފުރާޒާފުއްޖާ ކޯޓުތާ މަގުބަލުގައި ކޯޓުތަކުން ދޭން ކަމުގައެވެ.

2.7 ރަސްމީކަމުން ކޯޓުތަކުގެ ރަސްމީ ހަރަކާތް :

ރަސްމީކަމުން ކޯޓުތަކުގެ ރަސްމީއްޔާތު ގައި ޤާނޫނީ މަސައްކަތް ރަސްމީ ދިއްޖަލްސާގައި ވަޒީރުންނާއިއްޔާ،
އަސްކަރީންގެ ބެރުދުންމާރި ތާރަފުވުގެ ހަރަކާތުގައި ދަރުބާރަށް ފައިސާފުދު އެޅުއްވުމަކަށް ގަސްތުވަރުން
ނިކުމެވަޑައިގަންނައެވެ. އެވަގުތު ބޮޑުކައްސާ ބެރުޖެހުން ބޮޑުބަޖާގެ ހަތަރުބަޖެހުން އެކަން ދިޔާފަސްކުރިއްޔެވެ. ރަދުން ކުރިން
ކުރެއްވުމަށްފަހު ޒާރަތްކުރައްވައިގެން ދަރުބާރަށް ފައިސާފުއެޅުއްވު ކަމުގައި އަދުމަދު ޝާކިރު (2009)
ހަމަކުރައްވައެވެ. މަހާރަދުން ދަރުބާރަށް ފައިސާފު އެޅުއްވުމާއިއްޔާ އެންމެން ތުދުވ "ކުރިބިސް" އަދި އަޑުއުފުލައި

ސަމާލުކަންދެއެވެ. ސްޓަޑީގެ (ތްރެޝްހޯލްޑް) މައްޗަށް އަސާސަވެގެން ދާންތާގައި އިދާރީވަޒީފާގައިވެސް އެންމެން އިދާރީވެއެވެ. ދެން ދުން މުޖުތަމަޢަށް ބޮކަރު މާވަރުދުން ދުން އަޑައި، މާމުދިން ކަނޑާލާން ބަޔަކާތް ކުއްޖެއި އެވެ. ބަޔަކާތް ނިމުމުން ވަޒީރުގެ ފުރަތަމަ ބައިތުރާ އަތުރެހެރި ރަސަން ފަހިދު ތުދުވަޅާއްޖެގެން، ރާއްޖޭގެ ރައްޔިތުންގެ ފަރާތުން ގެންގުޅޭ ދުވަހީގެ ދިރިއުޅުމުގެ އިސްތިރާމާއި ކަރާމާތް ކުރާނަ ރަނގަޅު ކުރުމަށްރަނގަޅު ގެންނަޢައި ރަނގަޅު ރިޢާޔަތް ފެށުންގެ "ރައްކާތެރިކަމާއިއި ބަޔަކަށް ތްރައިނިންގ ރަނގަޅު އިއްޔާރު ދުނިޔަވީ ތަފާތު ރަނގަޅުގެ ކަނޑަޔަދުކަރު ކަރާނާ ދުނިޔަވީ ކަނޑާލުމަށް ރަނގަޅުކަމެވެ" މިހެން އޮތުމަކީ ކަރުން އަރުވަދު ސަލީމް (2000)، އަހުމަދު ސާއިދު (2009) ހަމަކަށަވަރުވެއެވެ.

އެކަމުގެން އެއްޗެހިން ދެންނެވި "އިސްލާމްދީނަށް ޚިދުމަތް ބޮޑުގޮތެއްގެ ޤުރްއާން އަސާސީ ރަނގަޅު ތަރުބިއްޔަތުގެ ރައްޔިތުންގެ މެދުގައި ދެކެނީ ދާއިރާތަކުގެ ހޯދުނީ، ހެދުމަށް ރަސްކަން ކުރައްވައިގެން ރަނގަޅުގެ ރަސްކަމުގެ ދިރިއުޅުމަށް ފުރިހަމަ ކަރުނަކުރުމަށް ރަސަން ޚިދުމަތް ކުރުމަށް" މިހެންނެވެ. މިވަގުތު އެންމެން ސިޔާސީ ކޮށްގަނެވެ. ދެން ފަސޭހަތަރު މަނިކުފާނު ވަޒީފާއިގެން ރަނގަޅުގެ އަދިކަމުގައި އެއްސަލާމް "އެދުކަމުން އެދުންނެވި ބަސްމައްސަލަ ފޮތްތުރުތަކުގެ ކުންފުންޏާ" އެވެ. ރަނގަޅު މިނިވަންކަން އިއްވާލި "ތަރުބިއްޔަތު ރުހި ފޮތްތުރު ހުރިހާ" މިހެން ރަނގަޅު މިނިވަންކަމުގެ އެކިއެކި ކުރަމުން ޕްރޮގްރާމްތަކަށް ހުރިހާ ފަސޭހަތަރު މަނިކުފާނު ސަރުކާރާ އަދި ފާއިތުވި އިބްރާހީމް ރަނގަޅު ހުރި ކާމިޔާބުކުރެވިއްޖެއެވެ. ރަނގަޅު ހުއްޓަކަށް މިނިވަންކަން، ފަސޭހަތަރު މަނިކުފާނާއި، މާލޭގައި މަނިކުފާނު ރަސްކަމުގެ ކަނޑައެޅުމާއި ޕީރީ މަޖިލީހުގެ އުނގަނޑު ފުރުގެ ކަރަކުރުތަކުގައި އަރުއްވައިދުނީވެއެވެ. ދެން ވަޒީރުއްޔަސްކުރާ ނަރުބުގެ ކުރީގެ އިސްލާމީ ފުރާޅަށް ފުރުޖެން 21 ބައި (ފުރުޖެބައި) ޖަހައި އިޖާބަކުރެއެވެ. އަދި ހަމަހަމަކަމަށް ބަރުވިރުން ދަރުބާރުގެ ކުރިމަތިގައި ސަރުކާރީ (ފުރުގެ ފަރުދީ ސަރުކާރު) ކުރެވެ. މިވަގުތު ރަނގަޅުނާ ދަރުބާރުގެއާ އެންމެން ސަރުކާރު އަތުދުގެ ނަރުގަވައިގެން ތިއްބަވާނެއެވެ. އެކަން ނިމުމުން ވަޒީރުއްޔަސްކުރާ ތަރުބިއްޔަތުވެއިގެން ޕީރީ މަޖިލީހުގެ ތަހުނާގެ ޚިދުމަތް ފިޔަވަޅުއެވެ. އެހެބަ ނިކަމުވެދުން ރަނގަޅުގެ ފަސޭހަފުޅުގެ ސިޔާސީ ޚިދުމަތް ބާރުވެރި ފިޔަވަޅުދައްވައިވެއެވެ. މިހިސާބުން

ދަރުބާރުކުރައްވާން ނިމުނީއެވެ. ދެން ރަދުން ދަރުބާރަށް ފައިސާފުޅު އުޅުއްވި ދިރާސާގައި ގަނޑުވަރަށް ވަޒީފާ ދެއްވެނީއެވެ. ރަދުން ދަރުބާރުގައި ކަނޑައެޅުމާއި ބާރުވެރިކަމާ ބެހޭ މަޖިލީހުގައި ރަދުން "ކާރިއްސާ" ކުރައްވައެވެ. ރަދުންވަޑައިގެން ކާރިއްސާ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ.

ރަދުން ގަނޑުވަރަށް ފައިސާފުޅު އުޅުއްވާ ނިކަމެތިކަން "ބަގުޅިން" (ބަރުވެރިންގެ ބައްޔާ) އިޖާބަން ކުރައްވާފައިވާ ދަނޑުބަރު ގަވަރނަރުގެ ވަޒީރުން ދަރުބާރުގެ "ދެގޮތްބަރު" ގައި އިރުޝާދުދެއްވައިގެން ދިޔައީވެއެވެ.

ދެން ގަނޑުވަރުން ކޮށިބިލުބޮޑުން މާބަނޑޭރި މަނިކުފާނާއި ވަޒީރުންނާއި ދުވަސްތަކުގެ ނައިބު ކޮށި ޖަމާޢަތް އެއްބަސްކުރައްވައި ކޮށިއާރަން ނިކަމެތިން އަންގަވައި "ހިއްބަން ދުރަށި" ނަ އެޖަމާޢަތް ނަރުއްވުމަށްފަހު ރަސްކޮށި ގެރިންދަ ވިދާޅުވި އެޖަމާޢަތުގެ އަބޫބަކަރު (އިސްބާރުގެއް) އެވެ. ކޮށިހާ މަގުން ދަރުން ކޮށިކާރާގެ (އަނގޮޅި ހަމަވާތަގައި) ކޮށިއާރުން އަދި ކޮށިހުއްޖަ ކަންމު ތަންއްގައި އަބޫބަކަރު ގެރިންދަ ވިދާޅުވާނެއެވެ. މިގޮތުގެމަތިން ހަތަރުއަވަރުގެ މައިޖާންދުރުގައި އުއަވަށްއްގެ ރައްޔިތުންނުންމަށް އެއްވެރިބ މައިޖާންގެގައި ގެރިންދަ (ކޮށިގެ ވަނަވަރު) ވިދާޅުވާ އިއްވައެވެ. އަދި މިގޮތަށް ކޮށިތަކައި، ކޮށިހާރައި، އަދި ގެރިންދަ އިއްވަވައި، ކޮށިހާ މަގު (އެޖަމާޢަތުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ބާޒަރުދަމުގެ) ވާރުގައްސައި އެޖަމާޢަތް އެނބުރި ގަނޑުވަރަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން ރަސްމިއްޔާތު ނިމުނީ ކަމުގައި އަހުމަދު ޝަފީގު (2000)، އަހުމަދު ޝާކިރު (2009) ހާމަކުރައްވައެވެ.

2.8 ރާއްޖޭގައި ކިޔެވުން ހުއްޓުން ގޮތް:

ރާއްޖޭގައި ކޮށި ލުވުމާއި ކިޔެވުން ހުއްޓުވައިވަނީ ގާނޫނީ ހައިސިއްޔަތެއް އުނގެނިގެންނެވެ. ރަސްމީ އިއްޒަތްގެ ގާއިދާއް އުނގެނިފައިވާ ވެއެވެ. އެގޮތުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުއަސާސީ (1998) ގައި ހާމަކޮށްފައި ވާނީ ރަދުންނަކީ ކޮށިފުގެ ހާއްސަ ގާއިދާއް އޮންނަންޖެހޭ ކަމުގައެވެ. އަދި ބިލުނަންބަރު 5 ގައި ވާގޮތުން ކޮށިން އޮތުގެތަން ބަދަލުކުރިފައެވެ. އެގޮތުން ޕާރީ މަހާރަދުންނަށް ގެންދު ރަސްމީ އިއްޒަތް ނިންނަންކުރުގައި ތަސްލީމުކުރެވުން ހަސަން ނާޒަރުދީން ސަރުކާރުގައި ވެއެވެ. އަދި 1357 ވަނައަހަރު 3 ގައި ބަދަލުވުމުގެ ގާއިދާއް

ފާސްވެފައިވާ ކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ (1998) ގައި ހާމަކޮށްފައިވާ ގޮތުން ތޮރުބަސް ކޯޓުތަކުގައި ހަވަރު ބުދުޖެހުމާއި މާލެއިން ބޭރު ބިރުއްބެހި ރަށްތިމިން މިއްބަހަށް އެރުވުމާއި މިކަންކަން ނަންނަންކަމަށް ވެއެވެ. އަދި މައިޗިރި އޮޅޭގެ ގޮތުން ކަނޑު އަމަލުން ޚިލާފަށް ބާއްވާގެވާރަކަ މިގޮތައިދުގައި ބޭނުކުރެވިފައެވެ. އަދި އުޖުރައްނިތި ބާރުބަހަށް ވަގައިންގެންގި ކޯރުތު ބޭރުވާ ކޯރުތު ދަލަލަކަށް ޝަރުޢީމާއިން ފެނިގެން ހަމަޖެހޭގޮތަކި ހަމައެކަނި ޤާނޫނީ ކަނަރާރާކަން ވިސް ގާނޫނު ބަސްޕީގެ ކޯރުވެއިވެއެވެ.

މިގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތު ނަންބަރު 1/68 ޢ ގައި ހިންގުމާއި ބާރު ގާނޫނެއް 11 ނޮވެމްބަރ 1968 ގައި ފާސްވެފައިވެއެވެ. އެއީ (9) ވަނަ މާއްދާ ގައި ވަނީ ކޯޓުތަކާ ބެހޭގޮތުން ފުރަތަމަ ފާސް ކުރެވުނު ގޮތެވެ. އެއީ (9) ތަރުޖަމާ ޤަވާޢިދުއާ ކަމާއި ކިޔެގެކަމާއި ކަންތައް ކަމާއި ބޭރުމީހުންކިޔަކަން ކޯޓުތަކުން ކަމުގައެވެ. ހަމައެކޮށް ކޯޓުތަކުގެ ގާނޫނު ނަންބަރު 1/68ޢ ގެ (9) ވަނަ މާއްދާ އަށް ގާނޫނު ނަންބަރު 3/69ޢން އިސްލާހުކޮށް ކިޔެގެ ކަމާއި ބޭރުމީހުންކިޔަކަމާއި ކަންތައްތަކަށް ކޯޓުތަކުން ކަމުގައި ހަމަކަށްވެފައިވެއެވެ. އަދި އިސްލާހުކުރުން މާއްދާ ތަކަށް ފަހުން އިސްލާހު ގެނެވިފައި ވެއެވެ. އެގޮތުން ގާނޫނު ނަމްބަރު 1/68 ޢ ގެ (9) ވަނަ މާއްދާ އަށް ފަހުން ނަންބަރު 30/75 އިން އިސްލާހު ކުރި 24 ނޮވެމްބަރ 1975 ގައި ދިވެހިރާއްޖޭގައި ކޯޓުތަކުގެ ކިޔެގެ ކަމުގެ އިއްޔަތަށް ކަމުގެ ބިލު ތަސްދީޤު ކުރައްވާ ކަމުގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުއަސާސީ1 (1980) ގައި ބަޔާން ކުރައްވާފައެވެ. ހަމައެހެންމެ ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނުއަސާސީ (1994) ގައިހަމަކުރައްވާފައި ގާނޫނު ނަންބަރު 21/79 ގައި ކިޔެގެކަމުގެ އިއްޔަތަ ފުލުވައިވާ މިހެންގޮތް ބެލުމުން މިހާރު ދުނިޔޭގައި ތިބި މީހުންގެ ކިބައިން ކިޔެގެ ކަމުގެ އިއްޔަތަ ވިޔަފާރިގެ ގާނޫނު 16 ފެބްރުއަރީ 1979 ގައި ފާސްކުރެވިފައެވެ.

ތިންވަނަ ބައި

3 މުޤައްދިމާ:

ތިންވަނަބައިގައި މިބަޔާންކުރަނީ ދިރާސާގެ ޑިޒައިންގެ ބާވަތާއި ސާމްޕަލް ބާވަތް އަދި ބައިވެރި ކުރި މީހުންނަކީ ކޮބައިކަމެވެ. މިގޮތުން ޑޭޓާ އެއްކުރި މެތަޑާއި ބޭނުންކުރި ޑޭޓާގެ ވައްތަރު ތަކާ އަދި ޑޭޓާތައް އެނަލައިޒް ކުރެވުނުގޮތް މައްސަލަކުރެވެ.

3.1 ރިސާރޗް ޑިޒައިން ގެ ބާވަތް:

މިދިރާސާއަކީ ކޮލިޓޭޓިވް ފެނޮމިނޮލޮޖީ ގޮތުން އިންޓަރޕްރިޓިވް އެޕްރޯޗް ބޭނުންކޮށްގެން ހެދިފައިވާ ދިރާސާ އެކެވެ. އެހެނީ މިދިރާސާ ކުރެވުނީ އިންޓަރޕްރެޓިވިސްޓް ޕެރަޑައިމް މައުލޫމާތުގެ އަސާސްގައި ތަޖުރިބާ ހޯދުމަށެވެ. އަދި ސަލީމް (2010) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ކޮލިޓޭޓިވް ފެނޮމިނޮލޮޖީއަކީ މީހުންގެ ތަޖުރިބާ ހާމަކުރާ ގޮތުން ބިނާކޮށް ކުރެވޭ ދިރާސާ ގެ ނަތީޖާއެއްކަމެވެ.

މިދިރާސާގައި ކޮލިޓޭޓިވް ފެނޮމިނޮލޮޖީ މިގޮތަށް އިސްތިޢާރާ ކޮށްފައިވާ ދިރާސާއާއި ގުޅިގެން، ތަޖުރިބާ ހުރި ބޭފުޅުންނާ ސުވާލު ކުރެވޭ އިންޓަރވިއުތަކުން މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ހުށަހެޅިފައިވާ މައިގަނޑު ސުވާލުތަކާއި ގުޅޭ ސަބަބުން ދިރާސާގައި ބަލައިލެވުނު ބޭނުންތަކާ ޕާރޓިސިޕެންޓުން ބޭނުންވާ ފަރާތަށް މަޢުލޫމާތު ދެވިފައެވެ.

ކޮލިޓޭޓިވް ދިރާސާއަކީ މަޢުލޫމާތު ހޯދުމުގެ ހުނަރުތަކާއި ފުރިހަމަ ގޮތަކަށް ސުވާލުކުރެވޭ ދިރާސާއަކަށް ވުމުން ދިރާސާގެ ބާވަތް ވަރަށް ފަސޭހަ ވެއްޖެއެވެ. އެހެންކަމުން އާއިލާތަކުން އުފެދިގެން އައިސް ކޮލިޓޭޓިވް ފެނޮމިނޮލޮޖީ އަށް ކޮލިޓޭޓިވް ފެނޮމިނޮލޮޖީގައި މަޢުލޫމާތު ލިބެންހުންނެވެ. އަދި ކޮލިޓޭޓިވް ރިސާރޗް އާއި ހުށަހެޅުން

ކުރަމުންދާތީވެ ދިރާސާތަކުގައި ކަލެއްގެ ހަރުގަދަ ބަޔާންކޮށްދީފައިވާ އެންމެ ކަމަކީ ދަނޑުވެ. އެހެން ސަރަހައްދުތަކާއި ނަތީޖާތައް ގޮތްތަކެވެ. މިގޮތުން ޖެނެރަލް ތަޢުލީމު ތަފާތާއި އިންޑެކްސް ތަފާތު ލިބިފައިވާ މައުލޫމާތުގެ އަލިގައި އަދި ހުރިހާ ލިބިގެން މިދިރާސާއިން ފެނުނު ފަރަގު އެހެން ސަރަހައްދުތަކާ ނުހަމަކަން ފާހަގަކޮށްފައިވެ. އެހެން މިންތަކުގެ ފާހަގަކުރެވުނު އިންޑިކޭޓަރ ކޮރަޕްޝަން ހިމެނޭ އެއީ އެންމެ އެކަށީގެން ވުރެ ކަމަށް ގަބޫލު ކުރެވިއްޖެވެ.

3.2 ސާމްޕަލްގެ ބަޔާން:

މިދިރާސާ އަށް މައުލޫމާތު ހޯދާފައިވަނީ މިކަމާއި ގުޅުންހުރި ކަމުގެ މާހިރުން ލިޔުއްވާފައިވާ ޝާއިޢު ކޮށްފައިވާ ފޮތްތަކާއި އިންޓަނެޓުގެ ތަކުން ނެވެ. އަދި އިންޓަރވިއު ކުރުމަށް އިހުމާލު ކޮށްފައިވާ ފަރާތް ތަކެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތަރުޖަމާ އަދި ދިރާސާ ކުރަމުން ޑިބޭޓް ކުރުމުގެ ހަރަކާތްތަކުގައި ކޮރަޕްޝަނާ ގުޅޭ ތަކެތި ހުރިހާ ގޮތްތަކުން ގުޅިފައިވާ ގޮތް ފަހުމުގެ ތެރޭގައި ބައިވެރިޔާ ނުވާނެ ގޮތަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ގޮތުން، މިހާރު ދުނިޔޭގައި ތިއްބެވި ބައިވެރިންގެ ތަރުތީބުން ބައިވެރިވެވޭ. އަދި މިގޮ އިތުރުން ވޯޓަށް ބައިވެރިވެވޭ. މިބައިބައިވެރިން ތަޢުލީމު ކޮންމެ ފަރާތެއް މިވަނީ މިމުޢާމަލާތު އެންމެ ބަރީއަތް މައުލޫމާތު ދިނުމަށް ފަރާތްތަކެއް ކަމުގައި ގަބޫލު ކުރެވިއްޖެވެ. އަދި މިދިރާސާ އާއި ގުޅުންހުރި މައުލޫމާތު ތިބެނިވުމާއި ޒާތުގައި ފުރިހަ އަދި ތިރީސް ބައިގެ ހިމެނިފައިވެ. އެ ޒާތުގައިވާ ތަޢުލީމާއި ވިސްނުން މަޢުލޫމާތުދިނުމަށް ގަބޫލުކުރެވޭ އެވެ.

3.3 ޑޭޓާ އެއްކުރުން ގޮތާއި ބޭނުންކުރެވިފައިވާ އިންސްޓްރުމަންޓްގެ ބަޔާން:

މިދިރާސާ ގައި މައުލޫމާތު ނަގާފައިވަނީ ސާއިންޓިފިކްއަށް ތިރިވާ ލިޔުންތަކުން ޙާއްޞަކޮށް ޑޭޓާ އާއި އިންޓަވިއުއިންނެވެ. އިންޓަވިއު ކުރުމަށް ތައްޔާރު ކުރެވިފައިވާ ހ ގޮތް އެއްޗެއް 5 ސުވާލެވެ. އަދި ސުވާލުތައް އެކޮންމެ ކެޓަގަރީ 1 ގައިވާނެއެވެ. ހަމައެހެންމެ މިދިރާސާގައި ބޭނުންކުރުން ތަފާތު ތައް އެކޮންމެ ކެޓަގަރީ 4 ގައި

ވާނެއެވެ. މިތަފާތުތަކުގައި ކޮލިފުމުގައި ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ނަންތަކުގެ ލިސްޓު ބޭއްވާނެއެވެ. މިދިރާސާ އަކީ ކުއަލިޓޭޓިވް ރިސަރޗެއްގެ ގޮތުން ހެދޭ ދިރާސާއެކެވެ.

3.4 ދިރާސާ ހެދިގޮތުގެ ބަޔާން:

މިދިރާސާ އަކީ ކޮލިފުމާއި ބެހޭގޮތުން ހެދި ދިރާސާއެއްކަމުން އެންމެ ފުރަތަމަ މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށްޓަކައި މިކަމާބެހޭގޮތުން ސާއިރުކުރެވިފައިވާ ލިޔުންތަކާއި ބަހާ ކަމާގުޅުންހުރި މަޢުލޫމާތު ޖަމާކުރީއެވެ. އެއަށްފަހު އިންޓަވިއު ކުރުމަށްޓަކައި އޮޅުން އެންމެ ސުވާލުތަކެއް ތައްޔާރު ކުރީއެވެ. އެގޮތުން ކުރުވުން ސުވާލުތަކަށް ޖަވާބު މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށްޓަކައި މަދުވެގެން 5 ސުވާލުކުރުން ޖަވާބު ކުރިމަތިވާގޮތަށް ތައްޔާރުކުރެވިފައިވެއެވެ. މަޢުލޫމާތުހޯދުމަށް އިންޓަވިއު ނެގުމަށްޓަކައި އެކަށީގެންވާ ފަރާތްތަކުގެ ގައިގައި އަޑުއިވިގެންނެވި ހަމަޔާ އެމަނިކުފާނަށް ސުވާލު ކޮށް އެމަނިކުފާނަށް ވަރަށްގިނަ ފަހަރު ގުޅާ ޢިނގެ އިންޓަވިއު ދިނުމަށް އެދިގެން ކުރުމުގެ ހަތަރު ހިސް ނަގަވާށެވެ ބައެއް މަޢުލޫމާތު ދިނުމުގައި އެކަށީގެން ޙާލަތު ކުރަން ބޭނުންވުމުން ދުވަސްކަމަށް ބެހެއްޓުމުން ދަފްތަރުގެ އެއްބަސް ވުމުގެ ދަރުން އެގޮތަށް އެކަން ކުރީމެވެ. ދެން މި މަޢުލޫމާތުތޯ ޙާލަތު ކުރުމަށްއެއް ނަގަ ފަސް ކުރުމަށް ލިޔުމުގައިވާ މަޢުލޫމާތެވެ. މިގޮ އިންޓަވިއުން ނަގަ ކުރުމަށްގައިވާ މަޢުލޫމާތު ބާކީނުންސްކުރައިބ ކުރުމަށްފަހު ފުރިހަމަ ރިޕޯޓު ކުރުމަށްގައިވާށެވެ. އަދި ޖާޖާ އެކަމާއިގޮ ކުރީ ބޭނުންބޮލިބ އެހަދަރުއުވުސް ބޭނުން ކޮށްގެން ގެންނެވެ.

3.5 ދިރާސާގެ ލިމިޓޭޝަން އާއި ޑިލިމިޓޭޝަން:

މިދިރާސާގެ މަޤްޞަދު ހާސިލުކުރުމަށްޓަކައި ހޯދާފައިހުރި އިންޓަވިއު އާއިކަމުގެ މާހިރުން ލިޔުއްވާފައިވާ ޖާގަލުންބޭސަން ޖޭބުގެ މައުލޫމާތު ހޯދިއުކައިގެން އެފަދަ ހޯދިކުގެ އަރިމަގައި މިދިރާސާގެ ސަރުހަދާއި އިތުބާރު ހަމަކޮށްދީފައިވާށެވެ. މިކަންކުރުމަށް ޖާގައިގެންބާސަންގެ އިތުރުން މިމައުސޫއު އަށް ގާބިލް 5 ބޭފުޅެއްގެ ބަސްދީގެންނެވިފައިވާށެވެ. އެހެންކަމުން މިދިރާސާގައި ހިމަނާފައިވާ މައުލޫމާތަކީ ސިކާ އެކަމުގެ

ތަޢުރީފާ ލިބިފައިވާ މީހުންގެ އަޑުން ހޯދިފައިވާ މަޢުލޫމާތުތަކަށްވުރެ އެމަޢުލޫމާތަކީ އުޅޭދުވަސް ވިދާޅުވާގޮތަށް ކައިރިގައި އިސްދެގެން ރެކޯޑް ކުރެވި، ނޯޓް ކުރެވިފައިވާ މަޢުލޫމާތު ކަމަށްވުމުން މިދިރާސާގެ ފުރިހަމަ ސަބަބަކަށް ބޭނުންވެއެވެ. އަދި ރެކޯޑް ކުރެވުނު މަޢުލޫމާތު ޓްރާންސްކްރައިބް ކޮށް ލިޔެ ބަހައި ކޮށް ކުރެވިފައިވާނެއެވެ.

3.6 ނަތީޖާ ތަހުލީލު ކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވުނު ގޮތްތަކުގެ ބާވަތް: (އެނަލިސިސް)

މިދިރާސާ އަކީ ކުއަލިޓޭޓިވް ފްރޭމްވޯކުގެ ދަށުން ހެދި ދިރާސާއެކެވެ. ދިރާސާގެ އަލީގައި ހޯދުނު މަޢުލޫމާތު ތަފްސީލުކޮށްލަނީ ކޮންޓެންޓް އެނަލިސިސް ބޭނުންކޮށްގެންނެވެ. އެގޮތުން ދިރާސާ ގެ ސުވާލާއި ގުޅުންހުރި ބައިބައި ވަކިކޮށް އެބައިބައިތަކަށް ކޯޑެއްދީ ކުރެވުނު އެބައިބައި ތަރުތީބުކޮށް ގޮތްތަކަށް ބަހާލެވުނެވެ. ދެން އެއްކުރެވުން ކޯޑްތަކުގެ ބައި ތަކުރާރުވާ ގޮތްތަކަށް ބެހުމުގެ ފިކުރަށް ވަކިވަކި މައުޟޫޢުތަކުގެ ދަށުން ތީމްތަކަށް ބަހައިލެވުނެވެ. އަދި 4 ތީމެއް ދަށުން މައުލޫމާތު ބައި އެއްކުރެވުނެވެ. ދެން ތީމްތަކާއި ގުޅޭގޮތުން ޖޭބް ބައި ތަރުތީބު ކުރެވުނެވެ. އެއަށްފަހު އިންޓަވިއު ކުރެވުނު ތީމް އާއިގުޅޭގޮތުން ހޯދުނު މައުލޫމާތާއި ޝާއިއު ކުރެވުނު ލިޓްރޭޗަރ ރިވިއު ގެ ސެކްޝަނުން ޖޭބް ގެ ފާހަގަކުރެވުން ތަފްސީލުކުރެވުނު މައުލޫމާތު ބަލައިލެވުނެވެ. ތަރުތީބުކުރެވުނު ނަތީޖާއާއި ހަމައަށް ދިރާސާ ގެ ބާވަތް އެކުލަވައިލެވުނެވެ.

3.7 އޮބްޒަވޭޝަން އާއި ރަ ސްކޯޕް:

މިދިރާސާ ހެދުމަށް ބޭނުންކުރެވުނު މަޢުލޫމާތަކީ އަދިއްޔަ ވިސްނުމާއި ހޯދަން ލިޔެފައިވާ މަޢުލޫމާތެއް ނޫނެވެ. ޓެކްސްޓުގައި ލިޔެފައިވާ މަޢުލޫމާތުގެ ޢިބާރާތް އުޅުއިރާމަށް ގޮބިލު ބޭނުން ދެއްވި މަޢުލޫމާތަށް އުނި އިތުރެއް ނުގެނެސް ތަރުތީބުކުރެވިގެން ނެގުނެވެ.

3.8 ހުޅަނގު ކޮންސިއުމަރިޒަމް (ސްޓޫލް ކަރަވަރުކަން)

ކޮލިފުޅާ ބެހޭގޮތުން ބަލައި ބޭފުޅުންގެ އިންޓަވިއުތަކުން ދެއްވި މައުލޫމާތުގެ ތެރޭގައި އެހެން ފަރާތްތަކަށް އަންގަންބޮޑުންނާ މައުލޫމާތު ހުރިކަމަށް ބުނެއްވުމުން އެކަން ވަނީހާ ކޮންފައި ވާނެއެވެ. އިންޓަރވިއު ކުރަން ގެސްފައިވާ އެބޭފުޅުންނަށް ފެސްޓަނުފެނަކާ ތަކެތެވެ. އަދި މިދިރާސާ ކުރުމަށް އެފަރާތުން މައުލޫމާތު ދެއްވުމުގައި ނަމާއި ހައިސިއްޔަތު ވަންހަނާ ކުރައްވަން ބޭނުންވުމު ވުމުން އެކަމަށް އަދުގަނޭ ފުރިހަމަ އިހުތިރާމްކޮށް ނަން ބޭނުންކޮށް ބޭނުންކޮށްފައިވާ ހަމައެކަނި ދެއްވި މައުލޫމާތާއި ރަމްޒީ ކޯޑުކެވެ. ހަމައެއާއިއެކު އިންޓަވިއު ދެކެވޭ ކުރުމުގެ ކުރިން އެއްބަސްވުވެވިފައިވާނެއެވެ. މިގޮއިމުރަން މިދިރާސާ ކުރުމަށް މައުލޫމާތު ހޯދުމުގެ ގޮތުން އިންޓަވިއު ކުރުމަށް ކުރި ސުވާލުތަކުގެ ތެރެއިން ޖަވާބު ދެއްވަން ބޭނުންވުމާ ނުވަތަ އެނގޭ ސުވާލުތަކަށް ޖަވާބު ދެއްވުމުގެ ހައްގު އެފަރާތަކަށް ލިބިދިފައިވާނެއެވެ.

ހަތަރުވަނަ ބައި

4. ހޯދުން:

ކޮލިލުމަކީ ކޮބައިތޯއާއި ކޮލިލުމުގައި ސަގާފީ އުސޫލުތަކެއް ގެންގުޅެފައިވާތޯ ބެލުމަށް މިކުރެވުނު ދިރާސާއިން އެނގުނީ ކޮލިލުމާއި ވައްތަރުތަކާއި ހިނގާކަމެވެ. އަދި މީގެ އިތުރުން ސަގާފީ އުސޫލުތަކެއް ގެންގުޅެފައިވާކަން ފާހަގަ ކުރެވުނެވެ. އެހެންކަމުން ކޮލިލުމުގައިވެސް ތަފާތު ނަސްނަމުގައި އަދި ބަޔާތު ބޭނުންކުރަނެވެ. މިކަމުގައި ކޮލިލުމުގައި ސަގާފީ އުސޫލުތަކާއި ބައިތިރިވާލުން އެކުއެކީގެ ބާވަތުން އެކުއެކީގައި ގޮތްގޮތަށް ހޯދުމުގައި އެނގެއެވެ. ކޮލިލުމާބެހޭގޮތުން ކުރަން މި ދިރާސާއަށް ހޯދުނު މައުލޫމާތު ބައިބަހަށް ބަޔާންކޮށް އެނގެނީ ކޮލިލުމަކީ ހަމައެކަނި އިސްލާމީދީނުގެ ގޮތުން ކުރާކަމެއްނޫންކަމެވެ. ފިޤުހުގެ ފޮތްތަކުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތުގެ އިތުރަށް ކޮލިލުމުގައިވާ ސަގާފީ ކަންކަމަށް ބަލާއިރު އެގޮތުން ފާހަގަ ކުރެވުނު ބައިބައި މައިގަނޑު 4 ބައިބައި ކޮށްލެވިދާނެއެވެ. އެއީ ތިރީގައިވާ ގޮތުން "އިސްލާމީ ގޮތުން" ނުވަތަ "ދީނީ" ކަންކަން ކަމުގައި "އިޖުތިމާޢީ"ކަންކަމުގެ ތެރޭގައި "އާންމު ކަންކަން" ކަހަލަ ތިންބައިގައި ހިމެނެވެ. ފަހަރެއް ބައެއްކަހަލަ ކަމުގެ ބޭނުން އިންޓަވިއު ދެއްވި ބޭފުޅުންގެ ހިޔާލު ދެއްކުމުގެ އަސާސީގައި ހޯދުނު ހޯދުމުގެ މައްޗަށެވެ.

4.1 ކޮލިލުން:

އިންޓަވިއު ކުރެވުނު 5 ބޭފުޅުންވެސް އެއްބަސްވެފައިވާގޮތުގައި ކޮލިލުމަކީ އިޖުތިމާޢީ ގޮތުންވެސް ދެއްވާ ވަރަށް އިހުތިރާމުކުރުމަށްޓަކައި ކުރާ ރަސްމީކަމެއްގެ ގޮތުގައެވެ. އަދި (ބަލާ 2،3) ހަމަހުރެއްވައި ކޮލިލާ ހަމަހުރިކަން އިޖުތިމާޢީކުރަން ނޫނެވެ. ބައެއްކަހަލަ އިޖުތިމާޢީ ކަންކަމާއި ދީނީކަންކަން އެކުލެވޭ ގޮތް ކޮލިބަހާ ހުށަހެޅެވެ. އެގޮތުން ބޮޑުކޮށް އިރުވައި ކޮއްރަހާ އެހެނިހެން މީހުންގެ ވަރަށް ބޮޑު ބައިވެރިވުމާއި އެކު އިޖުތިމާޢީ

މަސައްކަތްކޮށްދޭ އެކުލެވޭ ކޮލިފޯމްތައް. ނުވަތަ "ތަރމޯ މަސައްކަތް" ކަމުގައި ބެލެވިދާނެއެވެ. ތިރީކޮއްތަރު މާލޭގެ އަވަށް އަވަށްތަކާއި އާބާދީހުރިތަނުގައި ވަނީ މިންވަރެއްގައި ކުރިކަމުގެ. އެތަކު ކޮލިވަކުގައި ހިއްސާ ދިރުމަށްފެދު ބާޖަށް އިޖާބަތާ ޖަރާތްކު އެކުލެވިފައިވެއެވެ. އެހެނަކަމުން މިފަދަ ކަންކަން ހިމެނޭން ކުރުމަށް ވެސް ކޮލިވާއެވެ. އެންނަރަފެސް ދަސްކަތާއި ކަންގަބިކަތާއި ހިލާގ ކަމަށް ހިއްސާ ދިރުމުގެ ގޮތުން ފެރިކަމުގެ ފަރާތުން ކުރެކަނޑެން. އެއީ އެއިރުއްގައި ހުރި ފެރިތަކު ދެއްވާ ހިއްސާމުގެ ދަރަޖަ އެއްކަމެވެ. އަދި ކޮލިފޯމުގެ މަޑުބަޑަކު އެކަން ދަރައްތިމްނަރަށް އަސްކާ ހިއްޖާންކުރުމެވެ. (ބަރ 1،2) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ކޮލިފޯމް އަހިސަވެއްޔާ ދަސްކަމުގެ ތެރެއިންނެވެ. އަދި (ބަރ 3،4)ހާމަ ކުރައްވާ ފެންނަން ހުރި ހުރި ތަކަށް ބާރުއަރު ކޮލިފޯމް އަހިސަވެއްޔާ އިންޖީއާ އާއި ސްޓިއަފިންގާ ހިސާބުންނެވެ. ސަބަބަކީ (ސްޓި) މިމަފުޖު އިޖުމުގެ ފަޅުބުގެ ގޮތުގައި އެބެންބަންގައި ބޮޑުން ކޮންފައި ފެއެވެ. ރާއްޖޭގައި ދަސްކަމުގެ ފަޅުބު ދަރައިރު ނަމުގެ ކުރިއަށް (ސިރި) ބޮޑުންކޮންފައި ހުރެއެވެ. މިސާލަކަށް "ސިރި ކުރަސްނުދުރަ ކަބްތިރިބަވަސް މަހާރަދުން" މިފަދައިން ބޮޑުން ކޮންފައި ހުރުމާއިއެކު އެމަފުޖު ތަކަށް ސްޓަންސްކްރިޕްޝަން އަހިސަވެއްޔާ ފަޅުޖަކަން ވެފައި އަދި އެޖަމާންގައި ރާއްޖޭގައި އޮތީވެސް ބެދު ދިރިހަމަކުރުމުން ކޮލިފޯމް އަސްވެއްޔާ އާންމު މަތިކޮޅުން ސްޓިފަންކާއިން ކަމުގައި ވެމީ އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ.

ކޮލިފާމްތައް ކަމުގައި މިފަދަ ބާރުގެންވެސް ވިޔާލުވަސް ފަޅުބު އެރުވިއްޖެކަން އެންގުމުގެ ގޮތުން މިކަމަށް ހާއްސަވެވިއްޖާ މިހާކަ ފޮގަނޑު ހިފެހެމުން ކޮލިކުރަން ކަނޑައަޅާފައިވާ ތަންތަނަށް ހުއްޖަ ކޮލީގެ ވަނަވަރު ކިތަމުން ވަކި ހާއްސަ ޒަމާނަށްދަކުން ވެގަނޑުގައި ޖަހަމުން ހިނގުމެވެ.

އެކަމުގެ ތެރޭން (ބަރ 5) ވިޔާލުވެވިއްޖާ ކޮލިކާވާގެ މަގުތަކުގައި ހިނގަމުން އެކަން އިޔާލާން ކުރުމަށްދައިރު ގޭގޭގެ ފެނުމަތީގައި ކޮޅުބަލަން އަންހެނުން ތިބޭނީ އެޖަމާންގައި ގޮތުތަކު ފެނުކަތްލީގައި ހަރާފުވާ އެއްޗަކަށް އަރާއެވެ. ބައެއްކަކަހާ ކޮލިބަތްގައި ކޮލިކާވާގެ ފަހަތުކަން އަންހެނުން ނުހިނގާނެއެވެ. ކޮލިކާވާގެ ފަހަތުނާއި ދަރުކަތުގެ އެކަމަށް ހާއްސަވެވިއްޖާ ބައެކެވެ. ހަމައެހެންމެ (ބަރ 4،2،1) ހާމަކުރައްވާގޮތުގައި ކޮލީގެ

އަޑު އުހުމަންޓަކައި ކުދިކަކާގެ ދަރައަޖަން މަސްއޫލިކަން މީހުންނިކުމެ ތިބޭނެއެވެ. (ބދ3) އަދި މިގޮތުގެން (ބދ 1،4،5) ހަމަކުރުމަށްފަހުގައި ކުދިކުދިންނަށް 3 ބަސްލުމެއްގައެވެ. އެއީ ކަސްކަމަން އެންގުމަށް ސަރަހައްދުތަކާ ދިނުމަން އަދި އިއްޔަތުދިނުމުގެވެ. އެއީ މިހާރަން އުސަރަހައްދުތަކެއް ހިތުމަށްކަރަނަށް ގޮތެއް ނުވަތަ ހަވާލު ވުޒާރާ މަސްއޫލިއްޔަތަކާއި ކުރަނާރަ ހިތުމަތާއެއް އަޅުވަޖަހަކުން އިއްޔަތާއި ސަރަހައްދުތަކާއި ވާއެވެ. އެގޮތުން ރާއްޖޭގައި އެންމެފަހުން ސިފަގަކަން ކުދިކުދީން އެބަފުރުރީ މަގުމަން ނިސްބަތް ކުރުނުއެވެ. އެއީ އެބަފުރުންކުރުމަށް ހިތުމަތުގެ އަޅުވަޖަހަކުން އިއްޔަތުދިނުމުގެ ގޮތުން ފުރުން ކުރިޔަކަށެވެ.

(ބދ1،2) ހަމަކުރުމަށް ގޮތުގައި ރާއްޖޭގެ އާދަޔާތަކުގެ މަތިން ރަސްކަމަކަށް ރަސްކަމަން ހިސާބުތަކުގެ ރަސްމީ ގޮތުން އިރުޝާދު ކުރުމުން އަންނަކަމާއި އާދަޔާތަކުގެމަތިން އެކަން ކުރުމުން އަންނަ އުސޫލު، ފާހަގަކުރެވޭ ދިރާސާކުރެވުނުތަކުގައި ނުވާނީ އާދަޔާތަކާ އުފެދިސާތަކުގެ ފާހަގަވެ. އެއީ ފާހަގަ ބަދަލުވެގެން އަންނަނީ އެބައިކު އުޅުމުންނައި ނުވަތަ ހިފަހައްޓަމުންނައި އާދަޔާތަކެވެ. މަދު ބޭފުޅުނަކު ފިޔަވާ ރަސްކަމެއްގެ ކުރިއަރުވައިގަތުމަން ރަސްކަމުގެ މައްޗަކަން ބަލާލުމުން އެނގޭއެވެ. (ބދ 1) ވިދާޅުވާފަދަގައި ސަރުކާރުން ކުރިއަށްދާ ހިދުމަތަކުން ބަލާލައި ދަރުވަރީ އިއްޔަތުގެ ކުރިއަށެވެ. އެއީ އުމިހަކު ޖަހާމަން ހިދުމަތްތަކާއި ކުރިޔަށިވާކަން ފާހަގަކުރެވެ. އަދި އިއްޔަތުގެ ތަރައްޤީހުރުމަކަށް ކުރިން އުމިހަކަން ކުރިޔަކުން އައިސަމަން ބަދަލުތަކުއްފާދެއެވެ. އެއީ ކުރިއުމިހާގެ ތަފާތުގައިވެސް ކުރާ ބައިވެރިކަން ތަރައްޤީ ތިމާވަކަކަށް ނުކުރައެވެ. މިސާލަކަން "އަބަދުއްސަލާމް ދުސާ ދީދީ" ގެ ނަސްރުގެ ފަހަތަކަން ފާހަގަކުރާކުރުގެ ތަރައްޤީ ތިމާވެށި ދެކެން ކުރިއަށް ބަދަލުސަލާމް ފާހަގަކުރާކުރުކެވެ. އެހެންކަމުން ކުރުގެ ކަން ނުދިމަންވަރު އަސަރާކަވެސް އައިޖަނީ އުވައި އަސަރެއް ތިބިވައިގެއެވެ.

4.2 ކާޑުގެ ވައްތަރުތަކާއި ކާޑު ނިސްބަތްވާ ބައިތައް:

މިދިރާސާއިން ހޯދިހުރުމުން ކާޑުގެ ވައްތަރުތަކާ ބެހޭގޮތުން އިންޓަވިއު ކުރުމުން ބައެއް ބޭފުޅުން އެއްބަސްވެފައިވާގޮތުގައި އެޒަމާނުގައި ކާޑުކުޅުއްވާ ނަންބަރަކީ ހިތުން މިހަކަށް އެކަކޮޅު ނަންބަރެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ތަފާތު ވައްތަރުގެ ވަރަށް ގިނަ ނަންބަރުތައް ކިޔާފައި ކާޑުކުޅޭފައިހުރިކަން ފާހަގަކުރެވިފައެވެ. އެގޮތުން ބައެއް ބޭފުޅުން ކާޑުގެ ނަންބަރު ފާހަގަކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ.

މިދިރާސާގައި އިންޓަވިއު ދެއްވި 5 ބޭފުޅުންގެ ހޯދުން ހޯދުމުން އެނގުނީ ކާޑުގެ ވައްތަރުތަކުން 4 ޖިލްއް އުފެއްދިފައިވާކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން 4 ޖިލްއެގެ ގޮތުގައި ބަލާފައިވާނީ އިސްޓޭޑިއަމް ފަހަރު ދިނުމަކަށް ކާއްޓާއި ދިޔަމާލީ ކަންކަމަކާ ކާޑު އަދި ދިނީކަންކަމަކާ ކާޑުގެ އިމްތިޔާޒް އެންގުމަށް އަންގަނިވާ ކާއްޓެވެ. މިބައިތަކުގެ ތަފާތުތައް ކާޑުގެވައްތަރުތަކާއި ނިސްބަތްވާ ބައިތައް ތާވަލު 1 ގައި ހިމެނިފައިވާނެއެވެ.

މިގޮތުން އަދިތަކުން ހާލަތުގައިވާ ކަންގަމު ކާޑުގެ އިސްޓަމް ދެއްވާފައިވާ ބޭކުރުން ތާވަލު 2 ގައި އޮވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ ވަޒީފާގެ ދަރަޖައިގެ އިސްޓަމް ދެއްވާފައިވާ ހަމަދަރުޖަކުގެ ކަމަށް ކާޑުތައްވާފައިވާ ބޭކުރުން ތާވަލު 3 ގައި އޮވެއެވެ. މީގެ އިތުރުން ޖަމާނަށް އަންނަ ބަދަލާއިއެކު ވަޒީފާގެ ދަރަޖަތަކަށް އެޑްވަންސްވަނީ ނަންބަރު ނުވަތަ ތަފާތުތަކަށްވާ ބަދަލުތަކުން ހަރަކާތްތަކެއް އައިސްފައެވެ. އެހެންކަމުން ތާވަލު 4 ގައި އެބައިތައް ހިމަނާލައި ވަނީއެވެ.

ތާވަލު 1: ކޮލި ނިސްބަތްވާ ބައިތަކާއި ކޮލީގެ ބާވަތްތައް:

	ކޮލި ނިސްބަތްވާ ބައިތައް	ކޮލީގެ ބާވަތް
1	އިއްޒަތާއި ވަގަށް ދިނުން:	ރަސްކޮލި، ކަންހަވީކޮލި، ހަތްދަރު ހިލުގެ ކޮލި، މަގާމު އާއި ދުވުން ހުރި ވަގަށް، ހިދުމަތުގެ އަގުވަޒަންކުރުމުގެ ގޮތުން އިއްޒަތް ދިނުން،
2	އިޙްތިރާމީ ކަންކަން:	ތޯރި ކޮލި، އިރުވައި ކޮލި.
3	ދީނީ ކަންކަން:	ނާއިބުކަމާ ހިނގުމުގެ ކޮލި، ހިތާކޮލި، ފާއިތުވީ ރޯދަ ހިފުމުގެ ކޮލި، ފިތުރު ޒަކާތުގެ ކޮލި، އަހަރު ޒަކާތުގެ ކޮލި ޒިޔާރަތްތަކަށް ބޭފުޅުން ދިއުން
4	އުންމީދުތައް އަންގާކޮލި:	ރަސްކަމަށް ކޮލިޖެހުމަށްގެ ކުރިޔުވަރާކޮލި، ގާތުން އަސާސީ އިއާދަތު ކުރުމަކަށް ކޮލި ، ނުޖެ ހިންގުމަކަށް ކޮލި

ތާވަލު 2: ކަންގަތި ކޮލީގެ އިއްޒަތް ދެއްވާފައިވާ ބޭކަލުން:

ކަންގަތި ކޮލީގެ އިއްޒަތް ދެއްވާ ބޭކަލުން			
1	ރަންނާކަން	10	ކުދަބަނޑޭރިކަން
2	ފެންނާކަން	11	ވަތަބަނޑޭރިކަން
3	ކާންނާކަން	12	ހަކުރުވާކަރާކަން
4	ދާންނާކަން	13	ފަނޑިއަތޮކަން
5	މޭނާކަން	14	ދޮށްތޮބޭ ފިކަން
6	ގަދަހަމައިދިކަން	15	ތޮރަދުދިކަން
7	ހިރިހަމައިދިކަން	16	ކޮޅިގިނައިކަން
8	ކުއްޑަކަރާކަން	17	ދަންދަންނާކަން
9	މާރަދަކަން	18	ކޮށަދިކަން

ތާވަލު: 3 ހެޔޮދަރު ކިލެގެކަމަށް ކޮލިލެވިފައިވާ

ބޭކަލުން:

ހެޔޮދަރު ކިލެގެ ބޭކަލުން (އިސްތިލާޙުން)			
1	ވެލާނާކިލެގެ	6	ކަޅުގަންނާކިލެގެ
2	ދޮށިމޭނާކިލެގެ	7	ކުދަރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ
3	ރަންނަބަނޑޭރިކިލެގެ	8	ކުދަދޮށިމޭނާކިލެގެ
4	ފާމުލަދޭރިކިލެގެ	9	ހަނދޭގިރިކިލެގެ
5	މާފަތްކިލެގެ	10	ދަހަރަދަރިކިލެގެ

ތާވަލު 4: ކޯލިލިވިފައިވާ ބޭފުޅުންނާއި އެބޭފުޅުންގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ދެއްވާފައިވާ ނަންތައް:

އެންމެކުރިން ކިޔުނުގޮތް	އަރަބި ލަފުޒު ބޭނުންކުރެވުނު ފަހުން	ނިސްބަތްވާ އިނގިރޭސި ނަންތައް
ފަނޑިޔާރުކަން	ވަޒީރުލް ޢަދުލިއްޔާ	މިނިސްޓަރ އޮފް ޖަސްޓިސް
ހަނދޭގިރިކަން	ވަޒީރުއްދާޚިލިއްޔާ	މިނިސްޓަރސް އޮފް ހޯމް އެފެއާޒް
ދޮރިމާނާކަން	ވަޒީރުލް ޙަރުބިއްޔާ	މިނިސްޓަރ އޮފް ޑިފެންސް
ހަކުރާކަން	ވަޒީރުލް މަޢާރިފް	މިނިސްޓަރ އޮފް އެޑިއުކޭޝަން
ވެލާނާކަން	ވަޒީރުލް ޚާރިޖިއްޔާ	މިނިސްޓަރ އޮފް ފޮރިން އެފެއާޒް
ބޮޑުބަންޑާރިކަން	ވަޒީރުލް މާލިއްޔާ	މިނިސްޓަރ އޮފް ފިނޭންސް
މާބަންޑާރިކަން	މިނިސްޓަރ އޮފް ސޯޝަލް އެފެއާޒް	
ފާމުލަދޭރިކަން	ވަޒީރުއް ސިއްޙާ	މިނިސްޓަރ އޮފް ހެލްތް

4.2.1 ޢިއްޒަތާއި ޝަރަފް ދިނުމަށްޓަކާ ކޯޓު:

ޢިއްޒަތާއި ޝަރަފް ދިނުމަށްޓަކާ ކޯޓުތަކާއި ގުޅޭ އިސްތިޢާރު ދެއްކުމާއި ބޭނުންގެ މަސްއޫލިއްޔަތުން ހަމަވާވަތާގައި (ބަލާ 1، 6، 2) ވިދާޅުވެފައިވާ ޢިއްޒަތާ ދަރަޖަ އެންމެ ބޮޑު ޖިޒާފަތްތަކާ ގަސްތުކުރުމުގެ ފަރާތެވެ. އެއީ ރާއްޖޭގެ އެކިކަންކަމުގައި ތަފާތު މީހުން މާލެއައިސް ރަސްކަމުގެ ޢިއްޒަތަށް ކޯޓުތަކުން ތަޢާރުފުވާން ޚިދުމަތްކުރި އެކަން ނިމުނުއިރު ކޯޓުތަކުން ތަޢާރުފުކުރިކަމުގެ މަސައްކަތްކުރުގައި ބައިވެރިވާނެއެވެ. ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ދަރަޖައާއިރާނާ ކޯޓުތަކާ ޢިއްޒަތް ދަރަޖަވާ ކަމެއްނުކުރެވެ. (ބަލާ 3،5) ހަމަކުރަރުވަނީ ރަސްކަން ދިޔައީ ޖެހޭތަކުން ނުވަތަ ޤާނޫނީ ދެމީހުން ރަސްކަމަށް ކޯޓުތަކަށް ރަސްމީކަމުގެ ގުޅުން ބޮޑުކަމަށްފެނުނެވެ. ރަސްމީކަން އެކަމާ

ގަބޫލު ނުވެއްޖެ ނަމަ ރައްޔިތުންގެ ރުހުމާ އެއްގޮތަށް އެ ކަންތައްތައް އަލުން ކުރާނެއެވެ. އެދުވަސްވަރު ރައްޔިތުންގެ ބަސް ވަރަށް ފުރިހަމައެވެ. މީގެއިތުރުން ހިޔާލުކަމަނާ ކޮއްޓާއި ކަންގަތިކަމަށާ (ތާވަލު2،3) ކޮއްތަރީ ދައުލަތުގެ ފަރާތުން ފާހަގަކުރައްވާ ބޭފުޅުންކޮޅެއް ކަނޑައަޅުވަންފަދަ އެބުރަގަކަން ނުވަތަ އެރާވާ ބޭފުޅުން ޒައްދާނާއި ދައުލަތުން ވަޒީފާދެކުދާލިގައި ކޮންދުރާވާގެދަރިވާ އަދުވަޖެން ކުރުއްވުމުގެ ގޮތުން އަރުވާ ފަޔަބާއް ކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން އިޖްތިމާޢީ ދައުލަތުން ފާހަގަ ކުރުއްވާބަޔަކަށް ދަގަބޭއްކަމާއި އަދި އެޖަމާޢަތުގައި މިފަދަ ތަގަބު ދިރާސަތުން ބޭރުން ކުރެވިފައިވާ ތަރުޖަމާކަމި މުސްކުޅި ސިންހަލަބަހާއި ސަންސްކްރިތިބަހުން ހަމިސްތުގައިވާ ނަންބަޅުއްކަވެ.

(ބަލު2،3،4،5) ވިދާޅުވާގޮތުގައި ރާއްޖޭގެ އަތޮޅުތަކުން ބައެއް ހާބަ މީހުންނަށް ރަސްކަމުގެ ފަރާތުން ދެއްވާ އިޖާޒަތު ކަންތައްތަކެވެ. ފަސް އަތޮޅުވެރިން އިންތިޚާބު ކުރައްވަން ހޮވާ ބޭފުޅުންނަށް ސަރުކާރާއި މަޝްވަރާ ކުރައްވައިގެން ނިމޭ މަޖިލީހަށް (ބަލު 4) ... ރަސްގެފުޅުން ކަންގަތިކަމަން ކޮށްލާ އިއްޖަތު ދައުލަތް ފަރާތުގައިވާނެއެވެ. މިބުންނަވާލުން ތާވަލު 1 ގައި ހަކަތްކުރައްވާފަދަދިން އިޖުތިމާޢީ ކޮލިގެ ގޮތުގައި ހޮވުނުކަމުގައި ރަސްކަމުގެ ކޮލި އަދި މީގެ އިތުރުން ހިންގުމުގެ އަދުލުއިންސާފުކުރުމުގެ ގޮތުން އިޖުތިމާޢީ ކޮލިހިމެނޭގޮތުގައި ފަސް ރަސްކަމުވެރިއެވެ. އަދި ހިތްގެކަމަށް ކޮއްދަރި ފަސް އެޖަމާޢަތުގައި ވަޒީރުންގެ ޖުންވަރުގައި ދައުރާ އިޖުތިމާޢުގެ ތަފާތުވެއެވެ. އެންމެފަހުން 1957 ގައި ރާއްޖޭގައި ކޮލިފުޅުން 3 ބޭފުޅުންނަށްވުރެ އެބޭފުޅުން ކޮންދުރާވާލަމާހުރި ހިންގުމުގެ އަދުލުއިންސާފުކުރުމުގެ ދައުރުވާލަތާ އިޖުތިމާޢީވެ. (ބަލު 4) ހާރާކުރަންފާސްކުރަމުގައި ކުރީ ޖަމާޢަތުގައި މަސްއޫލިއްޔަތާ ގުޅުވައިގެން ދިވަހިވާ ކޮލި ނަންބަރަކީ 20 ވަނަ ގަރުނުގެ ސަބަބުގައި މަސްއޫލުކަމާ ގުޅުންވުރި ގޮތަން ދިވަހިވާ ކޮލިބަހެއްކަމެވެ. އެއީ އިޖުތިމާޢީ ދިރާސަތުން ފޮތް ކޮލިބަޔަކެވެ. ވުރިގައި ދައުލަތުން ކޮންދުރު މަސްއޫލިއްޔަތާ ގުޅުވުނުގޮތް ނަންބަރުތަކެއް (ތާވަލު4 ގައި) ކަނޑައެޅިފައިވާ ފުރުން އެހެން މަސްއޫލުކަން ބަދަލުކުރިނަމަ ވިރާސް ކުރިންވެރިވައިދާ ކޮލިގެ އިޖުތިމާޢީ ތަފާތުކަން ބަދަލުކުރެއް

ނާދެއެވެ. ހަމައެހެން މަޖިލީހަކަށް ބަދަލުކުރަނީ ކުރިން ދެވިފައިވާ އިޢުލާނުގެ ތަފްޞީލުތައް އެކުގައެވެ. އެހެންކަމުން އެ ތަފްޞީލު ދަނީ އެޕްރޫވުކުރާ އެކު ދުވެގެންނެވެ. އެންމެފުރަތަމަ ކޯޓުއޮފްއެޕީލް ނުވަތަ އިޢުތިރާޒު ޝަރުޢު އެޕްރޫވަލަކަށް ދެވޭނީ ކޯޓުގެ ދައުރުތަކުގައިވެސް ހަވާލުކުރުވާ ޖިނާއީއާއި ގުޅިއެއެވެ. ދެން ފަހުން އެ ތަފްޞީލު ދެމިގެންދިޔައެވެ. އަދި ރާއްޖޭގައި ކުރެވިގެން ކޯޓުތަކުގައިވެސް މުޖުތަމަޢު ގޮތުގައި ފައިދާކުރެވެ. ބޮޑަށް 4 ގައި މަދަނީރާއްޖޭ ޕާރލިމެންޓް މުސްލިމުނެވެ." މަދަނީ ކާބުދަރު ބަހާ ކޯޓު މުހިންމު އެހެންވެސް އެނގޭ ކޯޓުގެ ގޮތުގެ ބޮޑުދަރަޖައިގެ އަދަދުން ބެލުމާ ކޯޓުން" މިބަސްފުޅުން (ބަލ 4) ފާހަގަކުރެވޭ ގޮތުގައިވެސް އެކަމުގައި މަގުމާއި ގުޅޭ ކޯޓުތަކުގައި ދިވެހި ހުށަހަޅާފައިވާ (ބަލ 4) ކުރިމަތި ދައުލަތުގެ ހިސާބުތައް މަސައްކަތް ގޮތުގައިވެސް ހަމަޖެހިފައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމެއް ދެން އެހެން މަޖިލީހުގެ ބަދަލުކުރެވުނުގައި ވިދާޅު ކުރިން ދިވެހިއްސާ ކޯޓުގެ އިޢުލާނުގެ ތަފްޞީލު ބަދަލުވެ ނަންނަގަދަ ގަވާއިދުގައި އެވެ. އަދި މަޖިލީ ބަދަލުކުރެވި ކުރިން ދެވިފައިވާ ތަފްޞީލު ލިޔުނުގައެވެ. އެގޮތުން "ދަންނަވާ ބަލަހައްޓާ" މިތަފްޞީލު އިސްލާމީ ނަޒަރަށް ދެއްވާފައިވަނީ ދައުލަތުގެ ޤާނޫނުއަސާސީގެ ދުވަސް ވެސް އެ ތަފްޞީލު ހިއްސާކުރެވެއެވެ.

4·2·2 އިޖުތިމާޢީ ކަންކަމުގެ ކޯޓު:

އިޖުތިމާޢީ ކަންކަމުގެ ކޯޓުތަކުގެތެރޭ (ބަލ 3،4) ހަމަޖެހިފައިވާ ގޮތުގައި ކޯޓުތަކުގެ ބަޔާން ވެއްޖެނަމަ ނަން އިސްލާހު ކުރެވެ. އެގޮތުން ބޮޑު ކޯޓުތަކާ ވަރަށް އިޖުތިމާޢީ ކަންތައް ބަލާކަމެވެ. ނުވަތަ ދައުލަތު މަސައްކަތަށް ގެނުވޭ. އަދި އެކަމަކީ ތަޢާރަފުކުރާ އުސޫލުތަކާ މަސްލަހަތު އެބަހުރެވެ. ކޯޓުގެ ބައެއް އެއްބަސް އެދަންނަވާ ޝަރުޢީ ތަޢާރަފްކުރެވޭ. ބޮޑު ކޯޓު އަދި އިދާރީ ކޯޓާއި ބެހޭގޮތުން (ބަލ 1،5) މަޤްސަދު ނުލާމާ ނަމަވެސް އެޕްރޫވްކުރެވޭ ހަމަޖެހިފައިވާ ބޮޑުކޯޓާ ވަރަށް އިޖުތިމާޢީ މަސައްކަތް ހުރިހާ އެއްވެސް ކޯޓުތަކެވެ.

(ބަލ 2) ހަމަޖެހިފައިވާ ބޮޑުކޯޓާ ދައުލަތުން ވަރަށް ބޮޑު އިޖުތިމާޢީ ކަމުގެ ގޮތުގައި ކުރަމުއެވެ. އެކަމުގައި އިޖުތިމާޢީ މަސައްކަތުގެ ގޮތުގައި ކުރާ އެންމެ ފާހަގަކުރަންޖެހޭ ބޮޑުބަދަލެއް ހިނގައެވެ. އެއީ

ތޮރިކޮޕީގައި ފަޅުތޮރިތާން ގޮވައިފިކަމަށް ވާނަމަ ފަޅުކޮށްލަދާ ސާފުކޮށް ތޮރިތުޅުގެ މަސައްކަތްކޮށްދެއެވެ. އެއީ ރައްދުވެ މަސައްކަތް ކުރެވެއެވެ. އެކަށްކުރާނީ ވަކި ސަރަހައްދުތަކަކަށް ބަހައިގެންނެވެ. ތޮރިކޮށްދަން ގޮވާ ފަޅުތެރޭގައިވާ އޭޓިނިފަރަދު މާލެއިން ނުފުރާނެއެވެ. މިއީ 3 ދުވަސް ވަންދެން ކުރާކަމެކެވެ. އިސްލާމީ ކޮޕީގެ ރަސްމިއްޔާތަށް ރަސްގެފާނު ވަޒީރުންނާއިމެދުވަރުގެ ބޭފުޅުން ރަސްގެފާނު ގަނޑުވަރަށް ވަޒީރުންނަށްވާނެއެވެ. އެއީ ރައްޔިތުންނާ ބައިވެރިވުމުގެ ގޮތުންނެވެ. ދެން ކޮލިފާމަގުމަކުގައި ކޮލިފާން ކޮލިކަލާގެ ނިކުންނާނެއެވެ. އަދި (ބލ 2،3) ގެބޮޑުމަން (ބލ4) އިމޯރަން ބައިވެރިވުމާއި އެކު ހަމަކުރައްވަނީ މުޅަ ނަކަތްތަކުގެމިނާ ހުރި އިރުވަރުގެ ބޮޑުމަންތަނުގެ ފެނިން އިރުވައިކޮލިފާން ދުވަހުން ކަނޑައަޅާނެއެވެ. ފުރަތަމަ ބަދިހަފާން ދުވަހުގެ ކަނޑައަޅާނެއެވެ. ބަދިހަފުލާ ކޮނޑު އަހަރަކު މުޅަ ނަކަތުގެ 3 ވަނަ ދުވަހު ރަނގަޅު އިރުވައިރުއްބަލާ އެދުވަހު ކުރާ ރަސްމީ ކަންތައްތަކެކެވެ. އިރުވައި ކޮލިފާގޮތަކީ އެޖަމާނަކީ ރާއްޖެއަށް ބޮޑު ދުނިޔެމަދުން ވިނަވިނައިން އައިސްއުޒާ ދުވަސްވަރުއްކަމުން ރާއްޖޭގެ ރައްޔިތުންނަށް އަންގާގައި އަސްނާރީ އިރުވައި ކޮލިފުތުމަނަގަން ދުބަނޑުސްކޮޅުވިން ނުވަނުމަކެވެ. އަނމުކާނާ ދުބަނޑުސް ދޮޅުވިން އިރުވައި ކޮލިފުމަނަގަން އަންނާނީ ރާއްޖޭއިން ބޮޑުން އަންނަ މިހުންނެވެ. ނުވަމަ އާދުބަވަނީ އެއީ ދުނިޔެމަންނަކަމެކެވެ. އަދުބަނޑުސް ދޮޅުވިން ބަރަކާ އަންނަނަކަމަތުވަނިސާ ހަނދުރާމައަން ވައްޔާރުވު ބާރުކޮއްތޮރިކާމަތި ކަނޑާނަކަމެވެ.

ކޮލިގެލުމްގައި ވަކި ހާއްސަ ވައްތަރުން ނޮންނަކަށްގައި (ބލ 1،4) ހަމަކުރައްވައެވެ. ނަމަވެސް (ބލ 3،5) ހަމަކުރައްވަނީ ކޮލިގެ ތޮރިގައިވާ ކޮށްދާ ކަށްތަކިވެސް އެކަށްތައްގެ ބޯވަތް ހާއްސަ ކަށްތަށްކަމެވެ. އަދި ކޮލި ނަރުބަކުގެތޮރިގައި އެއްނަރަން ކަރިވައިވާ ދު ކަށްތަށްވަސް ނުބައެވެ. (ބލ 2) ހަމަކުރައްވަނީ ކޮލިގެ ވައްބަތަކުގެތޮރިގައި ވަކިނަށްސަ ކަށްތަށް ނުބޮނަމަވަސް ކޮއްދާ ކަށްތަތިވަސް އެކަށްތަށްގެ ޖޯވަގައި ވަބަރު ނަށްސަ އަދި މާނަވި ކަށްތަށްވެ. ހަމަމަކަސި (ބލ 3) ހަމަކުރައްވަސި ކޮލި ނަށްސަ ކަށްތަށްކަރްވަސި އެކަބަދުން އަށްނަ ކަށްބަށްބަކުގެތޮރިގައި އިޤްބިމާއި ގޮބުން ބައްޔިތުންގެ ބާރުބަރުވުން އެކަލިފުގެސްލިލާ ކަށްދާ ކަށްތަކެވެ. މިގޮތަކުގައި އެކަށް ހަމަސަމަކަށް ދޯހާ ބަސްކަމުގެ ކަށްތަކުވެ.

4.2.3 ދީސީ ކަސްކަދަސްރާ ކޯޑު:

ދީސީ ކަސްކަދަސްރާ ކޯޑިބަހާގެދު (ބަލާ 2.3) ހަމަކުރަމުގާ ޑެއްގައި ކޯޑިބަކުޑެއްޗެއްގައި ބަލާހެ ކަސްކަދަސްރާ ކޯޑު ދެސްސަކަދަހުވެ. އެޑޭއްސް ސަރިބާކަދާ ދާ ކޯއްޓަރި ދާދާގައިދާ ކޯއްޓުއްސަމަދެސް ރާއްޖެއްޗެއްގައި އެކަމުގެ ހަތްކަރުތައް ހިފުން އޯވެއްވެ. އެއީ ދީސީ ސަސްޓަރާތްވަތިދުވަސް ދާ ކޯއްޓުކަވެ. އެހެންކަމުން މާދާގެ އަވަސްބަކުސްގައި ރާއްޖެއްޗެއްގެ ރައްބަކުސް މީހުން އަޅުއަރުވަސް ސިކުގެ އެކަމުގައި ބަހިވެރިވާނެއެވެ. އަދި (ބަލާ 1،4،5) ހަމަކުރަމުގާ ޑެއްގައި ހިނާކްއްޓަރި ޖާރަމްބަކަސް ހަބިހާ ހިލުވުމާއި ހިބިހިލުވުސް އޮސްސަ ދީސީ ކަވްއްކަމުގައެވެ. އަދި ސާއިބުކަމާ ހިސަގުމުގެ ކޯއިދީގެ އިބްރުސް ޖާރަމްޑަރަސް ބޭދުސްދިސްމާ ހަބިހާހިލުވުސް އޯވެއްވެ. އަދި ހުބުރު ޖަކާބުގެ ކޯއްޓުއްވެސް ސަރުއްވެ. އެއީ އެކަސްކަސްކަރުސް މީސްބަކުސްސަސް ރަސްދާސްކޯރިސްމަސް ކަރުވާ ކަވްކަވެ.

(ބަލާ 3) ވިދާޅުވާގޮތުގައި އެޖެހުނުގައި ހަމަކު ކަސްކަމަސް ކާދިހާކަމުގައެވެ. އަދި ކޯޑިބަކުގެ ބޯޑުގައި މީހުންގެ ބައިވެރިވުންތަ ގޮތަށް ދީސީ ކަސްބައްބަކަސް ސަސްޓަރާކްދިސްމަސް އެދި ކަރާކަވްކަވެ. މި ސަސްޓަރާކުގެ ހަބިކާދު އަޅުއަރުމަސްޖަކައި އަވަސްގައި ގަދަވެއްޖެ ހިރިހަސަކަ ވިއްޔާ ބޭރުގައި އެއްޗެއް އަގައިގެން ތިބޭނީ ސިކުވެއްވެ.

4.2.4 އެސްޖޯސްޓް އަސްގަސްރާ ކޯޑު:

އެސްޖޯސް އަސްގަސްރާ ކޯޑިބަހާގެދު (ބަލާ 3.4) ހަމަކުރަމުގާ ޑެއްގައި ބަސްމީ ކަސްކަމަސް ކާދިހާކުގެ ކަރިސް ކާދިހާކަމަސް ދައްވަމު ދިސްކުގެ ޑެއްސް ސަވަމަ ކާދިހުސް އޮސްސަސާކަސް އިއްޔާސް ކަރުމަސް ވެސް ކާދިވެއްވެ. އެއީ ބަސްކަމަސް ކާދިހާ ދުވަސްގެ ކަރިދުވަސް ވާކައްޓުކަވެ. އެކާދިގެ އިބްރާހީމްގައި ހިއްސާ ބަރަވެރި، ޕަރަސްވެރި ކަދިޔޫޓު އަސްހަސް ފިރިހަސް އެސްމު އަޅުބަކަސް ހިހައި ތާހިބުވާ ސަބްމިހަސް ހަރިމިހަސް އަތްމަސް ގެރަސް، ހުރި މިހަސްސަސް ދީ ސަލާމަތީ ހުވަސްދާ ދުސްކަވައިގެން މާދަމާ ހަސްދާ ގުދާ ދާރާރްދާރަސް ދިރިއްއާއި އުރަސްސަރި" މިހަސްހާ ކޯޑު ދޭސަރަގައި ކޯޑިކަދާގެ އިއްޔާސްކަރާސާއެވެ. ދިސް އެއަޅުއަގައިގެން އެޑޭއްސް ދައްވަމު ދިބެގެސްސާއެވެ.

(ބަ 1،2، 5) ހާމަކުރައްވަނީ ޑިރެކްޓަރުން ރަސްމީގޮތުން ފުރިހަމަ ވިލަރެސްކޮށްދޭ ދުވަހުގެ ހަރުދަނާ "މަޖިލިސް މުދިރު ހިލޭބަ ބީރައްޓެހި ރައްޓެހި ކުރިޔަށް އެންމެން ކަމުދާ ނުވާ ނިސްބަތުން މިފަދަ އަސްލުހަމަކުރުން ފައިބައިގެން ފޮނުވާރަށްތަކަށް ދޫކޮށް ހިއްވަރު ދިނުމާއި އުރަންޏާ" މިހެން ގެވަމުން ކޮލިޖުތަކުގެ ލާގަނޑުގައި ޖަހަމުންދާނެއެވެ. އަދި ދާންވީ ބެނުމް ނުވަތަ އެންމެން އެއްވަންތަކަމުގެ ނަންފުޅު ހިމާނަތެވެ. މިއީ ކޮލިޖުގެ ރަސްމީކަންތައް ފުރުމުގެ ކުރިން ކުރާ އިޢުލާނުކުރެވެ. (ބަ 4) ހާމަކުރައްވަނީ އުޅުވަސްވަރަކީ މުޢާސަލާތު އެހާ ރަނގަޅު ދުވަސްވަރެއްކަމުގައި ކުރުމަށް އުޖަލާއިގައި އަންގަވަނީ ގޮތުގައި ޝަރުޢީ މިންނިވަން އަޅުއްވާ ކަމަށްވާކަމެވެ. ކުރިޔެވެ. އެހެންކަމުން އެކަން ކުރާކަމުން އަދި އާދަކާދައިގެއިބާ ސަރުކާރުގެ ކަމުގައި ވެގެންދެއެވެ. އެވިޔަކަމުގެ ފަރާތުން ނަމުގެ މަޢުލޫ ނުވާނެއެވެ. ނުކުރާ އެކަށ އިޖުލާސް ކުރަނީއެވެ. އެހެންވީމާ ކޮލިޖުމަހަށް އިޖުލާސް ކުރުމެވެ.

4.3 ކޮލިޖުގެ ކަންތައްތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތް:

ކޮލިޖުތަކަށް ކުރާކަންތައްތަކުގައި އާންމު ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން ބަލައި ކޮލިޖުތަކުގައި ވަރަށް ބޮޑެވެ. އެގޮތުން އިސްލާމީދިރާސާގެ ކުއްލިއް އިޖުތިމާޢީ ކޮލިޖުތަކުގައި ތަފާތު ކަންތައްތަކަށް ހުރެއެވެ. އަދި ހަމައެހެންމެ ދީނީ ކަންތައްތަކަށް ވާ ކޮލިޖުތަކުގައިވެސް ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮވެއެވެ. އެހެންކަމުން ކޮލިޖުގެ ކަންތައްތަކުގައި ބައިވެރިވުމާއި ނުވަން އޮންނަނީ އެކުއްލިއްޔާގެ ބާވަތްތަކަން މިހެން ހުރުމުން އެނގެއެވެ.

4.3.1 އިސްލާމީ ފަތުވާދިނުމުގެ ކޮލިޖުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތް:

5 ބާރުވުން ވެސް ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ކޮލިޖަށް ރައްޔިތުންގެ ވަރަށްބޮޑު ބައިވެރިވުމެއް އެކުލެވިފައިވާ ކަމެކެވެ. އިސްލާމީ ފަތުވާ ދިނުމަށްވާ ކޮލިޖުގައި ރަސްކަން ފިޔަވައި މާބޮޑު ބައިވެރިވުމެއް ނުވެއެވެ. އެގޮތުން ކިޔަވަކަން ކޮލިޖުމައި ކަންތައްތަކަށް ކޮލިޖީގައި އަދި ހިތުމަތުގެ އަޅުވަޖެހުނުކަން އިސްލާމީ ކޮލިޖުގައި އާންމު

ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުމެއް ނުވެއެވެ. އެއީ ސަރުކާރުން ނުވަތަ އެއިރުއްގެ ހުރި ވެރިޔަކު ވެރިކަމުގެ ފިކުރުން އަދުވާ އިޢުތިބާރުކުރެވޭ ކަންތައްތަކުން ރައްޔިތުން ބައިވެރިވާން ނުޖެހުނެވެ. އެއީ ދައުލަތުގެ ފިކުރުން ނުވަތަ މާލީދަރުން ރަސްމީ އިޢުތިބާރުކުރެވޭ ދެގޮތްތަކުގެ އަނިޔާގެ އިންސާނިއްޔަތު ކޮލިޖުއްމާދުއްވާ ކަންކަމެވެ. އެހެންކަމުން އާއްމު ރާއްޖެއިންނަށް އިތުރީ ހަމަހުކުރި މިފަދަ މިހާރުކަމަށް ކޮލިޖެ އިޢުތިބާރު ލަދަހިޔަލަށް ކޮލިކަލާގެ އަނަ އެންމެންނެވެ. ދައުލަތުން އިޖުތިމާޢީ ކޮލިޖެގައި އާންމުންގެ މާޙައު ބައިވެރިވުމުގެ އާންމުހަކަން އޮނިގަނޑުވެއެވެ. ކިޔެގެކަމުގައި ލާ ކޮލީގައި މަގުތަކަން މީހުން ހުޅުބަޔަން ނުކުތުން ޝަރީކަވުމުގެ ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ރަސްކަމަކާ ކަމާ އެހެނިހެން ލަފާ ދިނުމަން ލާނޯޓި ތަފާތުތަކުގެ ޑެމޮކްރަސީ ހުރިހާ ދިނުމަކަން ރައްޔިތުން ބައިވެރިވާނީއެވެ. މިޖާގަނޑަށް ސަރުކާރުން މަގުދުތަކަން މީހުން އަމައްނަކާއެދު ރައްޔިތުންގެ ދަރުގެ ނަންނަކަމަކަވެ. އަދި އެފަދަ ރަސްމީއޮފީތަކުގައި ބައިވެރިވާނީ ސަރުކާރުން އެކަމަށް ހުވަފެނިވީވެ މަދު މީސްކޮށްކަވެ. އެއީ ސަރުކާރުގެ މަތީ ދެވެރުގެ ބޭރުގެންނެވެ. އެހެންނަމަވެސް ސަރުކާރުން ރައްޔިތުން ބައިވެރިކުރާ ކަންތައްތައް ރުކުރެއެވެ. އެއީ ޖުމްހޫރިއްޔަތު، ޑިމޮކްރަސީ، ކަރަދުވަސް ދުވަހަން އާންމުންގެ ބައިވެރިވުން އޮވެއެވެ.

4.3.1.1 ރަސްކަމުގެ ކޮލިގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮނިގަނޑު :

ރަސްކަމުގެ ކޮލިގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮނިގަނޑާއިމެދު (ބަލ 3،2) ހާމަކުރައްވަނީ ރަސްކަމަކީ މުޅިރާއްޖޭގެ ރައްޔިތުންނަށް އިދާރާކަރަ ކަމެކެވެ. ރަސްކަމަށް ކޮލިމާދުވަސް ހަމަޖެއްސާފައި ރައްޔިތުންނަށް އަންގާއެވެ. އެންމެފުން މިޖާގަނޑުގައި ބޭނުންކުރެއްވި އެކިއެކި މުޅިއްސަސާތަކަށް ބާރުވެރިކަން ކަނޑައެޅު އުސޫލަށް އެޖާގަނޑުގައި ވެސް ކަނޑައެޅުއްވި ކާރުމުލި ބައިބަދަލު ބާރުވެރިކަންނެވެ. އެގޮތުން ރަށްރަށަށް ފޮނުވުނު ފޮނުއްވުމާއި ރާއްޖެތެރެއިން މާލެއަށް ގެންނަންޖެހޭ އެއްޗެއް އޮނިގަނޑުމަށް ޖަމާއު ތަށްހާރުކުރެވޭ ރަސްމީއުސޫލަށް ބޭނުންވާ އެކިދަރަޖަތަކަށް ތައްޔާރުކުރުވި ހެއްސަ ގޮތްތަކުގެ ޖަރުމުގެ މަސައްކަތް ބާރުލެވިއެވެ. ވަކި މީހަކަށް

ހިވާ ގަސްގަހުން ރޮދަކުޅި ކަނޑައިގެން އެހިއްކާ ވަރަށް ދުރާލާ މަސައްކަތް ކުރެއެވެ. އަދި އަނެއްބައިވަރު ކުރާވިއުމާއި ސާނިތިވިއުމުގެ އިތުރުން ލިއުމާޖެހުމާއި ދޫނިވިލުންގަދަ ކަންތައް ތަކުގައި ބައިވެރިވާނެއެވެ. އަދި މިކަންކަން ކުރާއިރު އެކަމެއްކުރުމަށް ހުއްސަވެފައިވާ ރަނަރަން އެކަންކަން ހަވާލުކުރެއެވެ. ހ އަޮޑު މިހުނާ ލިއުމާޖެހުމެވެ. ވެލިނަގާ މިހުނާ ވެލިގެނައުމަށް ހަވާލުކުރެއެވެ. އަދި މާލޭގައި ގެޖެގެބައި ހުރިމާ ގެޖެގެބައި ޖިނގޮތީކުރުމަށް ބޭނުންވާ ތަކެތި ގެނައުމަށް ސިލްނަށް ޗިލުއޮތްތްވައެވެ. އަދި މާލޭގެ ބޭގެޑި ދޮރާރިތައް އައުކުރުމާ މަގުތަކުގައި ހެދިފައި ހުންނަ ވިނަބަދުރާ ސާފްކޮށް ހުއްސަކޮށް ކޯތިހިނގާ މަގުބައި ވަރަށް ބޭގަނ ޖިނގޮތީކުރެއެވެ. ފެނުބަކުގައި ހުޅުއްވާ ހަދައެވެ. މާލެ ޖިނގޮތީކުރުމަށް ދިދަދިނެފައްޖެހިއެގެން ރައްޖެތެރިން މާލެއަށް ގެނައެވެ. އަދި ބަޔާބު ވައްބަރުގެ ދަނޑެތައް މީގެބޮޑާގައި ހިމެނެއެވެ. ކޯތިތުގެ ދުވަސްބައް ކައިރިވުމުން މާލޭގައި މީހުން އަވަދިނުބި ރާއްޖެދުވާލު މަސައްކަތްކުރުމުން ދެއެވެ. އެހެންކަމުން މިއީ ފެރިކަމުގެ ފާރަތުން ކުރާކަމެއް ނަމަވެސް ރައްޔިތުން ޒިޔާރަތްގެން ކުރާކަމެކެވެ.

(ބަދި 4) ހާމަކުރައްވާމާމަގައި އެއިރުއްގެ ޔޮސްކަ ސަރުކާރުން ފެންނަރަދަތަކަށް އެރަސްމީއްލާރު ކުރަގަދުކުރުވާނެއެވެ. އެހިކޯތިގައި އެކޯއްތުއްގެ ބާވަތުން ރަށްދިޔުންގެ ބައިވެރިވުން ޚާއްޞާއްޖެއެވެ. ރަސްކަމެއްވިޔާ އާންމުންގެ ބައިވެރިވުން ވަރަށް ބޮޑަށް ޚާއްޞާއްޖެއެވެ. މިހާރު އެކަންކަން ހިނގާބޮޑަށް ބާލާއިރު ދިދަ ދަނޑިޖެހުމުގެ ކަންތައްތައް ރަށްދިޔުން އުޅޭކަމަށްޖެހުއްވާއެވެ. އެއީ މިޖާގަނޑުގައި ދިދަ ދަނޑިއާ ދަނޑިޖެހާފައި ބަހައްޓާ އެއްކޮޅަށް ސަރުކާރުގެ ސިޔާސީ ބަލަހައްޓާތަކު ބޭރުއްޖޭގާ އެކަމަށް ވަގުތުޖެހުމާއި ދުރުލާ އެއްކޮޅުގައި މުޅި މާލޭގައި ދިދަޖެހާ ޖިނގޮތީކުރުވެއެވެ. އެހެންމީގާ އެކަމުގެ ހާލަތުވެސް މިކަމުގައި ބަލަންޖެހެއެވެ. ބައްޔެއްވެރަދު ކަންތައްތަކަށް ކުރަންޖެހިއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެޖާގަނޑުގައި ރައްޔިތުން ވަރަށްބޮޑަށް ބައިވެރިވެގެން ކޯތިތުގެ ކަންކަމުގައި މަސައްކަތްކުރިއެވެ.

4.3.2 އިޖްތިމާއީ ކަންކަމުގެ ކޮމިޓީތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތް:

އިޖްތިމާއީ ކަންކަމުގެ ކޮމިޓީތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތާމެދު (ބުރ) ހާމަކުރާ ގްރާފްތަކުގައި ބޮޑުބައެއް ރައްޔިތުންނާ ގުޅޭ އިޖްތިމާއީ މަސައްކަތްތަކަށް އެއްބާރުލުން ދޭކަމެވެ. އެހެންކަމުން އެކަމުގައި އަވަށްތަކުންނާއި ގޭގޭ ގޭބިސީތަކާއި ހަމައިން ބައިވެރިވުމަށް ވާނެއެވެ. ފަދަ އޮޑިފަރާތުގެ މީހުން މިކަމުގައި ކޮންމެ ބައިރަކަށް ސަބަބަކަށްވެ ބަލައިގެން ވަކިން ވާދަވެރިކަމާއެކު މިކަންކަން ކުރެއެވެ.

(ބުރ 1) ހާމަކުރާ ގްރާފުގައި ކޮމިޓީތަކުން އެންގޭފައިއޮތީ ހަމަކޮން އެކޮޅި ބުނުމަށްޓަކައި މަސްމަހާރަށް އެއްވާނެއެވެ. އަދި ރާއްޖޭގެ ރަށްތަކުގެ ފަރާތުން ބަރީރިއްޔާ ކަންކަމުގައި ބައިވެރިވެއެވެ.

(ބުރ 3) ހާމަކުރާ ގްރާފުގައި ހިޔާރާތަކާ ބެހޭ މިޖަމާއަތުން ބަލައިގެން ވަކިން އިޖްތިމާއީ ކޮމިޓީތަކެވެ. އެއީ 4 އަވަހަށް މައިޖަންތުރުގައި ހިތިބަތުރޭރާގައި ހިތީކަން ދިނުމާ މައިޖަންތުރު ހަދަން ފަދަ ރާއްޖެތުގެ ބައިވެރިވުން ކަމާ ކަންތައްތަކާއި ކުރެއެވެ. އެގޮތުން މައިޖަންތައް ހަދަނީ އަވަސްގޮތް ވަރަށްގަދައެވެ. ފެށޭތާ ރުކުފަތިން ޖީނބުނިކަން ދިރަހަރުކަން ކުރިކަމާ ދުރުވުލާ މައިޖަންގޭތަކުގައި ކުރުބާކާ ބަގްރުއީދާ ހަދަނީއެވެ. އަދި ހިއްކަން ވަޒީފާތަށް މަގުތަކުވެސް މަރާމާތު ކުރަނީ އަށް ރާއްޖޭގެ ކުރަނީވެސް މިސަރުކާރުން ކުރެވެނުވެ. އެހެންވީމާ ބައެއްކަހަލަ ކޮމިޓީގައި އަށް ރާއްޖޭގެ ބައިވެރިވުން ވަރަށް ބޮޑެވެ.

4.3.3 ދީނީ ކަންކަމުގެ ކޮމިޓީތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތް:

(ބުރ 5) ބޭފުޅުން ހާމަކޮށްފައިވާ އެޖަމާއަތުގައި ދީނީ ކަންކަމުގެ ކޮމިޓީގައި ބަލާ ކޮމިޓީތަކުގައި ރައްޔިތުން އެކަމުގައި ކުރަންހުރި ކަންތައްތަކެއް މައިޖަންތައް ތައްޔާރު ކުރާނެއެވެ. ހިތާމަވެރިވާ ކުރުމަހު ފުރުޞަތު ނެތުމަކު މައިޖަން ތަކަށް ޢައްމުވެވެ. މިކަންކަމުގައި ޢާންމު ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އެހެންކޮމިޓީތަކާއި ތަފާތުވާ މިހާރުގެ ބައިވެރިވުން ޖަމާޢަތުފަހަރު ދީނީ ނަސޭހަތް އަޑުއެހުމާއި ފުރުޞަތު ނެތުމަށް ކަމުގައިވެފައި ކުރެވޭކަމުގެ މަޖިލިސްތަކެއް ނުވެއެވެ.

4.3.4 އުނގެނުން އަނގަނގުޅޭ ކޮލިޖުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތް:

ކަންކަމަށްވުރެ ރަސްމީ ކަންތައްތަކަށް އުނގެނުން އަނގައިދީ ރައްޔިތުންގެ ތެރެއިން ބައެއްމީހުން ކޮލެޖުތަކުގެ ފަރާތުން ހިންގާނެއެވެ. އެއީ އެފަދަ ކަންކަން ކުރަމުންދާގޮތް ބެލުމާއި ހާލަތްތަކުގައި އަޅުއްވަމުން ކަމުގައި 5 ބޮޑުވެރިންވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި (ޗާޓު 5،1) ހަމަކުރުމަށްވާގޮތުގައި އެބޮޑުވެރިޔަކާވެސް އެގޮތަށް ކޮލެޖުތަކުގެއަޑުއަހާ މަތިކުރާގައި ހިނގައިދިޔަ ބޮޑުވެރިކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން އެބޮޑުވެރިޔާ ވިދާޅުވީ ރައްޔިތުން ހިއްސާވުމަށް ކުރާނެ މަސައްކަތްތަކާ އެކޮލެޖުތަކުގެ އުނގެނުން އުނގެނުމާ އެދުމަށް ދެވުނު ކަމެއްގައި ބައިވެރިވުމެވެ. މިސާލަކަށް ރަސްމީކަމާ ކުލާހާއި ހިތާމައްކާ އަދި ތަރިކާއްކާ ނަތީޖާތަކާ ގުޅިގެން ކޮލެޖުން އުނގެނުމުން ކުރަންޖެހޭ ކަމެއްވެއްޖެ ކުރަނީ ކަމުގައެވެ.

4.4 ދިރާސާއި ވަޒީފާ ދިނުމުގެ ކޮލެޖުތަކުގައި ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ އުސޫލުތަކަށް:

ތާވަލު 1 ގައި ބުނެފައިވާ ފަދައިން އިންޓަވިއުކުރެވުނު 5 ބޮޑުވެރިންވެސް އެއްބަސްވެފައިވޭ ދިރާސާއި ވަޒީފާ ދިނުމަށް ގުޅޭ ކޮލެޖުތަކުގެތެރެއިން ބަސްކޮށްލައިދޭ އެންމެ ގިނަ ސަގާފީ ކަންތައްތައް އެކުލެވޭ ކޮލެޖުތަކުގައެވެ. އިތުރަށް ދިނުމުގެ ގޮތުން ދަންނަވާ އެހެން ކޮލެޖުތަކާ ހަމައަށް ކިޔަވައިދޭ ކަންކަމާ ހިތުމަތުގެ އަދާކޮށްދިނުމަށް ވެސް ކޮލެޖުގެ ކުރަނީ. (ޗާޓު 4،2) މިދިނުމަށް އިތުރުކޮށްދިނުމުގެ ގޮތުން ވިދާޅުވީ ކުރިއެރުވުމަށް ކުރެވުނު އަދި އަވަހަށް ދިރާސާދިނުމުގެ ކޮލެޖުގައި ކޮންމެއް ކުރެވޭ މިބަޔާންގައި ކޮންމެއް ކުރެވިފައި މަޢުލޫމާތު ދިނުމަކީ ސަމާލުކަމުގައި ވިދާޅުވީ މިބަޔާންގައި ބައިސާލު ޖުމްލަތަކާ ހާލަތުގައި ދިރާސާތަކުގެ ވަޒީފާ އެކުލެވިފައިވޭ. އަދި މަޢުލޫމާތު ފަހިވެގެން ވަޒީފާ ހަމަޖެ ސަރުކާރުތަކުން ހަރަކާތް ބައި ބައިސާލު ޖުމްލަތަކާ ހާލަތުގައި އެކަމަށް ހައްސަވާފައިވާ މާލަމުގައި ބައިސާލު ޖުމްލަތަކާ ހުރިހާ ކަމަކީ. އެހެންނަމަ ދިރާސާދިނުމަށް ވަޒީފާ އެކުލެ ކޮލެޖުގައި އާއްމު ރައްޔިތުންގެ ހިއްސާ ކުރިއަރުވައިގެން ވިދާޅުވެއެވެ. ނަމަވެސް ބަސްކޮށްގައި އޮވެއެވެ.

(ބަލާ 5،31) ހަމަކުރަންވާ ގޮތުގައި ރަސްކަމަށްވާ ކޯރީގައި ވަރަށް ކުޑަގޮތަކުން މިރަސްމިއްޔާތު ފޯރަމުކުރުއްވި. ފޯރަމުކުރަނީ އަންމު ރައްޔިތުންގެ ވަރަށް ބޮޑު ބައިވެރިވުމަކާއި ޖަމާޢަތްތަކުގެ އެކުމުގައި އެކުލަވާލުމުގައި ސަރުކާރުގެ ކަންތައްތަކާއި އެކުގައިކަމެވެ. ޖަމާޢަތްތަކުގެ އެކަން ކުރަމުން އައީ ސަރުކާރުގެ ދަށުގައެވެ.

(ބަލާ 1) ހަމަކުރައްވައި "ރަސްމީ އިޖުތިމާޢީ ޤަވާޢިދު" މިފަދަ ޤަވާޢިދުތަކާއި އެކަށައެޅުމާކުރުމަށެވެ. އެގޮތުން ރަސްކަމުގެ ތަޢުލީމީ ރަސްކަމަކު އިންތިޒާމުކުރުމުގެ އިޖުތިމާޢީ، ރަދުން އިސްކޮލަރޝިޕުގެ އިޖުތިމާޢީ، ރަސްކަމަށް ކޯރިފުން، ރަދުން އިޖުތިމާޢީގައި ވަޒީފާދާރުންނަށް، އަދި ރަދުންގެ ހުރިހާކަމެއް ހުރިހާންނަށްދީގެ ޤަވާޢިދުއްވަސް އެކުލަވާލައިފައެވެ. ހަމައެހެންމެ ޤަވާޢިދުތަކުގައި ކޮށްޓަކުގައި ދިރިހުރިގޮތް ޤަވާއިދު ބަޔާނާ ޤަވާ، އުރުފާގެ ވަސްކުރިން ތިބޭރުގެ ހަމަކޮށްވައިފުން ސަރުކާރުގެ އިޖުތިމާޢީ ސަރުކާރުން ޓެއްރާޖި ދިރާސާކުރުމަށް ހަމަޖެއްސުފައިވާ އުސޫލުތަކުގެ ދަރުންނަށް އެކުގައެވެ.

އެންމެފަހު ރަސްކަމަށް ކޯރިލްމަށް 2 ބާރުގެންގެ ކޯރިލުމުގެ ރަސްމިއްޔާތުގައި ސަރުކާރު ކަންތައްތަކުގައި ތަފާތެވެ. ރަސްކަމުގެ ކޯރިލުމުގެ ރަސްމިއްޔާތަކުން ނިޒާމުވަގުތީ ގޮތުގައިވެ ކުރިން ސަރުކާރުގެ ރަސްމީ ކަންނޫން ގެން ހުރިހާކަމަކުން ތަރުހީބުދީފައެވެ.

ކޯރިކަމާގެ ހުރިހާކަމެއްގައިވާ ފޯރީގެ ގޮތުން ހިމެނޭ ގޮތުގެ ގޮތުން އަދި ފޯރީބަހައްޓަވައިހުރި ގޮތުން ކޯރީގެ ބާވަތްތަކާ އެކުގައެވެ. (ބަލާ 2،3) ހަމަކުރައްވާގޮތުގައި 20 ވަނަ ޤަރުނުގެ ތެރޭގައި ރާއްޖޭގައި ރަސްކަމަށް ކޯރިލުމަށް އަށްޗެއްނެތް މުޖުތަމަޢު ސަރުކާރުގެ އަށްޗެއްނެތް ހަސަން ނޫރައްދީނަށެވެ. އެންމެފަހު ކޯރިލުމަށް ހަސަން ނޫރައްދީނަށް 1938 އާއި ގާތް 20 ގައެވެ. މި ދުވަސްވަރު ކޯރިލުމުގައި ސަރުކާރު އުސޫލުތަކުގެ ގެންގުޅުއްވާ އެއްގޮތް ކަންތައްތަކާއި ތަފާތު ކަންތައްތަކާއި ހުރެބެވެ. އެގޮތުން (ބަލާ 3) ހަމަކުރައްވާ ތަފާތުގައި އެއްގޮތް ކަންތައްތައް ތަފާތު 5 ގައި ތިރީގައި އެވަނީ އެވެ. (ބަލާ 4) ހަމަކުރައްވާގޮތުގައި ގުރަނދު ޝިއުމާއި ކޯރިކަމާގެ ކޯރިހުރިގޮތުގައި ކޮށް ފޮނުވުމުގައި ތަފާތުން ވަކި ހާއްސަ ތަންތަނަކަށް ހުއްޓުމުން ދިއުން ހިފެހެއްޓެވެ. އަދި ކަންތައް ކުރުމުގެ އުސޫލު ޖަދުވަލުގައި ތަފާތުކަން ލާ ކުރުރަކަށްވާނީއެވެ.

4.4.1 ރަސްކަލުގެ ކޮލީގައިވާ ސަވާރީ އެއްގޮތް ކަންތައް: ތާވަލު 5

1	ކޮލިފުޅުގެ ރަސްމީ ކަންތައްތައް ހިންގުމުގެކުރިން ގަނޑުވަރަށް ވަޒީރުންގެ ކުރިންވެސް އެހެއްހެ ޖާގަތެރިކަން ވަޒީރުގަނޑު ފާހަގަ ފިޔަވަޅުތަކެއް ވެފައެވެ.
2	ކޮލިފުޅުމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ތަންތަނަށް ކޮލިފުޅުމަށް ދިޔުމުގެ ކުރިން އެކަމަށްޚާއްސަ ކުރެވިފައިވާ ގުދުރަތްކާލު ތަރުކުރެއްވިއެވެ.
3	ކޮލިކަނޑާ ކޮލި ހިނގުމަށް ހަމަޖެހިފައިވާ ތަންތަނަށް ކޮލިހުއްޓާ ފެންތަޅުވާ ފޮތިހާ ހިލަވާ ކޮލިފިލަސްދޭގައި ޖަހައިން ދިޔައެވެ.
4	ރަސްމީއީދުތަކުގައި ރަދުންނަށް އުރުވާލުގެ އިތުރުން ރަސްމީއާއިއެކު ހިންގުމުގެކުރިން ގަނޑުވަރަށް ވަޒީރުންގެ ކުރިން އެހެއްހެ ޖާގަތެރިކަން ވަޒީރުގަނޑު ފާހަގަ ފިޔަވަޅުތަކެއް ވެފައެވެ.
5	ރަދުން ފެން ނުކުތު ވަޒީރަކުމާއިއެކު ބޮޑު ކާރިޖާ ބޮޑުދުން 7ބަޔާ ޖަހައިސަވާރީވާ ހުރިފައެވެ.
6	ވަޒީރުންނާއި ރައްޔިތުންގެ ހާލަތުން ހަމަހުރިހާ އަދި 4 އަމަރުންނާއި ކަމުގޮތިފޭސާ މިހުން ފުރުމާއި ދަރުމަން ފޭނުމުން އޮތެވެ.
7	ކޮލިދުވަހުގެ ހިތުވަރި ބޭކަލުން އަރިހުގައި ޖިހާރުސަލާ ހުރައެވެ. ހިރިތި މާތްރަދުން ގެރަސްގާ ހުސްގަނޑެއް ވަޒީރުން ސަވާރީގެ ކޮލިވަރުތައް ހުޅުބާއެވެ. ސަވާރީގެ ކޮލިވަރުތަކާއި ބޮޑު ދުންމާރި ތަކެއްފިލުފަށް ހުސްގަނޑެއް ކޮލިޖަހުގެ. ރަސްކަލުމަށް ކޮލިފުޅުން ރަސްގެފާނުވެސް ކޮލިވަރުތަކުގައި ބައިވެރިވެހުއްޓާކަމަށް ވެއެވެ.

4.4.1.1 ރަސްކަލުގެ ޚިލާފަތުގައިވާ ސަގާފީ ތަފާތު ކަންތައް: ތާވަލު 6

	އައްސުލްޠާން މުހައްމަދު ޝަމްސުއްދީން 3	އައްސުލްޠާން ހަސަން ނޫރައްދީނުއްސާނީ
1	ރަދުން ދަރުބާރަށް ނުކުތުވަޑައިގެން ގަނޑުވަރުގެ ހިއްވަރު ދޫކުރިންނެވެ.	ރަދުން ގަނޑުވަރުން ނުކުމެ ވަޑައިގެން ގަނޑުވަރުގެ ދޮރުގޮޅިތައް ބަންދުކުރިންނެވެ.
2	ޚިލާފަތާފަރައިވެސް ދެވަނަ ފަހަރަށް އިސްތިއުފާ ފަހު ރަސްކަންކުރައްވާތާ އެއް އަހަރަށް ފަހުއެވެ.	ޚިލާފަތާފަރައިވެސް ރަސްކަންކުރައްވާތާ ތިން އަހަރަށް ފަހުއެވެ.
3	ދަރުބާރަށް ވަޑައިގަތުމާއިއެކު ރަދުންނާ ހުރިބަސް ހޯދައްވާފަދަ ގޮތަކަށް ކަލާ، އަހުރު އަދި އިސްތިއުފާ ހަޖީބުންނާ ސުވާލުކުރެވުނު	ދަރުބާރަށް ވަޑައިގަތުމާއިއެކު ރަދުންނާ ހުރިބަސް ހޯދައްވާފަދަ ގޮތަކަށް ހަމަޖެހުނީ ކަލާ އަދި އިސްތިއުފާ ހަޖީބުންނާ ސުވާލުކުރެވުނު
4	ރަދުންނަށް ހުއްޖަތުދެވިފައިވަނީ ގިނަ ދާންކުރުމަކަށެވެ	ދަރުބާރުގައި ރަދުންނަށް ހުއްޖަތުދެވިފައިވާ ޖަގަހަ މަދުވެއްޖެ
5	ރައްޔިތުންގެ ހުރިބަސް ފިތުނާއިއެކު ހަމަ މުޖުތަމަޢުން މާލަހަރު ދުނިޔާއަށާ ، ލާތިޔާ ފިޔަވަޅުން ތޮއްޓުދިރި ހިއްފަވައިގެން ހުންނަވި ކަނޑުކޮޅު ރަދުންގެ ކަމާބެހޭގޮތް އެކުލަވާ	ރައްޔިތުންގެ ހުރިބަސް ފިތުނުން އަދި ކުޑަރަސްނަބަސްޖެހި ކަޅުގެ ފަނޑިޔާރު މަނިކުފާން ރަދުންގެ އަތްޕުޅަށް ކަނޑުކޮޅު އެކުލުވުން މާބަނޑުޖެހި މަނިކުފާން ވަޑައިގެން ރަދުންގެ ކަމަކުރުކޮޅު ފުރަނަގަނޑުގައި ބަންދަކުރި ކަނޑުކޮޅު އެއުރަތުން ބާއްވައިފެވެ.
6	ޚާލިލާ ހިފުމުން ބޮޑުހިތްބޮޑު ހަތިރިބު ކަންކުރެއް އެވެ.	ކަންކުރެއް ޚޮޅުކަން އުނދަގޫކަން ނުލެވޭ. ހަމަވެސް ބަޔަކުގެ ކަމަކު އެވެ.

4.4.2 އިޖުތިމާޢީ ކަންކަމުގެ ކޮލިޖުތަކުގައިވާ ސަގާފީ އުސޫލުތައް:

މި ހޯދުމުން އިޖުތިމާޢީގޮތުން ލިބޭ ކޮލިޖުތަކުންކަމުގައި އެނގިގެން ބޮޑު ކޯހާއި އިތުވައި ކޯހެކެވެ. އެހެންކަމުން މި ކޮލިޖުތަކުގައި ސަގާފީ އުސޫލުތަކާއި ގުޅޭ އިންޓަރވިއުކުރި 5 ބޭފުޅުންގެ ވިސްނުގަނެވި ބޮޑީކޮށްދެވޭ ބައްޓަން އެކުލަވާއި ފެށުނު ހަޔަރސެކަންޑަރީ މިހާރުން މީހުން ގަނޑާ ކޯހުތަކެވެ. އެކަމުގައި ކުރާ ސަގާފީ ކަންތައްތަކާ ބައްޓަން ހުރި މަސައްކަތް ކުރާނީ 3 ދުވަސްވަންދުން ކަމަށްވާތީ އެކީން ދުވަހު 4 ގަޑިއުގެ ތަޢުލީމުން ދީސްދިނުމާއި ކުރެވޭ ގޮތަށް ނިންމާފައެވެ. އަދި ގާއިމު ތަރަޖަމާ ބެލުމުގެ ވަގުތު ފާހަގަކޮށް ފުރުމުގައި މަސައްކަތްތަކެއް ނިންމާލެވެ.

4.4.3 ދީނީ ކަންކަމުގެ ކޮލިޖުތަކުގައިވާ ސަގާފީ އުސޫލުތައް:

(ބަލާ 5) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ނަމާދުކަމާއި ދުޢާ ދިނުންތަކުން ޖިހާދުކަމާއި ދީނީމަކީ ވަރަށް ސަގާފީ ގޮތެއް އެކަމުގައި ކަމެއް. ބޭދުވެސް ދީނުމަކީ ޖިހާދުކަމާއި ދާއިރާ އަދިވާތީގެ ބެލުމަށް އަވަސް ތަރުވާ ހެދުމަކީ އެއްގޮތް އަޅާއިން ދުވަސް ބެހެއްޓުން ޖިހާދުކުރުމަށް މޯސާ ޖިހާދުކަން ދުވަސް ފާހަގަކުރެވެ.

(ބަލާ 2،3) ހާމަކުރައްވައި ދީނީ ނަސޭހަތްދޭން ގޮތުގާ ދައްކަވައިދީން ދީނީ ނަސޭހަތް ޙައްޤަން ދަސްކުރެވެ. ނަމަވެސް އެކަންކަމަށް ވަކި އުސޫލުތަކުގެ އެކަމުގައި ރަވާ އިންސާފުލުވެހުންވެ. އަދި ނާއިބުކަމާ ލާ ކޮބޯގައި ނާއިބުކަމާ ކުރާގައި ހުރިހާ ހާލަތްތައް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ބަލާގައި ފިޔަވަހިން އަޅައިގެން މަޢުލޫމާތުގައި އައްވަފައި ދިނުމުން.

(ބަލާ 1) ހާމަކުރައްވައި ހަމަނަސޭހަތްދީނުމަކީ ގޮތް، އިޖުތިމާޢީ އެއިރަކު ދުވާން ދިމާ ފިޔަވަހިކުރުން މައިގާނޑުގަނޑު ދެއްވެ. ކޮންމެވެސް އުސޫލުތަކުގެ އޮންނާނެއެވެ. އެއުސޫލުތަކަކީ އުޅެމާންގައި ގެންގުޅޭ ސަގާފީ އުސޫލުތަކެވެ. (ބަލާ 4) ހާމަކުރައްވައި އުޅެމާންގައި ބިލާތު ފެންވަރު ހެދިގޮތުން އެކަންތައްތައް ހެޔޮނުން ކަމުގައެވެ. ސަގާފަތް މިޖުތަމަޢު ދީނީ ތަރުބިއްޔަތު މިހުން ގިނަ ނަމަވެސް އުޅެމާންގައި އެ ހުރިހާ ކަލިމާތަކާ ހުއްޓައިގެން މިތި މިހުން މަދުވާ އެންމެންނަށް ފޯރުކޮށްދީފައިވަނީ އެއިރުގެ ވެރިކަމުގެ

ފަރާތުން އެދޭތަން ވިސްނާފައި އެކަން ކުރަނީއެވެ. ދެން ކޯތިލުމަކަށް ވެސް ކުރަމުން އަންނައިރު ބިރުން އެއްކުރުމަށް އުސޫލުތަކެއް ގެންގުޅެއެވެ. އަދި އެއީ އާދަކާދައިގެ ގޮތުގައި ކުރިންކުރަމުން އައިކަމެއް ކަމަށްވެފައި އެކަންކަން ސަގާފަތުގެ ތެރެއަށް މިހާރު މިވަނީ ވަދެފައެވެ. އަދި ދީނީ ކަންތައްތަކާއި އެހެނިހެން ކަންތައްތަކުގައި ކޯތިލުމުގައި ތަފާތު ހުކުމްކުރަން (ޓޭބަލް3) ހާމަކޮށްދީފައެވެ. ދީނީ ކޯތިބަހުގެ ސަގާފީ ކުރިވަރުތަކެއް ހިމެނިފައެވެ. އެހެންނަމަވެސް އިޖުތިމާއީ ކޯތިބަހާ ސަގާފީ ކުރިވަރުތަކެއް ހިމެނެއެވެ.

4.4.4 އެންމެން އަނގަބަހުން ކޯތިބަހުގައިވާ ސަގާފީ އުސޫލުތައް:

ކަންތައްތަކަށް އެންމެން އަނގަބަހުން މި ކޯތިބަހުގައި ސަގާފީ ކަންތައްތަކުން އެކުލެވިފައި ވާކަމަށް 5 ބާވަތުން ހާމަކޮށްދީފައެވެ. އަދި (ޓޭބަލް 5) ހާމަކޮށްދޭ ގޮތުގައި ކޯތިކަނޑާގެ އާއިލާ ފަރާތުގައި ބާވަތުން ތިއްބަވާނީ ވަރަށް ސަގާފީ ހުރިހާކަމެއްގައެވެ. އަދި ކޯތިކަނޑާގެ ކޮޅި ފާގަނޑުގައި ޖަހަމުން ވައިބަންބަރަން ހުއްޖު ދުއްވައިދިޔަމުން ކިޔާ ވަރަށްބޮޑަކަށްވެސް ސަގާފީ އުސޫލުތަކާގައި ހިމެނޭ ކަމެކެވެ.

4.5 ރާއްޖޭގައި ކޯތިލުން ހުއްޓުވުން :

ޤާނޫނުއަސާސީ ރާއްޖޭގައި ތަހުޒީބުއައި ކޯތި ހުއްޓުވި ސަބަބުތަކުގެ މުދިލުގޭގެން ކަމުގައި (ޓޭބަލް 4،3) ހާމަކޮށްދީފައެވެ. ރާއްޖޭގައި ޖަމާޢަތް ތަސްވީރުކުރުމާއި ޖަމާނާ ފިކުރުކަމަށް ފުރުސަތު ދިނުމުގެ ސަބަބުން ތަސްވީރުކުރުމުގެ ފިކުރުތަކުން ކުރަމުން އައި ވަރަށް ދިނަ ކަންތައްތަކާއި ހުއްޓުވާލާފައެވެ. ބައެއްފަހަރު ހުކުމްތަކާއި ދީނީ ހުކުމްތަކާއި ގުޅިގެންނެވެ. ހަމަ އެހެންމެ ފޯރުން އަސާސީ އަމަލުކުރުން ފުރުމާއިލާގައި އިތުރުން އެކަންތާޖިމުކުރެވެ. ބޭރު ޖަމާނުގައި ކުރަމުން އައި ބައެއްކަންތައްތަކާ ދީނީ ކަންތައްތައް ކަމުގައި ދުނިޔެ ކުރަމުން އައި ކަންތައްތަކެވެ. ބާރުވެރިކަމާއި ޖާރަކާތު ބޭނުންކުރުން ފޮރަގަކުރާ ހިތްވަރުދޭ ފުރަގަ ކުރުން ފުރަ ކަންތައްތަކާ ދީނީކަންތައް ނުވާތީ އެކަމާ ގުޅިގައި ހުރުސް ކޯތިބަހުވެސް އުވިގެންދިޔައެވެ. އަދި ކިޔަވަގެ ކޯތިހުއްޓުވާ ސިޔާސީ ހަރަކާތްތަކުގެ އެކުލަވާލުމަށް ގައިގައިވެސް ހާމަކުރައްވާފައެވެ.

(ބަރު2،5) ހަވާލުކުރައްވަނީ 1979 ގައި ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ޤާނޫނަށް ގެނައި ބަދަލުތަކުން ހިއްސާދާރުންނާއި ކޯޕަރޭޝަނުތަކާއެވެ. އަދި ވަކިވަކިން ދެވަނަ އޮފީސް ހިއްސާގެ ކަން ނިމުމާއިގެ ކުރި މަސައްކަތްތައް ގޮތުން އާންމުކޮށް ބިޔަކަމުގެ އޮތުން ވިޔަނާ ހިއްސާކަން އޮތިއްޔާ. މީގެ އިތުރުން ހަވާލުކުރައްވައި އެއްވެސް މިހާރު ދިރާގާ ތަފާސްހިސާބު ނަގަމަ ބިލާގަހިގެ އެމްޓަރން އޮތްލާކޮށް އެހެއްކަމުއަށް އެކަމާއިދެވެ. މަސްދަރުތަކާމެދު އަތްލާ ދިނުމަށް އަމިއްލަ ފިކުރަހަ ހިއްސާވާހިސާބުގެ އެއްވަރަކަށް އިންތިހާބެއް މިއާ ގުޅިގެން ދިއާރާ ދަށުން. މި ކުރީގެ ޤާނޫނުތަކުގެ ބެހޭ ހަވާލާތަކެވެ. އިތުރަށް އެއްވެސް މިހާރު ދިރާގާ ދަރަޖަ ނަގާނެވެ. (ބަރު1) ފިހާރާތަ ގޮތުގައި ކޯޕުގެ ގުޅިގެން އެކިފަރާތްތަކުގެ ނިކަމެ ގާނޫނުދަށުން ކަމުގައެވެ. ހަމައެއްގޮތަކަށް އެދެވުނުގައި ޤާނޫނު ނުހިއްސާކަވެސް ކޯޕް ލެވޭވެރިކަމެއް އޮތަތަން ކަންތައް ބޮޑެތި ޤާނޫނީ ޝަރީޢަތުގެ ވަނީ ގެންގުޅެއެވެ. އެގޮތުން ގާނޫނު ނަންބަރު 1/68 ގެ ގައި ހިއްސާދާރުގެ ބައި ޤާނޫނު ހާސިލްވެއްޖެއެވެ. އޭގެ "(9) ވަނަ މާއްދާ ދެވ. އެކަމުގައި ވަނީ ކޯޕަރޭޓް ބައިގަޑުތަށް ފުރިހަމަ ހާސް ކުރުމުން ގޮތެވެ. އޭގެ (9) ރަޖިސްޓަރ ޚިދުމަތާއި އާއްމު ކަމާއި ހިއްސާކަމާއި ކަންކަމަ ކަމާއި ބޭރުގެ ފިހާރަތަކަށް ކޯޕަރޭޝަނެއް މިގޮތުން 1968 ގައި ހިއްސާކުރެވިފައިވާ ޤާނޫނުތަކެވެ " އަދި ގާނޫނު ނަމްބަރު 1/68 ގެ ގެ (9) ވަނަ މާއްދާ އަދި ޤަވާއިދު ނަންބަރު 30/75 އިން އިސްލާހު ކޮށް 24 ނޮވެމްބަރު 1975 ގައި ދިވެހި ރާއްޖޭގައި ކޯޕަރޭޝަން ހިންގެ ކަމުގެ އިއްޔަތަށް ކަމުގައި ބިލް ތަރުތީބު ކޮށްފައިވާ ކަމުގައި (ބަރު1) ހަމަކޮށްފައިވެއެވެ. .

ފަސްވަނަބައި

5. ޑިސްކަޝަން :

މިދިރާސާ އަކީ ކޮރަޕްޝަނާއި ކޮރަޕްޝަނުގައި ގެންގުޅެވިދާ ސިޔާސީ އުސޫލުތަކަކީ ކޮބައިތޯ ބެލުމަށް ކުރެވުނު ދިރާސާއެކެވެ. އެހެންކަމުން މިދިރާސާގައި ބަލައިލާފައި ވަނީ ކޮރަޕްޝަނަކީ ކޮބައިކަމާއި، ކޮރަޕްޝަނުގެ ވައްތަރުތަކާއި އަދި ކޮރަޕްޝަނުގެ ކަންތައްތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން އޮތްގޮތާއި ސިޔާސީ ގޮތުން އެކަމާ ގުޅުން ހުރި ކަންތައްތަކުގެ އިތުރުން ޤާނޫނުއަސާސީ ގެނެވުނު އިސްލާހުތަކާ ކޮރަޕްޝަން ހުއްޓުވުމަށް ކަމާގުޅޭ ގައުމީ އާންމުގޮތްތަކުގައި ކޮރަޕްޝަނާ ރަސްކަމުގެ ފަރާތުން ރަސްމީ އިޖުތިމާޢީ ވަޒަން ކޮރަޕްޝަނަށް ކުރާ ރަސްމީ ކަމެކެވެ. ރަސްމީ ވަޒަން އިތުރުކުރުމުގެ އިޖުތިމާޢީ ރައްޔިތުންގެ ދިރިއުޅުމުގެ ކަންކަމާ ގުޅުންހުރި އިޖުތިމާޢީ ކަންތައްތަކަށް ފަސް ކޮރަޕްޝަނަށް މިދިރާސާއިން ދޭހަވެއެވެ. ރަސްކަމަށް ކޮރަޕްޝަނުގެ އިޖުތިމާޢީ ރައްޔިތުންގެ ދިރިއުޅުމާއި ގުޅުންހުރި ބައެއް ކަންތައްތައް ކުރެވުމުން އަދި އުޅަނބޯގެ ޢަމަލު ކޮރަޕްޝަނެވެ. އަދި ކޮރަޕްޝަން އަމިއްލަފައިދާއަށް ރަސްކަމުގެ ކުރުމުން އަދި އާދަޔާތަކާއި ގުޅިގެންނެވެ. އަދި އުޅަނގަތަކުގައި ހޯދުމަށް ނުހޯދުމުގެ ސަބަބުން އެކަންކަން ކުރުމުން އަމިއްލަފައިދާ "އާދަޔާތަ" ހުރި ގޮތުން ކަމުގައި ދެކެވެންނެވެ. ކޮރަޕްޝަނަކީ ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން އަދާ އެކުއެކުގެ ރައްޔިތުންނާ ހަމައަށް ފޯރުކޮށްދިނުމެވެ.

5.1 ކޮރަޕްޝަން:

ދިވެހި ޤާނޫނުއަސާސީއާއި ރާއްޖޭގައި ހުރި ރަސްކަން ޖުމްހޫރިއްޔަތަކަށް ބަދަލުވާ ގޮތަކަށް އަދި ރަސްކަމަށް ކޮރަޕްޝަނެވެ. އަދި ކޮރަޕްޝަނާއި ގުޅުން އާދަޔާތައް މަޤާމު ސިޔާސީ ހަރަކާތްތަކުން އެހެނިހެން ގޮތަށް ކޮރަޕްޝަން އަމިއްލަފައިދާއަށް. ރަސްގެފާނަށް ޤާނޫނީ އިޖުތިމާޢީ ބާރުގެ ދަށުން އުޅަނގަތަކުގައި ތަފާތު މުއައްސަސާތަކަށް އިދާރީކަންތައްތައް ބަލަހައްޓައިދެއެވެ. އެގޮތުން އިޖުތިމާޢީ ފަރާތްތަކަށް ތަފާތު މަޤާމުތައް އުފެއްދި، ނަންތައް

ދެވިފައިވަނީ "ސަންސްކްރިޓް" ތަފްޞީލުކޮށް ބަޔާންކޮށްދޭން ކަމުގައި ގާނޫނީ ހަރާމް (1351) ގައިބަދަލުވެފައި ވެއެވެ. އެހެންކަމުން ދިވެހިރާއްޖޭގެ ފާނޫނީ ހަރާމް (1351) ގައި ހާމަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި 10 ބާކަލުންގެ މަޢުލޫމާތު އެދިއްޖަވައި، އެބާކަލުންނަށް ހަތިރު ކިޔުގެކަން ދެއްވާފައިވެއެވެ. ތަޅަލާ 3 ގައި ވާފަދައިން އެ ދިހަބާކަލުންނަށް ދެއްވާފައިވާ ނަންތަކާއި ސަންސްކްރިތު ތަފްސީލު ހިމަނައިގެން އެދިއްޖަވައި، ވަޒީރުންގެ ދަރަޖަދެއްވާފައިވާ މަގާމުތަކާއިކަމުގައި ހާމަކުރައްވައެވެ. (ބަލ 5، 3، 2) އެހެންކަމުން ކާލިގެ ގޮތުގައި ރާއްޖޭގައި ބޭނުންކޮށްފައިވާ ރަސްކާލި، ހަތަރުކިޔުގެކާލި، ކަންގަމު ކާލިގެ ފިޔޮޖަހައްދައި، ހަވާލު ކުރައްވާ މަގާމުތަކާ ނުވަތަ ދަޢުވާތަކާ ސަންސްކްރިތު ތަފުސީލުން ނިޒާމާއި ނަންބަރުކަމުގައި ޒާތުފުޅުތަކުގައިވެއެވެ. ސަބަބަކީ ދިވެހިބަސް ގެރިވައިވަނީ އިންޑިއާން އާރިޔަން ބަހުގެ ގޮފިން، އަޅުކަމާ ސަންސްކްރިތު ބަހާ ކަމަށްވުމުގެވެ. އެގޮތުން އެދިރިސްކަރު ޒަމާނާއި ދިވެހިރާއްޖެއާ ދަރިދުވަސް ވިހާރާއާއި އެހެނިހެން ގުޅުންތަކުގެ ސަބަބުން އެވަރު ތަފުސީލު ނަކަލުކުރެވި ވަރަށް އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި (ބަލ 3) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި "ލޮމާ" މި ތަފްސީލު ސިރިފަންކާގައިވެސް ނަމުގެ ކުރިއަށް ދިއްޔަތު ދިނުމަށް ބޭނުން ކުރާ ތަފްސީލެވެ. ސިރިފަންކާގައި އޮތީ "ބަޔަޓާޓު" ދިން ކަމަށްފެހި ރާއްޖޭގައިވެސް އެޖަމާނުގައި ޖޮލި ބޮޑުދިނެވެ. އަދި ސަންސްކްރިތުގެ ގޮތް ނިސްބަތާ އިންޑިއާ ދަރިކޮޅުގައި ސިރިފަންކާ އާއި ރާއްޖެ ހިމެނެއެވެ. އެހެންކަމުން އިސްލާ ފާރަގަ ކުރުވުން ދުނިޔާގެ އަލިގައި ބެލުމުގައި މިފަދަ ތަފުސީލު ރަސްކަލުގެ ތަފްސީލުތަކަށް ވާރުތަވެފައިވަނީ "ސަންސްކްރިތު" ގޮތުން ކަމުގައެވެ.

ރައީސް ޖޭމްސް އާއި ކުރައްވަން (1984) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި "ލޮމާ" މި ތަފްސީލުގެ އަސްލުވާނަކީ "ވިދުން" ނުވަތަ "ބަބުރުވެވެ". އާއްމުގޮތުގައި "ސިރީ" ބޭނުންކުރަނީ "ޢިއްޒަތް" މިމާނައިގައެވެ. އަދި ސިރީ މިތަފްސީލު ނިސްބަތްވަނީ ބަހުގެ ޒާވާއިދުންނަކަ އަންހެން ޖިންސަށެވެ. ނަމަވެސް ފިރިހެން ނަމެއް ކުރުގައި ބަލައިގެން ވެސް ބޭނުންކުރެއެވެ. އަދި މިހެންވާ އިސްލާމްދީނުގެ އަންހެނުންގެ ކުރިއަށް "ލޮމާފަތި" މިހެންވާ ކުރުގައިވެއެވެ. މިދުބޭނުމަކީ ބަޔާނެއް ހިދާކުރުން އެހެނދުވީ އާންމުކޮށްގައި ކާލިފުޅުގައި ބޭނުންކުރެއްވާ ތަފްސީލު ރާއްޖޭއަށް އައިސްފައިވަނީ އަލަށްޒެރި އިންޑިއާ އާއި ސިރިފަންކާއިންނެވެ.

އަޙްމަދު ޝަކީލް (2002) އާއި ތާރިޤް އަޔު އަލީކަމާލް (1996) ހާމަކުރައްވާފައިވާ ފަދައިން ކުޅިވަރަކީ ރަސްމީ ތަޢުލީމް އިމްތިޙާނުކުރުމުގެތެރޭގައި ހިމެނޭ ކަމެއްކަމާއި އަދި ކުޅިވަރާ އުޅުނީ އެންމެ މަތީ ދަރަޖައިގެ މަޤްބޫލުކަން ކަން ފާހަގަކުރެވިފައެވެ. ނަމަވެސް ކުރިއެރުވުން އުނގެނުމާ ކުޅިވަރަކީ ހަމައެކަނި އިޖްތިމާޢީ ތަރުބިއްޔަތު އިމްތިޙާނުކުރުމަށް ކުރާކަމުގެ ނުހުންނަކަމެވެ. (ބަލާ 3،2) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ކުޅިވަރަކީ އެއިރުއްގެ ފުރިހަމަ ފަރާތުން އަންގެން ބޭނުންވާ ކަންތައްތަކާއި ހުނަރުގެ ސަރަޙައްދުން ތަރައްޤީވުންގެ ހަމައަށް އެކަށޭކަން ފޮނުވާލާކަށް ހުޅުވާލެވިދާނެ ބޭނުންކުރާ ކޮންކަމެއް ކަމުގައި "ވަސީލަތެއް" ކަމުގައެވެ. އަދި (ބަލާ 4) ހާމަކުރެވޭގޮތުގައި ކުޅިވަރަކީ އެކުވެރިވެރިކަމާ ދުއާސަލާމާއި ދަރިވަރުން ހުރި ދުވަސްވަރު ކަމަށްވާތީ، ތަރައްޤީވެސް އަންގެން ބޭނުންވާ ކަންތައްތައް ފުރިހަމަކުރުމަށް ފުރިހަމަ ވެރިކަމުގެ ރިސްޓްރަކްޗަރާއި ތާކާމުތަކާއި އަސާސީ ބާރުތަކެއް ވާއިރުވެސް ވަނީ އިންޓިގްރޭޓެޑް ދަރުން ކުރެވޭ ކަމެކެވެ. މިޒާތުގެ އިޖުތިމާޢީ ކަންތައްތަކުން ޙާލަތު، ތަރައްޤީވުމަކީ ބޭނުންވާ ހަމަޖެހުމާއި ފުރިހަމަ ވާހަކަދެއްކުމަކީ ވެސް ހާމަކުރެވިފައެވެ. އެހެންކަމުން މިކަމުން ދަރުވަރުން ކުޅިވަރު ތަރައްޤީވާ ގޮތްތަކާއި ކުރިއެރުމަށް އެކަށީގެން ކުރާ ހުނަރުތަކާއި ހުރަސްޖެހުންތައް އަންނާނެ ސަބަބުތަކެވެ.

ކުޅިވަރުގެތެރޭގައި ވެސް އަޙްމަދު ޝަކީލް (2002) އާއި އިންޓަރވިއު ކުރެވުނު 5 ބޭފުޅުންގެ މައުލޫމާތުން ދޭހަވާ ބަޔާން ރަސްމީ ކަންކަން އިމްތިޙާނުކުރުމަށް ކުޅިވަރާއި ގުޅޭ ޕްރޮސެސްގައި ޖަހަމުން ވަރި ހާއްސަ މަގުބޫލުކަން އަދި ހާއްސަ ތަންތަނަށް ހުށަހެޅުން ކުރި އިމްތިޙާން ކުރުމުން ހިނގައިނުދާތީ. މިފަދަ މައުލޫމާތުގައި އެއްވެސް ބަޔާއް ނުހަކަން ވެސް ފާހަގަކޮށްލެވެ.

5.2 ކޯޑު ނިސްބަތްވާ ބައިތަކާއި ބާވަތްތައް:

ކޯޑުގެ ވައްތަރުތަކުގެތެރޭގައި އެކިއެކި ނަން ކިޔާފައިވާ ތަފާތު ކަންކަމުން ހިމެނިފައިވާ ކޯޑު އެބަހުއްޓެވެ. އެގޮތުން ދިރާސާކުރުމުން އެނގެނީ ތަފާތުކަންކަމުން ފަދަ އުޅުން ކޯޑުތައް ނިސްބަތްވެސް މައިގަނޑު ބައިތަކަށް ކަމެވެ. އެގޮތުން ހަތަރުގަނޑު ބާވަތަކަށް މިގޮތަށް 4 ބައެއްގެ މައްޗަށެވެ. ވީމާ، 4.2.1 ގެ ތާވަލު 1ގައިވާ ފަދައިން ކޯޑުތައް ނިސްބަތް ވަނީ އިޖްތިމާއީ ކަންކަމާއި ތަފާތު ދިރުމަކާއި ދިރާސާކުރެވުނު ކޯޑު ހިމެނޭ އެންމެ ބަޔަކަށް ބެހިފައިވާ މައުލޫމާތު ފަދަ އުސޫލުން ބަހާލެވިފައިވެއެވެ.

5.2.1 އިޖްތިމާއީ ތަފާތުދިނުމުގެ ކޯޑު:

މިއީ ކަންނޭނގެނާއި ކިޔޭކަން އަދި އިޖްތިމާއީ ތަފާތު ސަބަބު ދަރަޖަ ދެއްކުމުގެ ގޮތުން ބޭނުން ކުރެވިފައިވާ ކޯޑުގެ ބައްޓަންކަމެވެ. އެހެންކަމުން ރިވެތިކަމާއި މައުލޫމާތާއި މިކަމާ ގުޅޭގޮތުން އަތުކުރެވުން މައުލޫމާތުގައި އިސްކަންދޭ ބަޔަކު ހުރިހާ ކަމެއް މިއީ އިޖްތިމާއީ ދިރުމަކީ ބޭނުންކޮށްގެން ކޯޑުގެ ބައްޓަންކަމެވެ. އެންގެއެވެ. ބަސްތިޔާ (2000) ގައި ހުށަހެޅުއްވި ގޮތުގައި އިޖްތިމާއީ ތަފާތުދިނުމުގެ ކަސްބުތަކުގެ އިޖްތިމާ ފުރިހަމަ ކުރިއަށް ގެންދިޔަ ކަމެއްކަމެވެ. އަދި އަލްހަމްދު ސަލީމު (2000)،އަހުމަދު ސާލިހު (2003) ހުށަހެޅުއްވި ކަސްބުތަކާ ބެހޭ ދަރަޖަ އިސްކުރުމަށް ވީ 3 އަހަރުދުވަހުގައި އެއްފަހަރަކު ކަސްބުތަކާ ކޯޑުލުމެވެ. ވީމާ މިކަމުން ދާއިރާގެ ބަސްމުގައި ވާހަކައިން އިޖްތިމާއީ ތަފާތުދެއްވި އިޖްތިމާ ފުރިހަމަކުރެވުނު ކަމަށްވާނަމަ، ކަސްބުތައް ކަސްބުތަކަށް އިސްވާ ފުރުޞަތު 3 އަހަރު ހިމެނިގެންދާނީ ކަސްބުތަކުގެ އިޖްތިމާ، ކަސްބީ ގޮތުން ފުރިހަމަ ނުވާ ދަރަޖަތަކުގެ ގޮތުގައެވެ. ހަމައެހެންމެ އަޙްމަދު ސަލީމް (2000) ގެ ބެހުމުން 3 އަހަރުދުވަހުގައި ކަސްބުތަކުން ކޯޑުލާހަކަ ވާހަކަދައްކަމުން އެކަން އެގޮތަށް ގެންގުޅުއްވައެވެ. އަދި އިޖްތިމާ ފުރިހަމަވާނީ ކޯޑުލުމަށް ފަހުގައި ކަމަށް މިކަމުން ދާހަވެއެވެ. އަދި މިކަމާ ގުޅުންހުރި ދަރަޖަތަކަށް (ބަލާ 3) ހުށަހެޅުއްވި ގޮތުގައި ކަސްބަކު ލިބޭނޭ 2 އަހަރު ދުވަހު 3 އަހަރު ފަހުން ކޯޑުލާނީ ރަނގަޅުކުރެވޭ ގޮތުން ބެލުމަށެވެ. އަދި ރަނގަޅުކުރެވޭ ބާވަތު

ނުލިބިއްޖެނަމަ، ރައްޔިތުންގެ ދުރުމާއެއްގޮތަށް އަދުން ރަސްމަތިފުޅުގެ އެހެން ބޭފުޅަކު އައްޔަން ކުރާކަމަށް ފެނޭ ހުވަކުރައްވައެވެ. މިއީ މިހާތަނަށް ހިނގައިދިޔަ ގުޅުން އާ މައްސަލަތަކެވެ. އެހެންކަމުން މިހިރީހުރުމުން އެނގެނީ ކޯޓުގެ އިއްޒަތް ދެމެހި ރައްޔިތުންގެ ޙުރުމަތްތަށް އެކަށޭގައި ކަމާއި 3 އަހަރުވަރުން ރަސްމީކޮށް ކޯޓުތަކަށް ރައްޔިތުންގެ ދުރުން ހުކުމްކުރުމުގައި ކަމެވެ. އަދި މިފަދަ ރަސްމީކަމުގައި ފަހު ރައްޔިތުންނަށް ފެނިކަމުގެ ބާރުތަކެއް ލިބިދިނުއްވާކަން ފާހަގަ ކުރެވިއްޖެއެވެ.

ރަސްމީކަމުގެ ކޯޓުގެ އިއްޒަތްތެރިކަމާ ހުރި މުހިއްމުކަން އެނގެނީ "ކަޖޫބެއްކުރާ" ރަސްމީކަމަށް ރިސްކުކުރުމަށް ބާރުނުވުމުން އެބޭފުޅާގެ ބައްޕާފުޅު "ގަބޫލް ބޭޒް މަގެ އުމަރު" އަށް ކޯޓާފަހައި ނުބުމުން އެއީ އާދަޔާގެ ބޭފުޅެއްކަމުގައި ދެކި، ބައްޕާފުޅު އަވަހާރަވުމުގައިވާތީ 4 އަހަރު ފަހުން ބައްޕާފުޅަށް "މާދަމާކޮޅުގެ" ކަމަށް ކޯޓުމަތަށް ފަހު، އިއްޒަތްތެރިއްވައި ކަޖޫބެއްކުރާއަށް ރަސްމީކަމުގެ ތަޢުލީމު ހަމަޖެ ކުރުމުން ކަމުގައި މުޙައްމަދު ރިސްމާއީލް (2007) ހުވަކުރައްވާފައި ވާތީއެވެ. އެހެންކަމުން އިއްޒަތްތެރިގެ ޖަލްސާ ދިނުމުގައި "އާދަކާދަ" އަދާކުރުފައިވާ ދައުރުގެ މުހިއްމު ކަން މިހުރުމުން އެނގެއެވެ.

މީގެ އިތުރުން އިއްޒަތް ދިނުމަށް ކޯޓުތަކަށްފައިވާ ހިލޭކަމަށާއި ކަންތައްތަކަށް އަދި ދައުލަތަށް ކޮންމެފައިވާ ޒުލުމުތަކުގެ އަޑުވެރިން ކުރުމަށްވެ. އެހެންކަމުން ތަފާތު 2.3 ގައި އެވަނީ ކަންތައްތަކާއި ހިލޭކަމަށް ކޯޓު ލުމަށްފަހު ދިރިވުއްވާ މަޤުމުތަކެވެ. ބާބާގެ ދޮންމަނިކު (1993) އާއި އަހުމަދު ޝަރީފު (2002) ހުވަކުރައްވާފައިވާ ގޮތުންނާއި ހުރުހުރުމުން އެނގޭ ކަންތައްތަކުގެ ބާކީތަކަނީ ރަސްފުރުގައި ހިނގާ އަރައިރުންތައް ސަލާމަތްކުރައްވައި އިންސާފުކުރައްވައި، އަދާލަތު ގާއިމުކުރަން ހާލާއިޚާ ބައެއްކަމެވެ. އަދި ހިލޭކަމަށް ފަޅިރާކަމުގެ ދަރަޖަދަރާއްވާއިވާ ބާރުތަކެން ކަމަށް (ބަލާ 2) ހުވަކުރައްވައެވެ. އެހެއްމެ ގައި ހިލޭ ކަމަށް ކޯޓާރާއިވާ ބާރުތަކެއް ރަދުނުމާ އެނގެ އަރިސް ބާރުތަކުގައި އަހުމަދު ޝަރީފު (2002) އަދި ބާބާގެ ދޮންމަނިކު (1993) ހުވަކުރައްވާފައިވެއެވެ. މިކަމުން ދޭހަވަނީ އެދުވަސްވަރު ބަޔާބު ނަސީބުކަމެއް ހިއާރައިވާނަމަވެސް ހަމަތު ކުރެވޭ މަސްއޫލިއްޔަތެއް މިޖަމާޢަތު އެއްބަދަލުން ދައުލަތް ހިންގުމަށް ފެނިކަމުގެ ގާބިލްކަން އިތުބާރު

ކޮށްފައިވާ ބަޔަކަށްކަމެވެ. ދައުލަތުން ކޮށްދޭ މަސައްކަތާ ގުޅޭގޮތުން ނަންބަރުކޮށް ކަނޑައަޅާފައިވާ ކަމާއި ފަހުން އެހެން މަޤާމަކަށް ބަދަލުކުރުމުގައި ވިޔަސް ކުރިން ދިރިއުޅުމުގެ ކޯޑުގެ އިޖުތިމާޢީ ތަފާތަށް ބަދަލުވުމުން އާންމުކަމުގައި އަދި މަޤާމު ބަދަލުކުރަނީ ކުރިން ދުވަސްވަރާ ދަތިތަކާކުރުމުގައި ކަމަށް (ބަލާ 4) ހާމަކުރައްވައެވެ. އެގޮތުން އިބްތިދާއީ ނާސިރަށް " ރަންނަބަނދޭރިޔާގެ" ކަމުގެ ތަފާތު ވަކި ދައުރާވެއެވެ. ނަމަވެސް ރައީސުލްޖުމްހޫރިއްޔާ ކަމުގެ މަޤާމު ދިރިވެރިގައި ކުރަހަކަމަށް ވެސް " ރަންނަބަނދޭރިޔާގެ" ކަމުގެ ތަފާތު ބޮޑުންނަކޮށްފައިވާކަމެވެ. އެހެންކަމުން މިކޮޅުން އުނގެނި އިދާރާ އެގޮތަށް އެއްމަގާމުން އަނެއް މަޤާމަށް ދާއިރާއްސުރެ ބަދަލުވާއިރު ކުރަންކަމާއި އުޖޫރައާއި އެކު ތަރައްޤީވެސް ދެވިގެންދާނެކަމެވެ. މިދިރާސާއަށް ހުރި މަޢުލޫމާތުގެ އަލީގައި ކުޑަކުދިންގެ ރަސްކަމުގެ އިޖުތިމާޢީ ފުރިހަމަކުރުމުގެ ގޮތުން ކުރާކަންތައްތަކުގެ ރަސްކަމުގެ އިރުޝާދު އެކިއެކި ކަންކަމުގައި މަޤާމުތަކަކަށް ތަފާތުތަންތަން ހިއްސާއެކު އިޖުތިމާޢީ ތަފާތު ދިމަވެފައިވާކަން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

5.2.2 އިޖުތިމާޢީ ކަންކަމުގެ ކޯޑު:

ތަފާތު ނަންތައް ދަރިވަރުވާ ކޯޑުގެ ތަފުސީލުން އިޖުތިމާޢީ ކަންކަން އެކުލަވާ ކޯޑުތައް ތާވަލު 1 ގައި ވަނީއެވެ. އެގޮތުން ތަރިކަތަކާއި އިޖުތިމާޢީ ކަމާތަކާއި ދިރިއުޅުމުގެ ހަރަކާތް ގުޅިފައިވާ ދެ ކޯޑެވެ. (ބަލާ 2، 3، 4) ވެސް ހާމަކުރައްވައިދީ މުޅި ނަގައި ތަފާސީލް އިޖުތިމާޢީ ބޮޑުމަކަށްޓަކާ ވަޒީފާ ކަނޑައަޅާ ކަމަށް. އަދި އެމާސަރަ ރާއްޖެއަށް ބޭރު ދުނިޔެމަތިން ގިނައިން އައިސް އެޅި ދުވަސްވަރުގެ ކަމުން ރާއްޖޭގެ ރައްޔިތުންނަށް އަސަރުގައި އޮންނަނީ އިޖުތިމާޢީ ކޯޑުމަންދަރު ދަރިވަރުންގެ ދިވެހިދީނުގެ ނުހިތާމަކޮށް ތިބެ. ކުރިން ގުޅުމުގެ އުނދަގޫ އެތެރެހުދު މުއާސަލާތުގެ ކަންތައްތަކާއި ދިރިއުޅުމުގެ ހާލަތު އަސްލަމަތުން ތަރައްޤީގެ އަރަނާނާއަން ކަމަށް ތަރައްޤީކުރާ ވަކި އުސޫލުތަކާއި ކަނޑައަޅާފައިވާކަމެވެ. އަދި އިޖުތިމާޢީ މުސްތަޤްބަލް ކަށި މަޖުބޫރީ އާއި ދުނިޔަވީން ވަޒަން ނުވާވާނެ ތަރައްޤީ ތަޢުލީމު ކަމަށް ބަލާފައި އެކަށް އެގޮތަށް ހަމަޖެހިފައި، ރަސްއިދާރާގެ ރަށްކަތްތަކުން ފެނިކަމުގެ ފަހަރުކޮށް ކަރުކާކަށްކުރަނީ. މިޖުއިމްރާން އިޖުތިމާޢީ ކުރުކޮށް ބޮޑެތި ދަރަޖަ ހިއްސާވާ ޖަޕާނުގެ ކާރު

އަލިކުރާކަމަށާއި ދަމަށް ހާޒިރުބޭކަމަށް (ބަލާ 2) އަދި ބާބާގެ ދޮންމަނިކު (1993) ވެސް ހާމަކުރައްވައެވެ. ގަސްތަކް ކޮރުމުގެ ބޮނޑުވެއް ކަޅުގައި ފާރަގަ ކުރުވެނި ދުރުން އަންނަ އޮޓިފަރަށް ފެނުމާ ބަދުމަށް ދަރުން އަލިކުރުމުގެ ބޮނޑުގައިކަމެވެ.

ބާބާގެ ދޮންމަނިކު (1993) އަދި މޫސާ އަލީ (1994) ހާމަކޮށްފައިވާ ގޮތުގައި ތޮރިކޯލިގައި ރައްދުތޮށްގެ ބައިވަރުވެން ބޮޅެވެ. ސަބަބަކީ "ތޮރިކޯލި" ދިވެހިންގެ ދަތުރުފަތުރާއި ގުޅިފައިވުމެވެ. (ބަލާ 2) ހާމަކުރައްވާ ގޮތުގައި ތޮރި ކޮއްތަން ގޮވާ ފަރުތުރާގައިވާ އޭޖެފަރަށް 3 ދުވަސް ވަންދެން ފުރައިގެން ނުދާނެއެވެ. އަދި އޭކޯލިލުމަށްފަހު ހަތަރު އަވަދު މީހުންނަށާއި އޭޖެފަރަތުގައި ތިބޭމީހުން މައިތޮއްބަން އެރި ވަރަށް ފުރިއާއި ޗޯސްގައި ފަރުކާށްހަދައި، ފަރުތަރު ސޯފުކާރު ތޮރިލުމުގެ މަސައްކަތްވެސް ކުރާކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން (ބަލާ 3،4) ގެ ބޮޑުމީން އަނގޮޅި އެޗާނުގައި ދިރިއުޅެން ބިނާވެފައިވާގޮތަށް ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ކަންތައްތައް ރާވާ އިންތިޒާމުކުރާކަމެވެ. އަދި "ތޮރި ކޯލި" ކިޔާފައި ކޯއްޓައްލުމުން އެ ކޯއްޓާއި ގުޅިގެން ކުރާވާ ކަންތައްތަކާ ރައްދުތޮށްގެ ޖަބާއާއި މަންފާއަށް ކުރާކަމެއްކަން މިހާރުންނަކާން އޭގެންދިޔައިފިއެވެ. (ބަލާ 3) ހާމަކުރައްވައިދީ އެޖަމާނަކީ ދުސްތޫރަކަން މީހުންލައްވައި ކަންތައްތައް ކުރާ ދުވަސްވަރެއްކަމުންނެވެ. އެހެންކަމުން މިފަދަ މަސައްކަތް ކުރުވަނީ "ރައްދުތޮށް މަސައްކަތް" ކުރާ އުސޫލުންކަން ދަރަވެއެވެ. އެޖަމާނަކީ ޤާނޫނެއް ހިންގައިވާ ދުވަސްވަރަކަން ނުވާމާއެކު މިކަމަށް ޤަވާއިދުތަކެއް ހަދާފައިވެއެވެ. އެހެނިހެން ތޮރި ކޯލިލުމުގެ ޤަވާއިދުގެ 1357 ހ ވަނައަހަރު 3 ގައި ފާސްވެފައިވާކަމަށް ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނު (1998) ގައި ހާމަކޮށްފައިވެއެވެ. އެ ޤަވާއިދުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ތޮއްޓަން ކޯލިލުމާއި ހަވަރު ބޮޑުޖެހުމާއި މާލެއިންބޭރު (ބީރައްޓެހި) ރައްދުތޮށް ތޮއްޓަން އެރުވުމާ މިކަންކަން ނިންމާނެކަމަކާއި މައިތޮރި އޭގެ ގޮތުން ކުރެވޭ، އަވަރުންޓެވޭ ގޮތަށް ބޯއްލުމާއި އޭރުއްސުން ތޮއްޓަން ނުދާ ކަންތު މިހަކާ ކޯނދު ދުވަހަކަން ދު ބުރިޔާއިން ފިރިގެން ހަ ބުރިޔާއި ހަމައަށް ޖޫރިމަނާ ކުރެވޭކަމަކަށްވެ. އެހެންކަމުން މިހާރުން ޤާރަލޭ މިޤަވާއިދުގެ ކުރިން ފަރުމާވެރަރުގައި މިބާ މިހުންވެސް ހާދާގެ ތޮރިލުމުގައި ބައިވެރިވުން މަޖުބޫރު ވާނުކުރުމަކަށެވެ. އެހެންކަމުން ކޯލިލުމަށް ޤާނޫނުތަކާއި ނިޒާމުތަކުގެ ވަޔާއުސްތޫރުތަކާއި ކަނޑައެޅި

ޒަވާއިދުތަކެއް އެކަށައެޅި އެއަށް ޢަމަލު ކުރެވުމުން އައިސްފައިވާކަމެވެ. އަދި އެޒަމާނުގައި ޓީރިމަންޓުކުރުން އާންމުވި ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ޒަވާއިދުތަކެއް ތަންފީޒު ކުރުމަށް ބާރު އަދި މިންވަރު ވަރަށް ބޮޑުކަން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

5.2.3 ދީނީ ކަންކަމުގާ ކޮލި:

ދީނީ ކަންކަމުގެ ތެރޭ އެކި ތަފާތު ކޮލިތަކެއް ހުރިކަން ތާވަލު 1އިން ދައްކާލައެވެ. އެޒަމާނުގައި ރާއްޖޭގެ އިޤްތިޞާދު ބިނާވެފައިވާ ގޮތުން މީހުންގެ ދިރިއުޅުމުގެ ބާރުތަކު ވަރަށް ދަށްކަން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ. އެގޮތުން ދީނީ ޢިލްމު ލިބިފައިވާ މީހުންނާއި ކޮންމެހެރިވެފައިވާ މީހުން މަދުވުމުގެ ސަބަބުން ދީނީކަންކަން ފުރިހަމަކޮށްދޭކަށް ކޮލިތަކެއް ފަހިވެގެން ރަހުމަތްތެރިކަމުގެ ސަގާފަތުގެ އެކަންކަން ގެއްލިއްޖެއެވެ. ދީނީ ކަންކަން އޮތްގޮތް އެންމެގޮތް މަންފާކޮށްދޭކަށް އުސޫލުތަކެއް ކަނޑައެޅިފައިވާކަން މިފަދަ ކޮލިތަކުން ދޭހަވެއެވެ. އެގޮތުން ނަމާދުކަމާ ލާ ކޮއްތަރި މާލާގައި ލާ ކޮއްތެރި ނަމަވެސް ރާއްޖޭތެރޭގައި އެކަމުގެ ފެންވަރެއްގައި ކަނޑައަޅާ ކަމުގައި (ބަލާ 1، 3، 4) ހާމަކުރައްވައެވެ. އެގޮތުން ދީނީ ކަންކަމަށް ހުރަސްއެޅިކުރުމަށްޓަކައި ދީނީ ނަސޭހަތްތެރިންނަކީ ވަޒީފާ ކޮލިފައިވި ހުރިކަން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ. އިސްލާމްދީނުގައި ކަންތައްތައް އޮތްގޮތާއި އެކަން ކުރަންޖެހޭ ގޮތާއި ހަމަތަކާ ކަންތައްތައް ވެސް މިކޮލިގައި ހިމެނުނެއް އެނގެނީ ދީނާ ޙިލާފު (1994) ހާމަކުރައްވައިފައިވާ ބަޔާންތަކެވެ. އެބުރުތަކުގައި ބައިތާ ކޮންފައިވާ ރާއްބާރާއި ޖަނަވާރުތަކާއި އަދި ފަނުން ބެލުމާއި ގާތުގާތުމާއި އަދިއްޔާ ފިރިހެނުންނަށް މަސްހުރި ތިބުނު ވާނުކަމުގައި މިސްކިތް މިސްކިތުގެ ވަޒީފާ ދިރާސާކުރާފަރާތްތަކުގައި މިސްކިތުގައި ފަސްއިދު ބަންދުކުރުމައި ނަމާދުކުރާން ވާނުކަމުގައެވެ. މިފަދަ އިބާރާތްތަކުން ދީނާމެދު އެޒަމާނުގައިވެސް ދީނީ ކަންކަމަށް ހުރަސްއެޅިކުރުވަން ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ކަނޑައެޅިކަމުގެ ކުރިއަށް ދުވަސް އެކަންކަމުގެ ކަނޑައަޅައި ވަކިއުސޫލުތަކެއް އެކަނޑައެޅިފައިވާ ކުރާކަމެވެ. ކޮލިތަކުގައި އުރުވައިވަނީ ހަމައްކަނީ ކޮށްދޭ އިހުސާނުގައި އެކަށީގައި ނުހަކާ މިފަދަ ހިފާނާތަކެއް އިޖާބަކޮށް ރަހުމަތްތެރިންނާހަމައް ޒުވާބުގާނުގެ ކޮލިފުޅުގެ ވަސީލަތް ބޭނުންކޮށްގެން ކަމެވެ. ރާއްޖޭގައި އެދުވަސްވަރު އަދި އާދަކާދައާއި ދިރިއުޅުމުގެ ބާރުތަ ނިޒާމުތަކުގެ ފަރާތުން ގެޖެހެނީ ހުދުފައިނުތަކުގެ

ސަރަހައްދުން ބޭރުކަމުގެ ފަރާތުން ރައްޔިތުންގެ ހައްޤުތައް ހިމާޔަތްކުރުމަށް ކަންތައްތަކެއް ރާވާ އިންތިޒާމް ކުރެވިގެން ލިބޭ ކޮލިޓީއެއްކަން ޔަޤީންކުރުން އެނގެއެވެ.

5.2.4 އިންގްލަންޑް އަދި އަންގަނޑާ ކޮލިޖް:

ރަސްމީކަންކަމުން ކޮލިފިކޭޝަން ހުރިން އިތުރު ކޯސްތަކުގައި ހަރުކަށްވެސް މިނިސްޓަރީން ފުރަޤަ ކުރިމަށްލުމަށް. އެކޯސްތަކީ ރަސްމީ ކަންކަމުން ދަރަޖަ ދިނުމަށް ލެވެލް ކޯސްތައް ކަމުގައި އަދުދަދު ޝާކިރު (2009) ހާމަކުރައްވައެވެ. މިގޮތުގައި ހިލޭނި ރަސްކަމުން ކޮލިޓީ ދުވަހުގެ ކުރިއަރުވާއި ފެންނަށް އަސާސީ އިޤްތިސާދީކަރާއި ޤައުމީއިޤްތިސާދީ އިޤްތިޞާދުކުރަމުން ވާ ކޮލިފިކޭޝަން. އަދި (ތާރ 5،1) ހާމަކުރައްވައި ޖާރީކުރުމުގައި ރަސްމީ ފެންވަރު ވިޔަފާރިތަކުން ދަރުވަރު ހިނދުން އެކަން އެންމެކަން އިންސާނުގެ ގޮތުން ވެސް ކޮލިޓީ ކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން މިދިޔަޝާއިން ހާމުން އެއްކަމަކީ މިޖާހަންޓާ އެއްވެރިއިން އެޖާގަހުގައިވެސް ކަންކަމުން ދަރުވަރުތިއްސުން އެންސަކަމެވެ. ކޮންމެ ދުވަސްވަރުއެއްގައި ވެސް ވެރިކަން ހިންގުމުގެ ސިޔާސަތު ގެންގުޅޭ އެދުވަސްވަރަކާ ދިރިއުޅުމުގެ ހާލަތު ގުޅުވައިގެންކަން މިދިޔަޝާގެ ހިތްވުން ފުރަގަކުރެވުނެވެ.

5.3 ރާއްޖޭގައި ކޮލިފިކޭޝަންތަކުގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުމާއި ސަރާފީ އުސޫލު :

ދިވެހިރާއްޖޭގައި ތަފާތު ނަންނަމުގައި ޚިދުމަތްދާ ތަފާތު ކޮއްރަޔަށް އެކޮއްރެއްގެ ބާވަތުން އެކޮއްރެއްގައި ރައްޔިތުން ބައިވެރިވުމާ ސަރާފީ އުސޫލުތަށް ހިފެހެއްޓުމަކަން މިދިޔަޝާ މުހިއްބަން އަދިއިރު އެނގިފައިވެއެވެ. އެގޮތުން ދިރާސާ ތަޢުލީމުދިނުމަށް ވާ ކޮލިޓީގައި ދިވެހިން ބައިވެރިވުމަށް ރަސްކަމުގެ ކޮލިޓީގައި ކުރާ ކަންތައްތަކުގައެވެ. (ތާރ 3،2)، އަދުދަދު ޝާކިރު (2009) ހާމަކުރައްވައި "ރަސްކަމުން ކޮލިޓީ ދުވަސް " މުތި ރާއްޖޭގެ ރައްޔިތުންނަށް އަންގާކަމުގައެވެ. އަދި އެދުވަހަށް ތަޢާރަފުވުމުގެ ކުރިން ބައިބަހަށް ކަންތައްތައް ބާރަލައިގެން ރައްޔިތުން ބައިވެރިވުމާއެކު އެކަންތައްތައް ކުރިޔަށް ގެންދާކަމުގައެވެ. އެހެންކަމުން ސަރާފީ ކަންތައް ބިނާވެފައި މިވަނީ ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރި ވުމައި ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން އެކަންކަން ކުރުވާ ގޮތެއްގެ މަތިންކަން

މިދިރާސާއިން ދޭހަވެއެވެ. ތަސްވީރުއާއި ފޮޓޯނިއުސްކުރާ ނިވޭރުންތަކުން އެކަމުގައި ތައްޔާރުވުން އެބާ އުޅުން މިކަމުގެ ހުރިކަކަން ފެނެވެ. އަދި ތަސްކާރުއާދޭ އެންމެ ސަބަބަކީ ކަންތައްތައް އުނގެނިގެންވާ ކޮޅި ކަމުގައިވީ ތަސްކަމުގެ ހައިބަތު ދެއްކުމަށްޓަކައި ތައްޔާރުވުން ކުރާކަންތައްތައް ކޮށްފުރުގެ ތަސްވީ ހަރަކާތް ގެޔަށްފެނުނެވެ. ދެރަސްކަމުނޑެން ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ އުސޫލުތައް ތަފާތުކަން ތަކުރާރުވެ 5، 6 ނަ ދިރާސާގެ ހޯދުން އެނގެއެވެ. ނަމަވެސް އެއީ ޖަމާނަ އަދި ބަދަލުވި ގުޅުގެންކަމުގައި ބޮޑުވެއެވެ. އަހުމަދު ޝަފީޤު (2002) ، (ޖަދު3) ގެ ބޭނުމުން މިކަން ހާމަވެއެވެ.

އިންޓަވިއު ކުރުވުން ހުރިހާ ބޭފުޅުންވެސް އެއްބަސްވެފައިވާ ގޮތުގައި "އިލްމާއި ފަނޑިތަ" ދިނުމަށް ކާ ކޮލިބަކުގެ ފުރާގައި ތައްޔާރުންގެ ބައިވެރިވުމާ ސަގާފީކަންބައި ހިފެހެއްޓި ހަމައެކަނި ތަސްކަމުގެ ކޮލިގެއެވެ. މި 5 ބޭފުޅުންގެ ޚައްޞާމުން އެނގޭނީ އިލްމާއި ފަނޑިތަ ދިނުމަށާ ކޮލިބަކުގެ ފުރާއިން ތަސްކަން ފެތޭ އެހެނިހެން ކޮލިބަކުގައި އެންމެ ތައްޔާރުންގެ ބައިވެރިވުމުގެ އަދި ސަގާފީ ކުލިވަރުބަކުން ގެންގުޅެފައި ނުވާކަމުގައެވެ. ސަބަބަކީ ސަރުކާރުން ނުވަތަ ވެރިކަމުގެ ފެހުމުން އަރުވާ އިލްމަބަކަށް ވާޖި ކޮންމެހެން ތައްޔާރުން ބައިވެރިވާން ނުޖެހިކަމުގައެވެ. ރާއްޖެ ބުރަގެ އަޅުގަބަހާއި ރަނގަޅުގެ ތައްޔާރުން ސަލާހިއްޔަތުގާއި އިންސާފާއި އަދާލަތު ގާއިމުކުރަން ހަމަ ކަންގަޅި ބަޔަކުންނާއި ހިތުގެ ބަޔަކުންނަރުކާ ކޮލިގައި ސަގާފީ ކަންތައް އުނގެނިފައިވާ ސަބަބަކީ އެކަންކަމަށް އިލްމަށް ދެގޮތުބޭރު އަރިހުގައި ދެކޮޅުވާ އިންސާނާދޭން ކަމުގައިވެސް މި 5 ބޭފުޅުން ހާމަކުރައްވައެވެ. ރިވާގައި މިފަދައިން ފާހަގަކޮށްފައި ނުވާނަމަ ސަބަބުން މިޔަދުގެ އަކީގައި އިލްމާއި ދިނުމަށް ކާ ކޮލިބަކުގެ ފުރާގައި ތަސްކަމަށް ކޮލިބައް ފާވައި އެހެން ކޮލިބަކުގައި ތައްޔާރުންގެ ބައިވެރިވުން ނުނަބަހާއި ސަގާފީ ކުލިވަރުބަކުން ދޭހަވެއެވެ. އަދި (ޖަދު 4) ހާމަކުރައްވައި އެއީ މިޖާގަހެރިކަމާ ތައްޔާރުވުމުގެ ވާރިސުން އަރުވައިލީ ފަސްކާރުބަކު އެބޮޑުން ފަދަ ކަންކަމެވެ. އެކަންކަން ކުރުމުގައި މާބޮޑު ތައްޔާރުންގެ ބައިވެރިވުމުގެ އަދި ކުލިވަރުބަކުން ވެސް އެކަމުގެ ސަގާފީ ކަމުގައި ހާމަކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން ތަސްކަމަން ކޮލިފުޅުގައި ދިރާސާކުރުމާ ސަގާފީ އުސޫލުތަކަށް އެޖާގަ ގައި ވަރަށް މަތީދަރަޖައެއްގައި

ގެންގުޅުއްވާކަން ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އަދި އެކަމުގައި ހުރިހާ ރަސްކަލުން ގެންގުޅުއްވާ ސަގާފީ ކަންތައްތައް އެއްގޮތް ނޫންކަން ތާވަލު 5 އަދި ތާވަލު 6 ގައި ފާހަގަ ކުރެވިފައިވެއެވެ.

މިކަމުން އެނގެނީ ޢިއްޒަތް އަދި ރަސްކަލުންނާއި ދަރަޖަ ގަވެށި ކުރުމަށްޓަކައި ކުރާކަމެއްކަމާއި އެކަމުގައިވެސް ހާއްސަ އުސޫލުތަކެއް ގެންގުޅޭކަމެވެ. ރަސްގެފާނަށް އިއްޒަތް ދިނުމަށް އެޖަމާޢަތުގައި ޤަވާއިދުތަކެއް އެކަށައެޅިފައިވާކަން ވެސް (ޝަކުލު 3) ގެ މައުލޫމާތުން ދޭހަވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ (ޝަކުލު 1) ހާމަކުރައްވަނީ "ރަސްމީ އިއްޒަތުގެ ޤަވާއިދު" މިހެންނާ ޤަވާއިދުތަކެއް އެކަށައެޅިފައިވާ ކަމުގައެވެ. އެގޮތުން ރަސްކަލުގެ ބަރުމާއި ރަސްކަލުނާ އިންތިޒާމުކުރުމުގެ އިއްޒަތްތާއި ރަދުންއިސްކުރާ ދުވަހުގެ އިއްޒަތް އަދި ރަސްކަލުން ކޮލިފުޅުން، ރަދުން އިއްޒަތުގައި ވަޒީރުންނާއި ބޮޑުބޭކަލުންގެއާއި މިގޮތުގެ އިތުރުން ރަދުންގެ ހުދުންކޮޅު ހުރިހާ ބަޔަކުގެ ޤަވާއިދުތައްވެސް އެކުލެވިފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން ވެރިކަމުގެ ފަރާތުން ޒާތުގެ ނަތީޖާ ރަސްކަލުން އިއްޒަތްދިނުމުގައި މިހާ އަހަރެމެން ސަގާފީ ކަންތައްތައް ހިނގަމުން ގޮސްފައިވަނީ ވަކިއުސޫލުތަކަކުން ކަމާއި ޤަވާއިދުތަކެއް އެކަށައެޅިފައި ހުރުމުގެ ސަބަބުން ކަމަށް ދެކިވެއެވެ. ކޮލިގެ ބާވަތުން ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުމާއި ސަގާފީ އުސޫލުތައް ގެންގުޅުމަށް ވަނީ އެކި ގޮތްގޮތަށެވެ. ރަސްކަލުގެ ކޮލިގައި ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުން ލިބޭނެ ހުރިހާ ގޮތަކަށް ސަގާފީ ކަންކަން ހުރި ރަސްކަލުގެ އިއްޒަތްތެރިކަމަށް އަދި ދަރަޖައި ހައިބަތު ހާމަކުރުމަށްޓަކައި ރަސްމިއްޔާތު ވަރަށް ކުރިމަތި ކޮށް ގެންގުޅުއްވާކަން މިރާޖުގެ ހުރުމުން އެނގެއެވެ (އަހުމަދު ޝާހިދު 2009). އަދި މިކަންކަން ގެންގުޅުއްވަނީ ރައްޔިތުންނާއި ވެރިކަމާއި އޮޅު ގޮތަކަށް ފެނިގެންދާ ގޮތުގައި ކަންތައް ރާވާގެންނެވެ. އެހެންކަމުން ޤަވާއިދުތަކުގައި ކޮށްޖެހޭކަމާއި ދިދަނަގާނޭ ގޮތާއި ބަޑިޖަހާނޭ ގޮތް، އެދުވަހުގެ ވަށްކަރުން ތިބޭނޭގޮތް ހާމަކުރައްވާފައިވުން ސަގާފީކަންތައްތަކާއި އިއްޒަތްދިނުން ގެންދަނީ ދަރުވަތުން ހަމަޖެއްސާފައިވާ އުސޫލެއްގެ ދަށުންކަން އެނގެއެވެ. އެހެންކަމުން ރައްޔިތުން އެކަމުގައި ބައިވެރިވާ އުޅޭގޮތުގެ ޤަވާއިދުތައްވެސް އެކަށައެޅިފައިވާ ކަމެކެވެ. އިއްޒަތު ދިނުމުގެ އިތުރުން ލިބިފައިވާ އެހެންހެން ކޮލިތަކުގެ ދީނީ ކަންކަމަށް ހާއްސަކުރާ ސަލާމްގެ ޤަވާއިދުތަކާއި ދީނީ ނަސޭހަތްތެރިންގެ ތެރޭގައި ކަންކަމަށް ކޮލިފަދައި ހުރިކަން ފާހަގަ

ކުރެވުނެވެ. އަދި ދިވެހިންގެ ދަތުރުފަތުރު ހިނގާލުން ފަހުމަށް ބޭރުގެ ބަޔަކުމެދުވަރުބަކައި ޑޮކްޓަރުގެ ނަމުގައި ކޮލިފުޅުވެފައެވެ(ބާބާގެ ޑޮންމަހިރު 1993). އިޤްތިޞާދީ އަދި ދީނީ ކޮލިތަކުގައި އުކޮއްދަށާ ގެޓޭގެތީން ސަރުކާރު ކަންކަން އުނުލުވިފައި ފުރި ރައްދުތީން ޝަހުރުގެވުރި ކުރެވުމުގެ އިތުރުން ވަކި އުސޫލުތަކާއި ގަވާއިދުތަކެއްގެ ދަށުން އެކަންކަން ކުރުވުން ކަމަށް ބެލެވިދާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އުސޫލުތަކުގެ ބާވަތުން އުސޫލުތަކުގައި ސަރާހަ އުސޫލުފަސް ހިފެހެއްޓުމަގައި ގަބޫލުކުރެވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ މިއިން ކޮންމެ ކުއްލިޔާ ފަސް އުސޫލުތަކުގެ ޖާގަގައި ހުއްޓަ ކުރިއްކަންފަސް ދޫކޮށްލެވެ.

5.4 ކޮލިފުން ހުއްޓާލުން :

ރާއްޖޭގައި ތަފާތު ނަންނަމުގައި އަދި ތަފާތު ކަންކަމުގައި ކޮލިފުޅުވެރިވި ނަމަވެސް ޤާނޫނުތަކުގެ އުފެދި އެ ޤާނޫނުތަކުގެ އިސްލާހުކުރުމުން ތަފާތު ގޮތްގޮތަށް ބަދަލުވަމުން އައިސް ކޮލިފުން ހުއްޓުވައިލެވުނީ 1979 ގައެވެ. (ބަލާ 1) ގެ ބަސްތިރިގޮތުން އެނގޭނީ ރާއްޖޭގެ ވެރިކަމުގެ ނިޒާމަށް އައިބަދަލާއެކު މިހާރުގެ އާދަކާދައާއި އުޅުމަށް އަދި ހުކުމްތިރިކަމާ ގުޅިގެން ކޮލިފުން ހުއްޓުވައިލާކަމުގައި (ބަލާ 5) ހާމަކޮށްދެއްވައެވެ. ރަސްކަން ބަދަލުވެ ޖުމްހޫރިއްޔާތަކުންމަތީ ވެސް ކޮލިފުން ހުއްޓުން ސަމާބާއްކަމުގައި (ބަލާ 3) ހާމަކޮށްދެއްވައެވެ.

މިދިރާސާއިން އެނގޭނީ 1968 ގައި ކޮލިފުމުގެ ޤާނޫނުގެ ހާސްވެފައިވާކަމެވެ. ނަމަވެސް ކޮލިފުމުގެ މައްދާތައް އެކިދުވަސްވަރު އެކިބަދަލުތަކާއެކު އިސްލާހުތަކާއި އައިސްލެއިވާ ކަމުގައި (ބަލާ 1، 2) ހާމަކޮށްދެއްވައެވެ.

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ1 (1980) ލިބިފައިވާ މައުލޫމާތުގެ އިތުރުން އިންޓަވިއުކުރުވުނު 5 ބޭފުޅުންގެ ތެރެއިން 3 ބޭފުޅުން ވިދާޅުވަނީ އެންމެފަހުން ރާއްޖޭގައި ކޮލިފާފައިވަނީ ޖިނާޔަތްތެރިންނުގެ ގޮތުން ހިފާގެ ކަމަށެވެ. އަދި 1979 ގައި ޤާނޫނު އުފައްދާ ވަކި މީހުގެ އަތުން ހިފާގެކަން ނުގުޅުގެ ގޮތުން ހިފާގެކަމުގެ ޖިނާޔަތް އުވާލުވުނު ކަމުގައެވެ. މީގެއިތުރުން (ބަލާ 5،2) ހާމަކޮށްދެއްވަނީ ޖިނާޔަތް އެއްވެސް މީހެއްގެ އަތުން ނުގެނެ

އެއްބަސްނުވުން ކަމުގައެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި ޚިލާފު ކޯޑުތަކާއި ގޮތްތަކާއި އަދި އަދަބުތަކާއި ފަސްކޮށްކަމުގައިވެސް ހަމަހަމަކޮށްކަމުގައެވެ. އެހެންނަމަވެސް (ބައި 4) ހަމަކަރުދާސް ގޮތެއްގައި ކޯޓުތަކާއި އިސްލާމް ދީނުގައި ސިޔާސީ ކަމެއްވެ.

މިބާބުގެ ބުނުންތަކުންނާއި ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ (1994) ން އެނގިގެންދިޔައީ 1979 ފެބުރުއަރީ 16 ގައި ޤާނޫނު ނަންބަރު 21/79 ގައި ކިޔާކަމުގެ އިސްލާމް ދީނާމެދު މީހުންގެ ތެރެއިން މިހާރު ދިރިއުޅޭގައި ދިރިހުރި މީހުންގެ ކިބައިން ކިޔަވާކަމުގެ އިސްލާމް ވަކިކުރުމަށް ޤާނޫނު ނެތް ފާސްކޮށްފައިވާކަމެވެ. އެހެންކަމުން ބައެއްބޭފުޅުންގެ އިންޓަވިއުތަކުން ކިޔަވާކަން ނެގިފައިވަނީ 1979 ގެ ފެބުރުއަރީގެ ފަހުން ޤާނޫނު ފާސްކުރިގެން ކަމުގައި އެބަރަބަރު ބަޔާނުކުރި ކަމަށް ބުނެވެ.

މިދިރާސާ ނިމުމަކާއި ހަމައަށް ޓާސްކްފޯސްކޮމިޓީން މިއަހަރުގެ ޖުލައި ދުވަހުގެ މުނާސަބަތުގައި ބޭއްވި ޖަލްސާގައި މިއަދުގެ ރައީސުލް ޖުމްހޫރިއްޔާ މުޙައްމަދު ނަޝީދު (2010) ވިދާޅުވެފައިވަނީ ދިވެހިރާއްޖެއަކީ ދިވެހި ރައްޔިތުންނާއި އަދި ސަރުކާރަށް އިނގިރޭސިބަސްކަމާއެކު ދިގުމުއްދަތެއްގައި ޚިދުމަތް ކުރައްވާފައިވާ ބުރުނުނަސް ކޯއްޗެއް ނުވަތަ ޝަރަފެއް ހާއްސަ ނުވަތަ ތަޖުރިބާ އެތުވީމަ ސަރުކާރުން ވިސްނާ ފަށައިގަނޫނުވާކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން އިސްލާމް ދީނުގައި ކޯޓުން އަމީން އިސްތިއުމާރީ އުޅުން ކުރެވިގެންދެއެވެ.

ހަވަނަ ބައި

6. ނިންމުން:

މިދިރާސާގައި ބަލާލެވުނު ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި ކޮލިޖުގައި ކޯބާކަމާއި ކޮލެޖުގެ ވައްތަރުތަކާ އަދި ކޮލިޖުދުގައި ތަޢުލީމުން ބައިވެރިވެފައިވާ މިންވަރު، ސަލާމަތީގޮތުން ކުރެވޭ ކަންތައްތައް ހިމެނެއެވެ. ކޮލިޖުތަކަށް އިއްޖެހުމުގެ ގޮތުން ދެއްވާ ތަފާތު އިޙްތިރާމް ކުރުމަށް ކުރެވިދާނެ ކަމާ ރަސްމީކުރެވިފައިވާ ކަންތައްތައް ކުރުމުގެ ދެން އެފަދަ ކަންތައްތައް ކުރުމުގެ އުސޫލުތަކެއް ގެންގުޅޭ ޢިބާރާތްވެއެވެ. ހޯއްދަވާފައި ރަސްމީކުރުމަށް އިސްލާމީ ރަސްމީކުރުމުގެ އިޖުތިމާޢީ މަރުކަޒުތައް ހެދުމަށް ފެނިގެންދާނެ ސަލާމަތީ އުސޫލު ތަރުބިއްޔަތު އެކަށީގެންވާ ކުރުވުމަށް މިންވަރު ދެނެގަތުމެވެ.

މިދިރާސާ އަށް ލިބުނު މައުލޫމާތުގެ އަލީގައި ދާދިކުރީގެ ކޮލިޖުތަކަށް އެކިރާއްޖޭގައި ވެރިކަމުގައި ހިފާޔާތަކާއި ތައުލީމުދިނުމާ އެއްގޮތަށް ޤާނޫނީ ގޮތުން ބައެއްބަޔަކު ކަންތައްތައް އަދާކުރުމަށް ތަޢުލީމުދިނުމުގެ ކަމުގައި ފުރިހަމަކޮށްދޭ ވަސީލަތް ގާއިމު ކުރިއަރާފައިވަނީ. މިކަމާގުޅޭގޮތުން ލިޔުންތަކުގެ ބޭނުންތަކުން ހޯދުން އެންގެވި ކުލިޖުމާއި ކޮލިޖުގެ ތަޢުލީމުގެ އަދި ކޮލިޖުދުގައި ތަޢުލީމުން ބައިވެރިވެފައިވާ މިންވަރާއި ސަލާމަތީގޮތުން ކުރެވޭ ކަންތައްތައް ހިމެނެއެވެ. އެގޮތުން ކޮލިޖުގެ ތަޢުލީމީ މަރުހަލާ 4 ބަޔަކަށް ބަހާލެވި އެބައިތަކުގެ ތެރޭގައި ކޮލިޖުގެ ބަލާލި ތަޢުލީމީ ހިދުމަތްތަކުގައި ވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން މަރުހަލާ ހަތަރުބައިގެ ގޮތުގައި ކޮލިޖުގެ ތަޢުލީމީ ބަހާލެވިފައެވެ. އެ ހަތަރުބައިގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ރަސްމީކަމުގައި ވާވަރަށް އިޖުތިމާޢީ ރަގަޅު ދިނުމަށްވީ ކަމުގައި ރިޢާޔަތް އިސްލާމީދީން ލިޔުމާއި ހިސާބު ދިނީ ކަންކަމަށް ހުށަހެޅުއްވުމުގެ ކަމުގައި ތަރުބިއްޔަތު ކުލިޖުތަކުގައި ހުރިކަން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ. އަދި އެޖަމާޢަތުގައި ދިވެހިންގެ ދަރިވަރުންގެ ހުރިގޮތުން ފުރުޞަތު ބަލައިލުމުގައި "ތަރިކާޒީ" ގެ ނަމުގައި ކޮލިޖުތަކުގެ އަޅުގަނޑުމެންގެ ތަރުބިއްޔަތު ރަނގަޅުތަކަށް ތަޢުލީމް ސްކޫލުތަކުގައި އިސްލާމީ އަދަބުތަކާއި ގުޅުންހުރި "ކަންތައް ކުޅި" ކިޔާ ކުޅުންތަކާއި، އެކަމަށްވާގޮތުން ބޭނުމަށް އިސްތިޢުމާލު ކުރެވިފައިވާކަން މިދިރާސާއިން ދެނެގަނެވުނެވެ. ހަމައެހެންމެ އެންމެފަހުން ކުރަމުންގެންދާ ގުޅުމެއް ކުރަނީފަށް ކޮބައިތަކުގައި ދެނެގަނެވުނެވެ. އެހެންވީމާ މަޤުސަދަކަށް ނަން ދީފައިވާ މަސައްކަތްކުރަން

ހަވާލުކުރެވުމުން ގޮސްފައި ވަނީވެސް ކޯޓުތަކުގެންކަމެވެ. ފެށިކަމުގެ ޤަރާރުން މިފަދަ ކަންތައްތައް ރާވާ އިންތިޒާމުކޮށް ވަކި އުސޫލުތަކެއް އެކަށައަޅާފައިވުމަކީ ފެށިކަމުގެ ނިޒާމު ގެފާޅުން ރައްޔިތުންނަށް ބޭނުންވާ ހައްގުތައް އަދާކޮށްދިނުމުގައި އަހައްމިއްޔަތެއް ދީފައިވާކަން މިދިރާސާއިން ދޭހަވެއެވެ.

އިޖުތިމާޢީ ތަރައްޤީ ދިރުމުގެ އިތުރުން ކޯޓުތަކުން ދިރާސާކުރުމުގެ ހާލަތު ދޭހަވެދޭ ކަންކަމުގައިކަން މިދިރާސާއިން ވަރަށް ބަސްދެއް ހާމަވެއެވެ. ރައްޔިތުންނާ ފެދިކަމާ އާއި ގާތުކަން ފެންނަގޮތުގެ ދައުރުގެ މަޖިލިސް ކޯޓުތަކުގެ ކަންތައްތައް ރާވާފައިވާ ކަންއެނގެއެވެ. އަދި ރަސްކަން ވިހަވައި އުޅެނިވުން ކޯޓުތަކުގައިވެސް ސަރަޙައްދުން ހިނގަން ގެންގޮސްފައިވާ އުސޫލުތަކުގެ ބާވަތުން ސަރުކާރުން ކަނޑައަޅާފައިވާ ހިސާބުން ބެލެވެއެވެ. މިދިރާސާއިން ފާހަގަކުރެވުނު އުޖާލާގައި ރައްޔިތުން އެއްބަޔަކާއި ޝަރުޢީ ކޯޓުތަކުގެ ގޮތުން ކަންތައްތައް ރާވާ އިންތިޒާމު ކުރި އެކަންތައްތައް ޝަރީޢަތް ދުވަހާއި ފަސްދުވަހު ކަނޑައަޅައި ރައްޔިތުންނާ އެކަން އަންނަ ޝަރީޢަތް ޝަރީޢަތަށް ޝަރުޢީ ކޯޓުތަކުގެ ނިޔާކުރެވުނު ޝަރުޢީ ޤަޟިއްޔާ "ރައްޔިތުންގެ ސައްކަތް" ޝަރީޢަތާއި ހިންގުމުގެ ދިރިއުޅުމަކީ ބާރުތަކަށް އަސާސީ ކަންތައްތަކެއްވެސް ހިމާޔަތް ދެނެގަންނަވައިދެއެވެ. ހަމައެހެންމެ ގާނޫނުތައް ހެދުން ދިރާސަތަކަށް ރައްޔިތުންގެ ބައިވެރިވުމުގައި އެޤާނޫނުތަކުގެ ބަހާނުކުރަމުން ފެށުމުން ކޯޓުތަކަށް ބަދަލު ތަކާއި ތަނުގައި ފެނިއްޖެ. އެބޮޑުން އެކުލަވާލަން ޤާނޫނުގެ ހުރި އެޤާނޫނުތައް އިސްލާމްދީނުގެ އަދި އެއަށްފަހު އެޤާނޫނުތައް އުފެދުނީމާއި ނިޒާމާއި އޭރުގެ ޤާނޫނުއަސާސީއާއި ސަރަޙައްދީ އެއް ޖަމާޢަތްތަކުން ޝަރީޢަތުން އެއީ ކޯޓުތަކުގެ ކަންތައް ހުސްޖެހިފައިވާކަން 1979 ވަނަ މިދިރާސާއިން ހާމަވެއެވެ. އެބޮޑުން ގައި ރާއްޖޭގައި ހުރި ޤާނޫނުތަކުން ކޯޓުތަކުގެ މާއްދާ ފަހި އުވާލައްވާފައެވެ. މިދިރާސާ ހަމަން ފުރުމުގެ ޝަރީޢަތުގައި ކޯޓުތަކަށް ހަމައެކަނި ބަސްކަނުގައި ޝަރީޢަތް ކުރުންނެވެ. ނަމަވެސް މިދިރާސާ ހަރުނިމުމުން އުނގެނި ކޯޓުތަކާއި ހަމައެކަނި އިޖުތިމާޢީ ކަންތައްތައްގައި ނުހުނަކުރެވެ. ދިރިއުޅުމުގެ ހާލަތު އިޖްތިމާޢީ ކަންކަމަށް ގެނެވޭފައިވެއެވެ. ވީމާ މިދިރާސާއިން ކޯޓުތަކުގެ ސަރުކާރުގެ ބާރު ރަނގަޅު ކަންކަން ދެނެގަނެވިއްޖެއެވެ.

6.1 ރިކޮމެންޑޭޝަން:

ކޮޕީރައިޓަކީ ރާއްޖޭގެ ވެރިކަން ރަސްކަމުގެ ގޮތުގައި އޮތް ޒަމާނުގައި ކުރަމުން އައިސްފައިވާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން ދިވެހިންގެ އާދަކާދައާއި ސަގާފަތުގައި އުނގެނިފައިވާ ކަންކަން އިތުރަށް ކުރިއެރުވުމަކީ ދިރާ ގުޅުންހުރި ފަރާތްތަކަށް އިތުރަށް މައުލޫމާތު ހޯދުމަށް ފަހިވެދާނެ ވަރަށް މުހިއްމު ކަމެކެވެ. ކޮޕީރައިޓް އާދޭ މާއްދާގައި ކަމުގައިވިޔަސް މިފަދަ ދިރާސާއެއް ހެދުމުގައި ރާއްޖޭގެ އަސްލުތަކުން އިތުރު މައުލޫމާތު ލިބުމަށް އުނދަގޫވާނެ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން ރާއްޖޭގައި ކޮޕީރައިޓާއި ގުޅޭ ސަގާފީ އުސޫލު ބައެއް އިތުރަށް ގެންގުޅުއްވާތީ ރާއްޖޭގެ ތާރީޚީ ސަގާފަތުގެ ތަރުއީންވާ ކަމެއް ހެދި މައުލޫމާތު ބޭނުންކުރަމުން މިފަދަ އެއްސޫ ދިރާސާއެއް ހަމައިން ފުރިހަމަކޮށް ވިއްކާ ބޭރުގެ ކަމެއްކަމުގައި ދެކެވެ. އަދި މިދިރާސާގައި ހުރުން ހުރިހާ ކޮޕީރައިޓް އިސްލާމްދީނާ ސަގާފަތާއި ހިސާބުން ފުރިހަމަކުރެވޭނެ. އަދި ރާއްޖޭގެ ބެހޭގޮތުން ސޮސައިޓީ އާއި ސިނގާޕޫރު ބައެއް ތަފާސްހިސާބު ބޭނުންކުރުމާއި ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން މިހެން އެގޮތް އަސްލު ދިރާސާކުރަމުން ދަށްވެފައިވާ ކަމަށެވެ. ސާއިޓްތައް ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ކޮޕީރައިޓް ބާރުއަޅައިދޭ އަކުރުބޮޑު ތަޢުލީމީ އުސޫލުން ހުރިހާ ބޭފުޅުންނަށް ދަނެގަތުމަށް ކޮޕީރައިޓާބެހޭ ޤާނޫނުގެ މުހިންމު ކަމެއް. އަދި ކޮޕީރައިޓް މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ތަފާސްހިސާބަކީ ޤާނޫނީ ގޮތުން ފުރިހަމަ ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޤާނޫނީ ހަރަކާތްތަކުގައި ބެލުމެވެ. ނަމަވެސް ބިނާވެފައި ވާގޮތުން ކޮޕީރައިޓް ނަގައިގެން މުޖުތަމަޢުގައި ދެމެހެއްޓުމުގެ ކަންތައް ހޯދުމަށް ހިއްސާކުރާނެ ކަމަށް ދެކެމެވެ.

ކޮޕީގެ މައްސަލަ އިންޓަރނެޓް ދެމެހެއްޓުމުގެ ބާރު ދިނުމަށް އިޖުތިމާޢީ ތަރައްގީއަށް ނުފޫޒުވެއެވެ. ނަމަވެސް މުޢާމަލާތު އަމިން (1372ހ) ގެ މަޚްޠޫޠާތުން ޖުމްހޫރީ ކޮޕީރައިޓްވާ ކަންކަން ބަރަބަރުއެވެ. އެހެންކަމުން އިތުރު އެހެން ދިރާސާ އަދުން ޖުމްހޫރީ ކޮޕީރައިޓް ބައިތިއްބައި ފެށި ވަރަށް މުހިއްމު ކަމެކެވެ.

ރިފަރެންސް ލިސްޓު:

ހަބީބާ ހުސައިން ހަބީބު. (1995). ބާރިޒަން އަވަސް ކަލިމާ. މާލެ: ދިވެހިރާއްޖެ.

ހަމްދޫން. (2008 ފެބްރުއަރީ 13). ސްޕީކަރުނާ ސަރުކާރުން އަންގާ މަތީ ޝަރުޠުގެ އެވޮޅު ރައީސް މައުމޫނަށް ދެއްވައިދީ. ހަވީރު، ސ. 1.

ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް. (1980). ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ 1. މާލެ: ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް ގެއިދާރާ.

ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް. (1994). ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ. މާލެ: ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް ގެއިދާރާ.

ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް. (1998). ދިވެހިރާއްޖޭގެ ޤާނޫނުއަސާސީ. މާލެ: ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް ގެއިދާރާ.

ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް. (1351). ދިވެހިރާއްޖޭގެ ގާނޫނީ ހަރާމް. މާލެ: ރައްޔިތުންގެ މަޖިލިސް.

ބާބަޔާ ދަންމަރިކް. (1993). ދިވެހިއާދަކާދަ . މާލެ: ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު.

ކިތޭގަކަމަން ކޮލިފަޅުވައިދީ. (1975، އެޕްރީލް 21). މުންސަލަބް. ސ. 1-12.

އަހުމަދު ޝާކިރު. (2004). 20 ވަނަ ޤަރުނުގެތެރޭގައި ދިވެހިރާއްޖެ 1. މާލެ: ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު.

އަހުމަދު ޝާކިރު. (2009). ވިހިވަނަ ޤަރުނުގެ ހަމަނު ރަސްކަލުން. މާލެ: ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު.

އަހުމަދު ޝަފީޤު. (2000). ރަސްކަލަކު ކޮލިފުން. ދަންފުޅި، 1 (6)، ސ. 88-90.

އަހުމަދު ޝާކިރު. (2003). 20 ވަނަ ޤަރުނުގެ ތާރީޚުގައި ދުނިޔޭގައިވާ ސަޤާފީ އިޖުތިމާޢީ ބަދަލު1 އައްސަލާމްގާން މުޙައްމަދު
އިމާދުއްދީން 6 ވަނަ. ފެށުވާނު، 295، ބ. 26.

އަހުމަދު ޝަފީޤު. (2002). މުޙައްމަދު ޝަމްސުއްދީން ރަދީފް 3. މާލެ: ދިވެހިރާއްޖެ.

އިބްރާހިމް ޝިހާބް. (1965،އޮގަސްޓު 9). ސާހިބުއްދައުލާ ސުލްޠާނު އަމީރު އިބްރާހިމް ނާސިރު ރަންނަބަނޑޭރި
ކިލެގެ މާތް އަރިއަހާން. ވިއްސާރި މިއަދު، ބ.1.

އަލީ ޝަމީމް. (2010). އިންމި ދިރާސާ ކުރުން {އެޕްލައިޑް ކޮރިއާސް} މާލެ: ފެކަލްޓީ އޮފް އާރޓްސް.

ރީ. ސަވާސަނާކަރ. (2010). އަސްއަލް ރިވިއު އޮފް އެސްތެޓިކް ހިލާކޯ. ޢުރުވަރސިޓީ އޮފް ކިލާކޯ.

މުޙައްމަދު އިސްމާޢީލް. (2007). ދިވެހިއަދަބުގެ ތަރިކައިގެ ދިރާސާއެއް 4 މާލެ: ނޮވެލްޓީ ޕްރިންޓިންގ އެންޑް

މޫސާ އަލީ. (1994). ދިވެހިންގެ އާދަކާދަ. މާލެ: ދިވެހިރާއްޖެ.

މުޙައްމަދު އަމީން. (1372). ޤާމޫސީ ދިރާސާތުގެ މައްޗަށް އަލަށް ކަލިމަތް. މާލެ: ދިވެހިރާއްޖެ.
ޕަބްލިޝަރޒް.

މުޙައްމަދު ނަޝީދު. (2010 ނޮވެމްބަރ، 11،12). ދިގުމުއްދަތުގެ ހެދުމަތްތެރިންގެ އަޑުވަޒަންކުރުމުގެ އުފާން
މަސްއޫލިއްޔަތު ހުރުމަށް ސަރުކާރުން ދަނީ ވިސްނަމުން. ހަވީރު، ބ.2.

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު. (1990). ތާރީޚް އަދި އަލިކަމެއް. މާލެ: ދިވެހިބަހާއި
ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު.

ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު. (2000). ދިވެހިބަސްފޮތް. މާލެ: ދިވެހިބަހާއި ތާރީޚަށް ޚިދުމަތްކުރާ ޤައުމީ މަރުކަޒު.

ރަޝީދު ޚަލީލް ނަރައޫން. (1984). ބުނެވިދާން އަދި ދަ ސްކޫލް އޮފް އޯރިއެންޓަލް އެންޑް އެފްރިކަން ސްޓަޑީޒް. ޔުނިވަރސިޓީ އޮފް ލަންޑަން .